This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

PJ
5019
K63
1868

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

The Taube-Baron Collection
of Jewish History and Culture

Given in memory of Dr. Zygmunt S. Taube
and Lola Popper Taube

ЦРОРЪ ПРАХИМЪ

(БУКЕТЪ)

СОБРАНІЕ КРИТИЧЕСКИХЪ СТАТЕЙ

А. КОЗНИКРА

ОДЕССА
1868.

כמי בן אבויה את הדעות והתקיחות, אשר שם נאמתע בפי פויסט. — ואם גם הדברים אחדים לא יעלו בד בבד, כמי ברחוק זמנם ובשנוי מקומם, אף אין יסתפקין. על אנאכראניזמים קלים כאלה, בעת אשר הדעיון הראשי והעקרי הי עמנו. ויותר אין אנחנו דורשים; ולפי דעתנו למחר היה לח לעטטערים לעשות ברחעתקתו גם את השנוים הקטנים שעשה, כי בזה תמא נגד נאמתע...

בקצח מאמרי נתני להעיר עוד על דבר אחד, הי ידעיה העברי יאמר, בי נוגע שרה ס' פויסט הוא בחלקו השני, וס בן אבויה הוא אף העתקת תנקו הראשון, ובזה יצטרק, כי לא הרחיב הדברים אודותיו. והנה אם גם הצדק אתו, והלוטתו בצדק חוקה מאר על המעתיק והמהלל בלא דעת, שבתרו זאת תחת לשתם; אולם בבל אלה, לפי דעתנו, הרבה רעיונות חדשים, גבוהים ומאר נעלים יש גם בחלק הראשון, וב יחוד להעברים, אשר לא ידעו מאומה, איך יש די ומרי. להרחיב הדבור גם אודות החלק הראשון, ולבאר להעברים בבלל את רעיון פויסט.

או אינגו משרת ומנואל, אך רוח הקודש מפעם בקרבו תמיד, ויעשה מעשהו עים הסבות הרבות, אשר תאלצנה אותו לעשות כן, — ואהבתנו לא תסור ממנו כמעט, בראותנו, כי כלי משחק הוא ביד המלחמה האיומה אשר בקרבו וביד המכרים השונים. אהבתו למארנאריטהא לא נאלחה ונסאבה היא, אך אהבה טהורה ונאמנה, — והאות כי בכה והתחנן אליה להציאה מבית האסורים זלאחוב אותה אהבה טהורה וקדושה — ואז היה מוכן לנתק את מסרהיו עם השטן ולחיות חיים נעימים עמרה, יען כי אהב אותה באמת. בן שקר הוא אשר נפשו לא חיה וזכרו היה לדראון עולמי, לחפץ נאמנתו יספר לנו בחלק השני, כי פויסט התאחד אחרי כן עם העלענא היפה פיה, ואחרי מותו נצחו המלאכים את השטן ויצילו את נפשו מבנו, ויחסה בסתר כנפי עליון בצל אהבתו מארנאריטהא, אשר נהפכה ג'ב למלאך. א'ב פויסט איננו את דראון לכל בשר, אך איש אשר רוח יתידה בו, איש אשר לא ישקוט ולא ינוח ויחקור אחרי סבת כל דבר, איש אשר לא יסתפק בהחיים התמידים, אך יהפוץ לגלות סודות הבריאה, לאחד את הקצוות ולעשות שלום בין שתי נפשותיו. איש כזה יוכל להתיאש ולעשות מעשים זרים — אבל הוא לא ילך לדראון עולם, לא יפול לשאול תחתיה, ואם לא תמיד יצא מן המלחמה הנוראה אשר בנפשו, אך ימצא כופר ונפשו תדרך עז. נקוה, כי כל קורא דברי פויסט בשום לב יסכים אתנו.

איש כזה הוא בן אבויה! גם לו לא נתנה מלחמת נפשו המנימית מנוח! גם הוא חפץ להשיג סודות הבריאה ונכשל ויצא לתרפות רעה, מנקודת הראות של בעלי ההלמוד. הן אם שונות מעט הצורות שנתלבשו בהן פעולות בן אבויה ופעולות פויסט, — אך אין שמץ ליזה לב, כי העיקר הוא דרעיון, המלחמה הכבדה שבנפש האדם — והמלחמה הזאת היתה בקרב שניהם. פויסט דאה על כנפי רוח, בסבת מלחמת נפשו, ועשה מעשים זרים רבים, ובן אבויה נתק בסבתה מוסרות ההדגל מבלי הסתפק עוד בחוקים ונדרים, ויחפש אחרי משג ופנימיות של כל דבר. הזיק האחד מהאור הגנוז, אשר התגנב בלבו בפרדס לא נתן לו מנוח, ואז החלה מלחמת נפשו, ויהפך לאיש אחר, לאיש אשר רוח חופש החל לפעם בקרבו, והבין כי לא הצורה היא העיקר, אך הפנימיות של כל דבר; ובכל זאת רוח הספק לא הרף ממנו, כאשר נראה מתשובתו בבר שמעתי מאיזורי הפרנוד, שובו בנים שובבים חוץ מאחרי, — כן בשאלו את פי הילדים הקטנים בבית המרש; א'כ נראה שהוא לא כחש בעיקר, אך מלחמה איומה היתה בקרבו ולא ידע אנה יפנה... אחרי כן נתיאש ועבר בזרון על מצות התורה, ובכל זאת נפשו לא ידדה שאולה עד נצח, לא היה לדראון עולם, אך עלה אחרי כן משפל המדרגה, ותורתו, ר"ל: רוח העיון והמחקר אשר הוליכהו כל ימי חייו, עמדה בעדו להעלותו משאול תחתיה לחסות בסתר עליון. עתה יראה כל איש, כי יש ויש לנו דרשות לדרת

נאמן, אשר יראה זאת מראש, מתיב לברך וללבן את שרף ס' פויסט לכל העמים בכלל ולהעברים בפרט, למען יבינו הקוראים ולמען יוכלו להוציא התעלת הגדולה שיביא ספר כזה. ולהצטרק בזה, כי רבים מחכמי העמים כבר ברוו ולבנו את חין שרכו לעיני העמים ולעיני העברים יודעי לשון וכפר הוא הכר זר מאר, כי כמום השתיק ה' לעטטערים את פויסט למען העברים, יודעי לשון וכפר? ואם גם ה' לעטטערים יאמר כזאת, אף המבקר הנבון לא יאמין לו – ואתת היא לו, אם גם באמת היתה כונת ה' לעטטערים להתיפות במליצות ולהראות רוב גדולתו במלאכת ההעתקה, – המבקר הנבון יבט הלאה מהמעתיק בעצמו וישמח לראות את ס' פויסט נעתק בשפת עבר, והוא יעשה את אשר מוטל עליו לברר ולבנן את דעותיו למען יבינו כל קורא, ואת ה' לעטטערים יזרה אף על מלאכתו הגדולה... אך לא היה להם להמבקרים לשמוח שמחת עגל על יפעת ההעתקה, כי מאין כמוה, כאשר עשה ה' נאטטלאבער, אשר העלה (ללא צדק) לשמים שיאה – ולא לקבץ כתול ימים שניאות ברנושים ונקודות, פאשר עשה ה' ירעיה העברי; אך החובה היתה לתת לפני הקוראים בקרת רחבה על ס' פויסט, אשר היה למו זר עד הלום ולהטעים את דעותיו הנשגבות העומדות ברומו של שלם העיוני והרוחני, כי לא דבר ריק הוא מאתנו...

V

אף ה' ירעיה העברי מתאמץ להראות, כן במאמרו בקרת נאמנה כן בהערותיו על מאמרי "רוח חיים", כי בן אבויה לא ישא בר בבר עם פויסט. כן יצא זה לא כביר מאמר אחד "בקרת תהיה" מאת ה' פמאלענסקי, אשר גם הוא יאמר, כי פויסט ובן אבויה רחוקים זה מזה בתכלית הריחוק. והנה לא אבא פה לסתור את כל מאמר ה' כמאלענסקי, אשר אין לו כל יסוד, כי לא פה המקום, אף אראה לו, איך שגה, לפי דעתי, בדבר פויסט.

לפי דעת ה' סמאלענסקי, "פויסט הולך מרחי אל דחי, משכרון לנאופים, מנאופים אל רצח, עד אשר יסרתו רעתו בבוא ימי הרעה, ימים אשר לא מצא שד חפץ בחפצי התבל, אשר אז ירדה נויתו שאולה ונפשו לא חיה וגם זכרו דמה לדראון שולם" (בקרת תהיה צד 6) ז' האגדה האשכנזית תורה דעה להגות מחכמה, ריק לבלי תור אחרי שרירות הלב, כי יקחו מוסר מפויסט, אשר השכיל וגבר מאד בחכמתו ובכל זאת נפל פלאים על ידי התאוה אשר באה בלבו (שם, 8) וכו'. אולם לפי דעתנו פויסט איננו "הולך מרחי אל דחי", אף הנהו האיש, אשר מלחמת נפשו הפנימית לא תתן לו מנוח ותכריחהו ללכת מרחי אל דחי. פויסט איננו שבט מוסר להורות הדה, בי בל ילכו התכמים אחרי שרירות לבם, אך הנהו תולדה ופעולה מוברחת, תוצאת המהפכה הנוראה אשר בקרבו. וגם בעת אשר יעשה תועבה, גם

האנשים הפשוטים, והחושבים שפויסט הוא נחלת האשכנזים ואין ליזר העמים חלק בו, יען כי נוסד על אגדה אחת מחיי האשכנזים. זאת ידיעה לנו. כי קצרה היד בינתם להבריל את הדעיון מהצורה, וכי אצלם הצורה היא העיקר, ולא ידעו כי הדעיון הוא חבל כל העמים, וכל עם ועם יוכל להלביש את הדעיון בצורה הנאותה לו והישרה בעיניו. כבר אמר ויקטאר הוגא, שהאנשים הנחלים אינם אך סנולת עם אחד, אשר על ברכיו נולדו; אך הבה בני תבל, בני כל העולם, שעקספיר ושיטאן אינם בני אנגליא לבד, אך בני כל העולם כלו. בזאת יאמר על גאטהע, אביר חכמי האשכנזים, ובפרט על ספרו "פויסט", אשר הוא באמת ספר כללי, ספר עולמי, אשר בו נראה את מלחמת האדם האיומה עם נפשו ועם הכחות הכובבים אותו. ואם פויסט הנהו חבל כל העמים, אז יש להעמדים עוד חלק גדול בו, כי בין חיי הנערמאנים והעברים יש למורת הזוג פמאלענסקי-שווי ודמיון גדול; העמים השנים האלה יחיו בחיי רוח יותר מכל העמים האחרים; גם חיינע יאמר: "עס איזט אין דער מהאט אויפאללעמ", וועלכע איינינע פערמאנשאפט צוישטנד דען בוירעט פעלקערען דער זימליכקייט, דען יחוסן אונד נערמאנען, התערטט. דיעזע ואהלפערוואנדשאפט עקזיסטירט ניכט אויף היסטארישעם זינען, ווייל עסאזא דיא גריאסטע פאסיליטעט-דראנגיקדער נדנדע; דיא ביבעל, דער נאנצען נערמאניש'ען וועלט אלס ערציהונגס בוך דיענטע; אויך ניכט ווייל יודען אונד נערמאלען פאן פריה אן דיא אונערביטטליכסטען פיינדע דער ראסער, אונד אלזא דיא נאטוראליכע בונדעסגענאסטען נוארען; זוא האט איינען טיעפערן נרונד, אונד ביידע פאלקער זינד אין שפריכוערטליך זו אהנליך; דאס מאך דאס שעטמאליגע פאלעסטינא פיר אין. אריענטאליש'עם דיסיפלינאר אנזוהן קאנטע, ווא מען דאס דיסציפלינאר פיר דיא היטאמאה דעס חיליגען זופערסעם, פיר דען מוסטערבאדרען דעס פראפהעטענטהומס, פיר דיא בודע דער רוינען גיסטהויט האלטען. זבאמת לשני העמים האלה יד ושם בקורות הפילוסופיא שכם אחד על העמים האחרים; ואך במשך חמאה השנים האחרונים יצאו הנערמאנים מנבול חיי רוחם ויקבעו למו יתר במקום נאמן בעולם המדעים הנסיוניים. לו חזו העברים בתנאי חיים מובים כהנערמאנים, או עשו גם המה חיל על שדה המדעים הנסיוניים; אך תנאי חיי העברים לא יתנו להם עד חלום היכלת לעמוד גיב בראש הידיעות החדשות ולכן יסתפקו בחיי רוח. איב פויסט, ריל הדעיון הרצוף בקרבו, לא רחק הוא מאדמת היהדות, והדעת החדישות שימצאו בו העברים תפעלנה עליהם פעולה עצומה מאד, כי המלחמה הזאת ירועה ומפורסמת כבר אצל העברים. — לפן מחזה פויסט בשפת עבר, מחזה יקר ונכבד.

והנה ה' לעשטערים הרחיק מעל העתקתו את האנשים, אשר לא טעמו כרסם בידיעות וחכמות — אך מי ישמע לו? להפך ההיחקה הזאת תמשוך אליו קוראים לרוב (באשר כן הוא באמת), כי מים גנובים ימתקו ... אך מבכך

זאת אלה עשיתי לפניו.

אולם בזה לא נגמל בשום אופן להכעים עם ה' סיעה העברי. לפי דעתנו, על המבקרים לבקר גם בהעתקה אך רעיון המחבר, ערך הלשון של המעתיק הוא דבר טפל. כשיראה ספר חדש באיזה ליטעראטור, אז אם יהיה הספר הזה העתקה, או חדש באמת, או המבקרים, העומדים בראש הליטעראטור והכתבים בעין פקוחה על כפר חדש אשר יראה בגבול הליטעראטור החדש, ינתחו ויבדקו את הספר הזה, והיה אם ימצאו בו דעות חדשות ומעילות, אז יעשו מהן מטעמים לה מון הקוראים, יעירום ויעוררום לאכל לשבעה; אולם אם ימצאו בו דעות ישנות ונשחתות, אז יעירו בהשן הקוראים להזהר מהם. ככה נעשה בליטעראטור הרוסית, את הפיעו העתקות רבות מספרים נחלים וחתבים בכל ענפי הליטעראטור. לא אחד מהמבקרים שם לב בי הוא על לשון מעתיקי מאקאלי, באקל, גערוויניום, הארווין וכדומה, — אך כל אחד ואחד מהם ברוך ולבן, לפי מבטו המיוחד, את הדעות והידיעות החדשות, אשר חביאו הספרים הנעתקים להם, — וכן הוא דרוש להיות; כל עם ועם עומד על מצב השכלה מיוחד; לא ראי הליטעראטור האנגלית כראי הליטעראטור הגערמאנית, לא ראי שניהן כראי הליטעראטור הצרפתית, לא ראי שלשתן כראי הליטעראטור הרוסית, ולא ראי ארבעתן בראי הליטעראטור העברית! מה שמועיל וטוב לאחת, משחית ורע לשניה; מה שישן נושן לאלה, חדש לשניה — לכן יראו המבקרים בכל הליטעראטורן לקרב את המועיל ולהרחיק את הנפסד זאת הנשחת; ואם בשפות העמים כך, בשפת עבר על אחת כמה כמה!...

IV

ליטעראטור העברית עניה עוד מאד בספרים יקרי ערך, ובפרט בספר גדול ונכבד כפויסטי; לכן מחזה יקר הוא לראות את "פויסט" נעתק בשפת עבר, יען כי ספר כזה יגלה לפני העברי עולם עיוני חדש; עולם אשר לא שוטתו עוד עינו. "פויסט" יכונה בצדק בשם "טראגעריא-עולמית", יען כי בה נראה מלחמת האדם הפנימית, מלחמת האור עם החשך, הטוב עם הרע, התמר עם הכח, הרצון עם הנמנע — והמלחמה הזאת איננה בנפש איש אחד, אך מלחמה כללית, מלחמה מדור דור, ולא רבים יצאו בדגל הנצחון משדה המערכה. "פויסט" איננו איש פרטי בן עם פרטי, אך איש עולמי, אשר נפגשהו בכל העמים — כי פויסט הוא הוא המלחמה בין הכחות המתנגדים, בין יסודות וסורות הבריאה, בין החיים הרוחניים והגשמיים, — ובהם אוז לשבת שתי נפשות מתנגדות באמור:

צוויי זעעלען וואוינען אך! אין מיינער ברוסט,
ריא איינע ווילל זיך פאן דער אנדערן טרעננען, א.ז.ו.

ואנכים בעלי שתי נפשות באלה ישנם בכל עם ועם, א"כ מה נאמלו

בקצרה: הבקרת החדשה היא היא, אשר תביט אך אל רעיון הספר ולא אל צורתו, כמבואר שם; חולדו אותה חכמי לב, אשר נעכרו לדעת בי העיקר הרעיון ולא הצורה—ונולדה בימים האחרונים, בעת אשר דעות חדשות ושלם עיתי חדש נגלה לעיני החכמים החם. אך הלאת ישאלני ה' ידעיה העברי: "הלא גם עתה בקורות רבות יוצאות בכל לשון גם על צורת ספרים: על זאת אשיב לו גיב בקצרה, כי אין משניחין בבקורת כאלה, אם גם יוצאות הן עתה, ובקורות כאלה אינן מחודשות. הן באמרי "הבקרת החדשה" לא היתה כוונתי החדשה בזמן אך החדשה במבטה על כל דבר. ופה המקום להעיר, כי אם הסופרים ירוממו ויפארו את העת ההדשה, אז אין כוונתם, כי כל דבר, אשר נפגש בהעת תחדשה הזאת טוב ומועיל הוא—חלילה! כלנו יודעים כי רבו כמו רבו הדברים הנבערים, אשר יולחו תדשים לבקרים, גם במאה ותשע עשרית הזאת, אשר היתה בבר למשל בפי כל הנערים: שור נוכל לאמר בפה מלא, כי רבו הדברים הנבערים כפלים (ויותר) על הדברים הטובים גם במאת התשע עשרית הזאת,—אך בזאת נתפאר בהעת החדשה, כי יש בה גם דברים טובים, והדברים הטובים אינם מקרה זר ונפרא, כאשר היתה זאת בימים הראשונים' אך נפגשם לא לעתים רחוקות מאד...

בסמן ג' יאמר ה' ידעיה העברי: "הלא יקח קן הסדת בידו ויסד ויראה", הבי לא דברתי על ר ע י ו ן ספר בן אבויה, יוצר מעל צורתו". פה תשא ה' ידעיה העברי נגד האמת ונגד עצמו. על ר ע י ו ן ספר בן אבויה', ר ל פ ו י ס ט, לא דבר מאומה, כאשר הורה הלאה בפה מלא, ונדבר שוד מזה.

בסמן ד' הוא אומר: "הלא בבר אמרו חכמי השבעים, כי צורה נשחתה העיד גם על הנפש" על זאת אלחוש לו באזנו, כי אין משניחין בבר בחכמי השבעים כאלה, כי בבר נמנו וגמרו, כי נפש האדם ותבונותיה הטובות או הרעות אינן תלויות בצורת האדם, ולהפך הצורה לא תעיד בשום אופן על הנפש. אך כל אלה המה דברים קלי ערך (אם גם המה צריכים למוד), ולא על זה אבא עם ידעיה העברי במשפט; אולם מטרתי בוכוחי זה לנגוע בשאלה אחרת, הראויה כי ישים אליה לב, ולברה וללבנה.

במאמרי "רוח חיים" אמרתי: כי ה' ידעיה העברי לא יברך ולא יקלל את ערך ס' "פויסט" לכל העמים ולכל הלשונות בכלל ולהעברים בפרט". על זה העיר ה' ידעיה העברי כדברים האלה:

"ע"ז אענהו, הבי את ספר "פויסט" באתי לבקר, אשר כבר ברוו ולבנו את חין ערכו רבים מחכמי העמים בספריהם לעיני כל העמים וגם לעיני העברים, יודעי לשון וספר, הלא ספר בן א ב ו י ה, שהוא רק העתקתו בקדתי, ומה נשאר לבקר ב ה ע ת ק ה (מפזור גם אצל הכותב) יותר מערך הלשון והר ע י ו ן של המעתיק (איזה ר ע י ו ן יש למעתיק, לא ידענו!), ולא של המתרגם,

משפטי התורה לפי דת משה והתלמוד, ביחסם אל משפטי הרומים. מאת ה' סיגליות; "קוהת המשל אצל העברים" מאת ה"ה ל. נאדראן ובדומה. איך ברוך לעינים, כי המאמרים האלה מיוחדים המה לחיזוי סגולה; ולא יוכלו בשום אופן להיות לחם לאכלה לכל בית ישראל, — ולא מאמרים כאלה ימירו הקיר המבריל בינינו ובין הרומים. עוד הפעם אני אומר, כי תועלת "הקהלת" גדולה מאד, כי הרעיון ליהות אבן פנה לחכמת ישראל בשפת רוסיא יקר ונכבד מאד — כל זה לא כתרתי תחת לשוני גם במאמרי הנ"ל; אך בכל אלה אני עומד על דעתי, כי לעת עתה יש אתנו דברים הרבה יותר נחוצים מזה. הן אם החברה תנכבדה תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידה, או יודה לה כל איש ישר שבעתים; אולם אם אין לאל ידה לצאת ידי שניהם, או, לפי דעתנו, היותר להמזהה הגדולה להפיח רוח חיים בלבות המון העברים, ולה משפט הכבודה. ואת המטרה הגדולה הזאת נוכל להשיג על ידי הדחבת ספרי לעוויזאהן, כאשר ברדתי במאמרי הנ"ל. ולו גם היה ל"הקהלת" מהלך מכתבי העתים השוחר. והציון", גם אז לא יכלנו להקטין ערך ספרי לעוויזאהן נגדו; אולם עבחלקו העיתי והלמודי, אם גם טוב ומועיל הוא בהחלט אופנים, בכל זאת אינגו כי אם מסתקים יתרים לעומת ספרי לעוויזאהן בימינו אלה, אשר יוכלו להעיר ולעורר לתחיה את המון העברים; השוכבים שקטים ושלוים בשנת נצח...

עתה אשובה אל המעיר והמשיג השני, הוא ה' ידעיה העברי.

III

עיד המאמר "בקרת נאמנה" מאת "ידעיה העברי" אמרתי במאמרי "רוח חיים" כדברים האלה:

זמה שנוגע לידעיה העברי, אם גם כפי הנראה, לא שם המבקר הנאמן הזה עיניו על דרכי הבקרת "הדרושה", אשר תבט אך אל רעיון הספר ולא אל צורתו, — כי לא יבריד וילבן את ערך ספר "פוסטי" לכל העמים ולכל הלשונות בכלל ולהעברים בפרט; לא שם לב לרעיון ה' לעמעדים הקר, אשר הלביש את "פוסטי" בארדת "בן אביהי" אשר באמת הוא כמעט תואמים עם עופפט האשכנזי; לא שקל במאזני בינתו את הטעלת הגדולה, אשר יביאו ספרים (ולא סופרים כנדפס בטעות ב"כרמל") כאלה לבני עמנו הצעירים, ולדוב שם לב אל השגיאות פרקדוק; בכל זאת באו ונחזיק טובה גם להמבקר הזה אשר בדברים רבים הצדיק אתנו, כמו תלונתו על ה' לעמעדים ועל ה' אב"ג אשר שניהם הריעו בחצוצרות על יקרת ההעתקה, כי מאין כמוה — ובאמת במקומות רבים מאד השחית ה' לעמעדים את היופי ואת הסגנה בשיר נאדהר.

על דברי האלה שאלני "השרון", 28, שנת 1866) ה' ידעיה העברי בחמרי: מי היא הבקרת הדרושה? ומי הוליכה? ומתי? על זאת אשיבנו

התעלת הגדולה הזאת, אשר יוכלו ספרי לעזינואתן לחביא, אורח בפה מלא כי "הקהלתי" הזה טוב ומעיל באיזה אופנים, אך אינו כי אם מחתכים יתרים, אשר נוכל לחזות בלעדם ואשר ימתקו אף לחיך אחרים, — ולנו אין כל זכות לתת מעדנים ומחתכים לאחרים, בעת אשר הלחם רעב ללחם... ספרי לעזינואתן המה לחם, אשר על פיו יחיה העם, לא כן מאמרים בשפת רוסיא, ובפרט כאלה אשר נקרשו להקהלת, המה אך ליחידי סגולה ובעד הרוסים.

על זה העיר ה' מאנדעלקערן במאמרו "ארת חיים", בי אין נכונה בפי ברבר "הקהלתי" לא מחתכים יתרים לנו הקהלת, יאמר ה' מאנדעלקערן, כי אם לחמנו הוא, ממנו נאכל ונשבע אנחנו וכל בית ישראל כלו; אולי כן יפרש שיחתו לאמר: כמו שמחויבים אנחנו לרפאות משובת בני עמנו פניכה ולהוריד טל של תחיה על עצמות העברים היבשות, כן החוב עלינו למחוב בשפת ארצנו מאמרים, אשר יזכירו כי לא לצעקתה הבאה על העברים עשו, ובעשותנו ככה נוכל לקות, כי בימים יוצרו יפול הקיר והשיח תשפל ובינינו ובין הרוסים אחוני הארץ, "ברבר הקהלת", ימים חי מאנדעלקערן, הנה צדקה הברה מאד, כאשר בחרתי, ואינני כמפריאות לחכמה וכמחתכים יתרים, אך כנוסי הלבותיה וכלחם, אשר יהיה לאבלה לכל ישראל בעריהם,

והנה אם גם כל דבריו נאמרו בהשכל ודעת, אך העיקר שכחת: כי "הקהלתי" לא נוער בשום אופן לזה שאמר, ולא דק ברברי במאמרי הגיל, לכן בא לכלל מעות וקרב בזרוע שני דברים רחוקים זה מזה, — לכן אבאר את דברי יותר, למען יבין...

יודע אנכי כמהו שספרים ומאמרים כתובים בשפת רוסיא מעילים וברושים מאד אל העברים, — אולם השאלה היא בזה: איזה ספרים ואיזה מאמרים? מכתב עתי ב"השחר" היה באמת מעין חיים לבני ישראל, כי הוא נגע במעט בכל שאלות החיים, והוא היה באמת איש הבינים בין העברים והרוסים. פשלת מכתב עתי בזה לברך וללבן את שאלת היהודים היתה עצומה מאד ונרגשת לעין, — ומכתב עתי כזה במהלכו או ספרים ארוחי ברוחו, יוכלו באמת להחשב ללחם, אשר ממנו נאכל ונשבע; אולם ספרים ומאמרים בשפת רוסיא, אשר יש להם מהלך למודי ועיוני, אם גם המה מעולים ומובים, בכל זאת לא יוכלו עדנה להחשב ללחם לאכלה, תעודת "הקהלתי" איננה, לפי דעתנו, להסיר הקיר המבריל בינינו ובין הרוסים, להאיר את עיני האחרונים, שגם אתנו תלין חכמה, שגם ספרותנו תביל בקרבה דברים יקרי ערך וכחשה — אך תעודתו ומטרתו: ליבות אבן סנה לחכמת ישראל בשפת רוסיא, כאשר יעידו על זה כמעט כל המאמרים הנדפסים ואשר תכנו לדפוס ב"הקהלת", כמו: "אבני זכרון לישראל מארץ קרים" מאת הפראפעסאר חוואלסאהן; "קורות הפילוסופיא אצל העברים" מאת סנק, "בהעתקת ה' הארכאנגי;

האומנם כל הכופרים הקטנים והגדולים בבל המ״ע יודעים לשיר כהפעמון, ולכן דבריהם נחתכים, אך אנכי האומלל, איננו יודע לשיר כהפעמון, ולכן דברי סכלות המה? ומה בכך אם לא זכיתי עוד לשיר כהפעמון (כי לא כל אדם זוכה לזה, ואך יחידי סגולה כמוהו יוכלו לשיר כהפעמון) — האומנם זאת היא הסבה, כי דברי במאמרי סכלות המה? ...

אך אם נחפוץ נוכל להשיב על השאלות האלה ולדין את רבינו הגדול והקדוש לכף זכות. ידוע כבר ומפורסם שרבינו אב״ג ענין גדול הוא ושונא הוא תבלית שנאה לא לבר להתפאר בעצמו, אך גם את האנשים המרבים לספר בשבחו; בין כה אנכי, אשר כבוד רבי גדול בעיני ככבוד שמים, ספרתי במאמרי הנזכר, כי רבינו הגדול ראה בחלום ששמו מפורסם במקצה אמעריקא ועד קצהי — וכונתי היתה רצויה לספר בשבחו; אך הענין הגדול הזה התקנף בי ועגונותו של רבינו אב״ג קלקלה את השורה ואת השיר; אקוה כי ה׳ אב״ג בעצמו ידיעני גם כן לכף זכות, כאשר דנתיו אנכי ... ומאת המרומל יהברמל׳ ועדת הקוראים אבקש מצדי, שיאמרו בלי משוא פנים, אם קבל את מאמרי רוח חיים, אך כדי שלא להוציא הנייר חלק, או מצא בו גם איזה דברים טובים, ולבן קבלהו ...

אך באמת ראוי לחתם על אבוד הזמן ולבלתי ענות למתמרמרים כאלה. כי מה מני יהלוך אם יבא אחד ממורדי אור, ולמען מטרה ידועה לו ידלג ויקפץ על דברי ויוציא מהם בלי הפץ למעשהו? מעולם לא קצפתי אם יבא אחד מהשועלים הקטנים, אשר לא יבינו לחקר דברי, וישפכו עלי בוז ונאצה — כי בן דרכי מורדי אור להביט בעין משטמה ועברה על כל החפצים להגיה אות על צפונותיהם; כן דרכי השועלים הקטנים לחדוק לשונם על כל דבר נמנע מהם, על כל דבר העומד גבוה מעל רוח בינתם. — מורדי אור המה, ובחשך כל גבורתם וגדולתם; שועלים קטנים הם, לכן זה חלקם בחיים לחדוק רמיה צידם, ובראותם כי אזלת ידם, ירבו לעג ולהג כמים, ובזה התמו ... אולם אם אנשים של צורה, אנשים שיש בהם דעת ושכל, אנשים נכבדים וישרים יבואו אתי למשפט, או אשמח מאד, — כי בין כה יתבררו ויתלבנו דברים נכבדים וחדושים להחיים.

על מאמרי ״רוח חיים״ העיר ג׳ב שני סופרים והמה, האחד מאנרעלקשטן והשני החכם ״ידעיה העברי״, והנני בא להשיב למו, או יותר טוב לבאר להם, כי שנו בטחילת כבודם ברברים אחדים — ובין כה יתבררו שני דברים נכבדים, הראוים לתת להם לב.

II

עיד ״הקהלת״ אשר תוציא התברה ״מציצי השכלה בישראל״ אכתבי במאמרי ״רוח חיים״ בהברים האלה.

״אקח לי החשות לאמר על דבר ״הקהלת״ את משפטי, כי לא יבוא

רוח באר

I

יסר יסרני יה, כי כל דברי הוצא מתחת עטי יעיר עלי חמת המבזים משכילים, והמה ימרו לשפוך עלי תרפות וגדופים כיד ד' השובה עליהם. גם מאמרי "רוח חיים", אשר אף יצא יצא מבית הדפוס, והנה סבוני וגם סבבוני עדת המחרפים ויתנפלו עלי זה בכה וזה בכה. השוחט מליק שמח על המקרה למלא את הצנור של שפכין שלו בתרפות וגדופים; הצבוע הנורע התקצף גם הוא בי ימלא פיו מסירות ורכילות, אשר אין להם כל שייכות עם המאמר "רוח חיים", — והנה בא מורינו ורבינו חסידא קדישא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו אב"ג, גם הוא להתנפל על מאמרי הנזכר וכה דבריו הקדושים (המליץ, 1867 עלה 11):

"יאמר נא ידידי המרל מ"ע "הברמלי" אם זולת הסבה הזאת (פרי שלא להתציא הנייר חלק) היה מקבל מאמר הכתוב "רוח חיים" שכל רוח חיים אין בקרבו, בעבור אשר לא הבין כלל (sic) בעל המאמר מה הוא רוח החיים שהחכמי הזמן (כמוהו?) רורשים מאת כל הופש עמ, והוא כאשר יאמר משל החמוני:

את קול הפעמון הנהו שומע
ולשיר כמוהו איננו יודע.

כאשר האריכתי במקום אחר להראות לו סכלותו (רבו חכמים בלשון נקיה...) ואין כאן מקומו.

והנה, קורא יקר, אם גם לא שמעה עוד אונך שיר הפעמון, בכל זאת חובה כוטלת עליך להאמין בדברי רבינו הגדול והקדוש הזה, כי הפעמון ישיר, ויען אנכי האומלל אינני יודע לשיר כהפעמון לכן קבל ידידו המ"ל "הברמל" את מאמרי "רוח חיים", אך כדי שלא להוציא הנייר חלק, וכל דברי במאמרי הזה סכלות המה... אולם עפר אני תחת כפות רגלי הקדוש אב"ג ואעיז פני לשאול אותו: מדוע לקח אך את מאמרי למשל ולא מאמרים אחרים? ואומנם אין בכל "הברמלי" מאמר יותר נבער ממאמרי הזה?

יתנו להם פרנסה או וינעימו ללמוד ולעשות . . . ב. להעיר את אזן קוראי ספרי ריבל על הרוח ההוגים המרחף על כל ספריו, ג. להעיר את חברת מפיצי השכלתי, כי אם תחפוץ באמת לאמת את השם הנכבד הנקרא עליה, או אין לך דבר טוב מזה, כמו הרחפת ספרי לעווינזאהן בין היהודים, אין לך דרך קרובה ופשוטה להפיץ דעת בין המון היהודים, יושבי חנגר ובירים בבתי מדרשים וישיבות, כמו ספרי ריבל. הן לא ארהיב בנפשי עז להביא במשפט את כל מפעלות החברה הנכבדה, אך אקח לי דרשות לאמר משפטי אף על דבר הקהלת, אשר תוציא החברה, כי לא יביא התועלת הנדולה הזאת, אשר יוכלו ספרי לעווינזאהן להביא. אודה בפה מלא, כי החלטתי הזה טוב ומועיל באיזה אופנים, אך אינו כי אם ממתקים יתרים, אשר נוכל לחיות בלעדם ואשר יסתקו אף לחיך אחדים, המפיגים בשפת רוטיא, — ולכן אין כל זכות לתת מעדנים וממתקים לאחרים, בעת אשר והמון ירעב לחם, ספרי לעווינזאהן וחבה להם, אשר עלה בחיה העם, לא כן מאמרים בשפת רוטיא ובפרט כאלה אשר נקדשו בקהלת, המה אף ליחידי סגולה ובעד חרוסים. אין אוכל לאמר בפה מלא, כי לעת יתרון לספרי לעווינזאהן גם על ספרי ידיעות המבע וקוויות העולם, אשר החברה תשתדר מבחה למתביהם. לכן חובה מוטלת, לפי דעתי, על החברה הנכבדת להוציא בעת הוצאה שלמה מספרי לעווינזאהן, אשר ישנם ברפום ואשר לא ראה עוד אור הדפוס, ותחלקם לענני עם בישמות ובבתי מדרשים בחנם, וגם לאחדים לא תרבה במחירם, — ובזאת תפיץ באמת השכלה בין העברים ברוסיא, אשר זה כל ישעם וכל חפצה; ה' כי תצב החברה בזה מצבת עולם להחכם הנדול הזה, אשר מעודיו עד יומו האחרון לא חש מאומה התודה והעבודה, עמל ועשה הרבה יותר מכל החולכים לפניו אשר כל ימיו היו מצוקים ומבאובים, והוא באמת חלישי נשא ומכאובינו סבלם, בעמל נפשו ראה וישבע, וחפץ ה' בידו הצלית להצדיקנו לפני העמים; לכן חובה מוטלת עלינו לחלק לו ברכים שם ההלה עד עולם, תחת אשר השיא כמעט למות נפשו בעד בעתותיו המשנבות ובעד אמונתו הטהורה; ומי איפו יוכל לעשות כרבי הנדול הזה, מבלעדיו החברה? . . . זה לא כביר קראנו. במיע שמליץ (עלה 29, תרכז), כי ספרי לעווינזאהן מונחים בעבום ואין לצל יד האוש לפרותם. ספרי לעווינזאהן שוכבים למעצבה, וספרים חסרי תועלת ושכל ישר מחכרי לב יוצאים לאלפים ורבבות! . . . נתני ישראל, ספרי מעשיות עתיקים, חכרי מילים, הקירות זרוישות של הבל, אשר אין להחיים עמדם שאטה ואשר אף יסיפו אשפתות, ודמן על ערמת ההבל שים אתנו תהלה לאל — יוצאים לחוב בימינו אלה, ומאספים הנבערים נקראים מאורות נדולים וחכמים בוללים וכזמה, — וספרי לעווינזאהן, אשר ממנו יצא אור לישראל מתחים בעבוט, ואין דורש ואין מבקש אותם! . . . אף לאזנים שקד שמעות!

נביאינו וחזינו ; מפי חכמינו וסופרינו . את זה ראה ר׳ יצחק בשר לעווינזאהן במבטו החודר ויבאר וינתח את הרעיון הזה בכל ספריו .

V

לא נדבר מן הספרים הרבים אשר יצאו מתחת ידי ריבל בקודות לשון עבר, בוכוחי האמונה וכוחמה ; אך נדבר ביחוד מספריו : „תעודה בית יהודה והארון הבי נכבד „זרובבל . בכל הספרים הגדולים האלה יפיח לעווינזאהן חיים חדשים בלבות העברים , יראה להם במפתים נאמנים, כי חיינו לא צל עבר , אשר אינם שוים לדאג להם , אך מטרה ותעודה בפני עצמם . ריבל הראה במופתים נאמנים , כי גם חכמינו חכמי התלמוד , העמדים אשר בית ישראל נשען עליהם , חיו ועבדו לצרך החיים ; לזאת אמר בחפציו כל המאמרים , הנפוצים על פני התלמוד , אשר יראו ברור , כי דרושים אנחנו להיות על האדמה , כמו : „חי בהם ולא שימות בהם„ חייב אדם ללמד את בנו אומנות ; לא המודש עיקר אלא המעשה וכוחמה . (עי „תעודה בישראל„ צד 159 ; „בית יהודה„ פרק נ״ז, אשר שם יראה לעווינזאהן במפי חודל , כי הקון הנוף כהם בזמן ובטבע לתקון הנפש) . וביחוד יקר ונכבד עד מאד הספר „זרובבל„ אשר בו יוכיח ריבל בהשכל ודעת, כי כל קודות חכמת ישראל ודתו על אמתי החיים יסודתם , כי גם התלמוד מוכרח היה להיות בימים ההם לברך וללבן את התורה שבכתב, כי חיי היהודים בימים ההם תציאו את התלמוד לאור עולם. אי אפשר לאמונה ודת בלי פרושים , אי אפשר לספר ודעת שיעמדו לעולמי עד , כי העת המבלה כל , השנה תמיד את דעות האנשים . ולכן יראו החכמים , העומדים בראש כל עם ועם לעשות תקנים חדשים לפי העת והזמן , לפי תנאי החיים , החודשים חדשות. ככה עשו באמת חכמי התלמוד : לו לא אספו רבינא ורב אשי את התלמוד , כי שתה נאסף בימים אחרים , — ובימים האלה יש לנו רבבות ספרים אחרי התלמוד , אשר בשם תלמוד נוכל לקראם , כי גם המה הוסיפו דברים רבים וחדשו לפי העת והתנאים השונים . הן הקראים יתפארו , כי שומרים המה תורת משה בכל דקדוקיה אפרסיה בלי שום תלמוד , אך באמת גם להם תלמוד גדול ורחב ידים , אף כי שם תלמוד לא נקרא עליהם . והחקידה והדרישה בשטה החדשה הזאת עשה ריבל ברוח איש יהודי , ברוח אמונתו וקבלתו — וזה היא באמת הראשון בכל חכמי ישראל , אשר אין ערוך אליו . ובצדק נוכל לכנות בשם „מאיר עיני העבר„

והנה כבר אמרתי בראשית מאמרי , שאין את נפשי לתת פה משפט ובקרת על ספרי החכם הגדול הזה , אשר דרוש להה עיון רב וספר גדול הכמות והאיכות — אך מטרתי להעיר על שלשה דברים : א) כי החכמים החפצים להפיץ דעת בין המון היהודים , אך אז יעשו פרי , אם ילכו בעקבות ריבל , להפיח ראשונה רוח חיים בלבבם , ובהשיגם המטרה הזאת , או יבקשו היהודים בעצמם את ההשכלה בלי כל מעיר ומשורר , כי *רוח החיים היא*

ויהי חסדן בני ישראל גם היום, בעת אשר תולדו השבטים, לאנשים אשר יחשבו את העולם הזה אך לפרוזדור המוליך לחיים נצחים, לחיי עולם, ולכן אין להביט כיא על הדברים המובילים אל החיים הזם, המה תורה ומצות, תפלה ותומות וכדומה, והעולם הזה אינו כראי לעבוד ולעמל בשבילו, כי לא הנא ממרתנו...

אחרי ההשקפה הזאת על החיים הזים, נראה ברור, כי אם גם היהדי לא ישנא את ההשכלה, בכל זאת לא יעמוק בה, יען כי אינגה מבלת אל חיי עולם הבא—לא כן עסק התורה, או אמירת תהלים, אף מבלי הבין פתרון המלות—יזכו את האדם למלכות שמים ויהנו אותו מזיו השכינה לפי מחשבתם. לכן משנה היתה אצל המשבילים, אשר חפצו להפיץ דעת בין אחדם, בהדיעם בחצוצרות, כי ההשכלה תחיה את בעליה, כי תגלה עמוקות מני חשך, כי תעש אלפי מכונות מועילות לאדם, ושכרו כי עם אנשים מתים ידברו. לראשונה היה להם להפיח רוח חיים בקרב אחדם, להראות להם, כי מטרת האדם גם לחיות על פני האדמה, ובהשיגם זאת אז יחפשו העברים את ההשכלה בלי כל מעיר ומעודד. לא אדת ולא שדים שמעו, כאשר יצפרו אנשים משכילים עם אנשים פשוטים וירדים, ותסיד יה האחדונים על העליונה; יען מה? יען כי תשובת ארת להוראים והיא שאלתם: מה בכך? מה בכך, ישאל הדא, אם גלה קאלומבום את אמעריקא? מה בכך אם בנה קופערניקום שטת התכונה החדשה? מה בכך אם מצא ניוטאן את החק הנדול, הוא כח המשך? מה בכך אם המציא גוטטענבערג את הכמת הדפוס? מה בכך אם המציאו חכמים אחדים את מסילות הברזל, טעלענראף, מנדלים הפורחים באויר ועד אלפי מכונות? ההועילו כל אלה החצמות והתנלות אל תחלואי הנפש? הנוכל להעלות את שעקספיר, המבאלה, באקל, עם הצדיקים החסידים והישרים, אשר עזבו אחריהם כמה וכמה ספרים, המתקנים את הנפש לחיות חיי נצח? איכ, אם נם יודו החסידים והיראים שרבות פעלו ועשו החכמים הרבים, אך פעולותיהם לא נחשבו לטאום נגדם, יען כי המה אך עלי אדמות.

איכ אחת משתי אלה לעשות להחכמים החפצים להביא מזור למחלת עמם, או להפיח רוח חיים בלבות עם העברים, אשר אך אז יבינו את תועלת ההשכלה והברזה, או לשים מסוה כדושה על פני ההשכלה ולאמר, כי העסק בה זוכה ורואה פני השכינה ועושים לו זי תפות לעתיד לבא... ויען כי הדבר האחרון אי אפשר, כי לא נוכל בשום אופן לאמר שהתנלות הטעלענראף עשרה רושם בפמליא של מעלה, וכן כל פרי הציוויליזאציאן מימות עולם עד היום הזה, הלא המה דברים, אשר בארץ יסודתם; לכן נשארה לנו העצה האחת והישרה להפיח רוח חיים בלבב המון אחינו, להראות למו, כי השמים שמים לד' והארץ נתן לבני האדם לעברה ולשמרה; כי מטרת האדם התעודה בם לחיות על אדמות, לעשות טוב וחסר למען הטוב שבו ולא רק למען עולם הבא—וכל זה להראות במופתים נאמנים ברוח האמונה והתורה כפי

נוספות על דברים רבים ותזמים בהלמוד—ואשר אין לדם כל יכוד נאמן—
ותנבנים אך ברוח דמיונם. על פי ספרי מוסר אלפי מלאכי משחית ותבלה
ילוו את האדם תמיד, אשר ישמרו את צעדיו ואשר בכל רגע ורגע
יאבו להפילו בתהמורות בל יוכל קום; מתחתיו שאול ואבדון, תפתה ובור
תחתית; שדים ושעירים ישוקו לנפש האדם על לא חמס בכפו. על פיהם
אין לאדם לאכל לחמו בלב טוב, לשתות מיכו, לשאוף רוח, לדבר
לישון; ובקיצור ישללו ממנו גיון, רוחו, מחשבותיו ולבבו. המה עשו את
האדם הדומה המוטרה לעצם יום, אשר קללת אלהים רובצת עליו, אשר הארמה
תרעד תחתה בכל מקום מציאותו, אשר ינוחו לו כל רואיו ואשר מראהו לועזה
ולחרדת לב. האדם, עיפ ספרי מוסר, לא יוכל ללכת בקומה זקופה, אך ראשו
כפוי באנמין, אשר לו לראות בעיניו, אך ישים אותן בארץ; על כל מלה ומלה
תזעזה, על כל מראית עין יתירה, אלפי מלאכי משחית, מבאובים קשים
ומרים. ספרי מוסר יקשיחו לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, יפרידו
בין איש ואשתו, בין לבות אוהבים, חעברי, עיפ ספרי מוסר, לא יוכל להתענג
על בעיטות החיים אשר לא ידעו לחברת בין האדם, לא יוכל לשמוח בפרי
בטנו, להתעלם באהבת העיפם כי על כל זה יביא אלהים במשפט—ואת האלהים
הזה תארו רבים מהם, כמו שקק חוא להמי האדם, כמו יתענג על מבאובים
קשים ומרים, אשר יביא על יצורו, במו ברא את כל היקום לכלותו ולהטביעו
במצולת נפרית ואש לחטו. שבעה מדורי גיהנם פתוחים תמיד לבלוע כרגע את כל
מי שיתפוץ להנות מעט משולם מזה; ספרי מוסר ימציאו לחושאים (מרומים) המזומים
בחשוכה ענוים כאלה, אשר ענוי האינקוויזיציאן לא נופלים מהם כמו למצא
בן נפלים, או רבורים, בקיץ ולתת את בשרו לשניהם, להתגולל בתוך ערום
ומבלי לבוש בין כפור וקרח; לצום שמונים ימים ויותר,—ובקיצור ספרי מוסר
מרירו את חיי האדם בעולם הזה, לא יתנו לו להתענג על נעימות החיים הישרות
והתמימות, ולשמוח בשמחות, אשר נתן אלהים לאדם בחיים חייתו. כל התפץ
לאמת את דברינו יפתח את אחר מספרי המוסר—וירואה כי לא הגדנו אף
הקצי מכל האימות ופחדים, אשר הביאו עלינו.

IV.

והנה כבר אפרנו, כי הספרים והדעות האלה היו אך תוצאות המקרים
החדשים אשר עברו על ראשי ישראל בימים ההם. ובאמת בעת אשר אכלו את
ישראל בכל פה, בעת אשר הרגו ולא חמלו לאלפים ורבבות מהם, בעת אשר
הוא היה תמיד חשוף לעולה—או קמו הרועים וימיתו בקרבם את הפץ החיים,
את הפץ חעשיה והתנועה, ויפיחו בקרבם תקוה לחיים נצחים, ובזה נתנו למו
עוז והתעוררות לעמוד על נפשם לעלות על המוקד, לשמור את מצות ד',—
וברבות הימים קבע לו רעיון השלילה והפחד יתר במקום נאמן בלבות בני ישראל

אשר כבר התנערו מעפר אולתם, והבלל הזה יקד הקודאו לאמת את דבריגו.

עם סבות שונות כמו אבדת מפשלת העבדים המדינית, התגוררם בארצות רבות כמה וכמה מאות שנה, רדיפות רבות על כל צעד ושעל, אבדיות נוראות, אשר נעשו למו מכל צד ואויב—עם הסבות האלה וזומיהן נהיו היי העברים ברבות הימים לחיי רוח ולא חיי בשר. בכל מעשי היהודים ומחשבותיהם, בשבתם וקומם, בלמדם וצאתם נראה הדפק לחות חיי רוח ולא חיי בשר. הדבר הזה איננו זר ונפלא. ידוע כבר ומפורסם, כי כל הדעות המתרגשות לבא על העולם, יביאו רגשות תוגה בלב ההמון, אשר לבו רוחש מדעת: היעב כי יהיה בארץ, שדפון, דבר, מגפה, דרג, ואבדן, בעידנת האדמה, שטף מי הים, אש ולעפות אשר יריקו ההרים וכרומה,—או יתעטף רוח ההמון בקרבו ויחשוב, כי שבט ועם המה המקבים האלה ליסר בהם את בני תבל שבע על חטאתיהם. בעתות כאלה ימצאו אנשים, אשר לפי תומם, או לשעון המשרה הידועה להטות לבב ההמון אליהם ולינק מהם את חלבם ודמם, יהרשו מעל במותיהם, או יכתבו ספרים רבים להשקיע את ההמון במצולות אולת עמוק עמוק, יבואו עליהם בענן כבד ודות חזיזים ואבני אלגביש, ירעמו עליהם לטהר חטאת לא ידעו שחרה ולחתם פשע, אשר לא שערוהו מעולם—ובזה ימיתו בקרבם את רפש הרעים, יעשום לנפש בלי גו. למגן אשר לכל הפעם יצדוה: וחפצם זה יצליח בידם, עד כי יקוץ העם בחייו, לא יעשה מאומה לחפצו ולהנאתו, אך ישב בדד ודומם, כי נטל עליו, ואם דחוקים אנחנו לאמר, כי מאשרי היחידים-ומורים ועד הצדיקים בימים האלה, ולא עד בכלל. הנו גם המה תברים לאנשי משחית כאלה, החפצים להחשיך מאור עינינו, הגם לחנאת עצמם; זאת לא זאת! אך קרוב לאמת, כי גם מרי ישראל, אשר נבהלו מאימת המקרים הרעים אשר מצאו אתם, נמס לבבם גם הם וימאסו בחיים, קראו לצום ולתפלה, ללמד בתודה וסמרי שאר, ולא פיו אל מחמדי החיים ואל פעולות האדם—ובזה נמרו אמר להמית הפץ חיים בקרב העם, למען יוכל לשאת ולסבול; אך יהיה איך שיהיה העם נעשה לנפש בלי גו— בכל מדינת הספרים אשר נולד עד בבכי הלימטראטור העברית בימי הבינים, נראה אך את הרוח האחד והחפץ האחד הזה, לשדך ולחנך את נפש האדם לעולם הבא בשנות הראה דעה בעולם הזה. כל התקנות, כל הדרישות, כל הגזירות הבילו אל המטרה הזאת להסכיר את האדם כי צל הוא על הארץ וכי כל רגע ומחשבותיו, פעולותיו ועלילותיו, דרושים לו לפנות דרך אל חיי העולם הבא. גם הפילוסופיא העברית בימים ההם, גם היא הבישה על החיים הרעים בשאט נפש, ותקדיש כל כחותיה להביא את האדם אל השלמות האפשרית לפי הבנתה, בעולם נעלה ונשגב מעולם הזה.

והזיק האחר, אשר התעורר עוד בלבות העברים, ובאור כהה תנר מאירת אונים להביר עוך קרת האדם בחיים הרעים ולחיות—הזיק האחר הזה בבן בלי תבלה המצי סופרי סימר, אשר נתרבו ונפרצו במשך מאה בימים ההם,

כאפלה לאורה, מאמונת הבל להשכלה וכדומה. אם נקח במעט כל הספרים אשר יצאו מתחת ידי המשכילים במשך עשר שנים האחרונות, את כל המאמרים אשר נדפסו במכתבי העתים,—או נשתומם לראות, כי שפה אחת לכלם ודברים אחדים להם לקרא: «עמי מה לך נודם! הקיצה! קום לקראת מצאי בקר! אל תהיה במודדי אוד! אל תטור משטמה להשכלה! ההשכלה לא תצוך את האמונה! תורה וחכמה אחיות הנה, קבלה ודעת תואמים הנה! מה טוב פרי ההשכלה! מה גדלו פעולותיה! מה רבה תועלתה! כל מוצאה מצא חיים! וכו' וכו'»; אך לא אחד בהם שם לב להתבונן ולחקור אחרי הסבות העצרות בעד ההשכלת העברים ברוסיא. לפי דעת המרימים קולם כשופר, אך זאת היא סבת אולת העברים, כי המה י ש נ או את ההשכלה, יאמרו מגבה, יחשבוה לצדה לבוגדה, אשר דרכי שאול ביתה ומבוא מות היא אל ניהנום ודראן עולם — ובמצאם, לפי דעתם, את המחלה שמו: זה בכה וזה בכה למצא רפאות תעלה. רבים חשבו להוכיח כי ההשכלה לא תפר יראה, כי לא דרכי שאול ביתה, כי מוצאה מצא חיים, כי תביא רבבות דברים מועילים לצרכי החיים; ולכן קראו בקול נדול: אתו בקרנות ההשכלה למען יישב לכם, למען תתן, למען תתענגו על כל הפעולות תוצאות ההשכלה! אך באמת כל האנשים ההם שנו ברואה, כן במחשבתם שמצאו את המחלה, כן ברפואות תעלה, אשר הפצו להביא להם.

היהודים ברוסיא, מלבר אשר לפי דעתנו, שלים הסה בפעלות ההשכלה כיתר אחיהם בכל הארצות וכבל העמים אשר בקרבם הם יושבים—ואם נקח את מספר היהודים המשכילים ונערכם למספר בני העמים האחרים המכיפים עליהם, או יוכל היות כי עוד ידבו מהם. הן אמת הוא כי היהודים ברוסיא ילכו בעצלתים על סלם ההשכלה לעומת אחיהם ביתר הארצות, מספר שנתי דעת בקרבנו ברוסיא מעט מספר העברים שנרי דעת בגערמאניא וצרפת, אולם אם נשים לב אל האויר המקיף, אל תנאי החיים, אשר ליהודים פה ושם, או לא נוסיף להפליא... ובאמת כאשר הגל האויר המקיף להתנועע, כבר הרגשנו תנועה רבה גם בין העברים—אך מלבר כל אלה ננית נ"כ שהיהודים ברוסיא ישכבו בעצלתים, או הסבה לא בזה שהעברים שונאים את ההשכלה, אך בזה שיאמרו אין לנו תפץ בה; לא בשביל זה לא יבקשו העברים את ההשכלה, יען כי היא בוגדה עם המות, כובלת אל שאול ואבדון, תצור את האמונה, תפר מצות ד', תשחית נפש האדם וכדומה; אך יאמרו כי ההשכלה היא תאוה יתירה, כי איננה עם של חיים כי לא תוביל אל גן עדן, כי לא תביא חיי נצח כהאמונה, לא תזכה את נפש האדם, כמצות ד', לא תעלה את נפש האדם אל מדרגת נפשות הצדיקים והחסידים (האמתים).

והנה אל ישכחו הקוראים, כי אם נדבר פה *מן העברים, טוענו על המן העם* ולא על פרטים האומרים כי באמת מות *בהשכלה, או יהודי סגולה*,

המתהלך כעת בין אחינו העברים. שיריו האחרים, אשר הדפיסו פמ"ג לשנה הזאת, כאבנים יקרות המה בליטעראטור העברית, כי בהם נראה חי אחינו היהודים, תכונותיהם וליליותיהם; וביחוד יכר ונפלא השיר "ראשי עם הארץ בקהלות הקטנות", אשר לא בא עוד כבשם חזה כמעט בכל השירים החדשים כן בהדות המאטירי המרחף עליו כן בסגנונו החדש והפשט, כן ברעיונותיו חיקים המסולאים בכל שורה ושורה. לו זכנו ה' נאדאן עוד בשירים כאלה, אשר בלי ספק ישנם אתו, כי עתה היה שמו בקרבנו לברכה, ונאמר למגיו תהלה הדשה: זה הוא נעקראכאוו העברי!

ומה אומר לך על דבר שני המאמרים בקנקן חדש מלא ישן" לה' פאפירנא, ו"בקרת נאמנה" לפלוני "ידעיה העברי"? תחת לשון הראשון דבש וחלב—ומה שנוגע לידעיה העברי, אם גם כפי הנראה, לא שם המבקר הנאמן הזה עיניו על דרכי הבקרת החדשה, אשר תבט אך אל רעיון הספר ולא אל צורתו, כי לא יברר וילבן לנו את ערך ס' פויס מ בכל העמים וכל הלשונות בכלל ולהעברים בפרט; לא שם לב לרעיון ה' לעשרים היקר, אשר הלביש את בן אבויה באדרת פוסמט אשר באמת תואמים המה; לא שקל במאזני בינתו את התועלת הגדולה, אשר הביא בספרים כאלה לבני עמנו הצעירים, ולרוב שם לב אל שגיאות בדקדוק, בנקודות וכדומה, אשר אתת היא לנו אם מנוקד הוא יפה או לא—בכל זאת באו ונחזיק טובה גם להמבקר הנכבד הזה, אשר ברברים רבים הצדק אתו, כמו תלונתו על ה' לעטערים ואפ"נ אשר שניהם הריעו בחצוצרות על יקרת ההעתקה, ובאמת במקומות רבים מאד (כאשר הראה ידעיה העברי וכאשר יש גם אתנו מופתים לרוב על זה) השחית ה' לעטערים את היופי ואת הכונה בשיר נאדהע, ועוד דברים כאלה, אשר העיר עליהם המבקר בהשכל ודעת, ובכלל מי יתן ורבו מאמרים כאלה, כי המה יעירו ויעוררו כלב המשכילים הצעירים את התפץ לחקור ולדרוש, לחפוש ולשפוט על כל דבר אם הוא אמת או שקר, טוב או רע, מועיל או משחת—ובזה תמעט אמונתם בכל סליק ומשורר ובכל יודע למשוך בשבט סופר.

עד כה הגיעו דברי אליך על אודות מהלך מ"ג לשנה הזאת, אשר התותי ותפץ לבבי, כי ילך עוד למעלה להשכיל ולהועיל, והיה ברבות הימים לתהלה ותפארת. עתה אשובה אל מטרת מאמרי זה, אל ערך ספרי ריבל בימים האלה.

III

זה כעשר שנים, אשר סופרים, כדגי הים לרוב, ירימו קולם בשופר לקרא אל העברים, כי יתעוררו מתרדמתם. כל איש אשר יוכל לכתוב שתים, שלש דלתות בשפת עבר, והנה גם הוא בטוכיחי עם ישראל, כי יצא

אור ושלום במכתב עתך, ותקוינו חזקה, כי ברבות הימים ילך למעלה להשכיל ולהעיל, והיה למופת ליתר אחיו...

הדבר היותר יקר ונכבד אשר הבאת במכתב עתך בשנה הזאת הוא "המצפה" אשר קבעת לו יתד במקום נאמן בשרון, עד הלום הדחיקו כמעט כל המץ לישראל בשפת עבר את הבקרת מעל גבולם. את המעות הזה ראית לתקן, עשית עוד את הבקרת לאחד העמודים, אשר מכתב עתך נשען עליהם— לכן ברוך תהיה לליטעראטור העברית, כי תפיח בה רוח חיים, רוח משפט ובאר. ובאמת אך הבקרת היא רוח החיים של הליטעראטור, היא המניעה את ליטעראטורי כל העמים ובזה הלא היי העמים כלם. במחברתי "חקר-דברי העירות" את אזני המוך מץ, על אשר לא יקבלו במץ דברים חדרושים מאד לחפץ הזמן כמו בקרת וכדומה,—והנה רחוק אני להאמין, כי דברי אלה פעלו—אך יהיה איך שיהיה, התסרון הזה נמנה במכתב עתך, ולפי ישמח בקרבי, כי יצא הדבר הזה לפועל—ואת היא לי אם דברי עשו את הפעולה הזאת או סבות אחרות, אך בין כה נתענג על "המצפה", אשר יביא תחת שבט בקרת ספרים רבים ושונים המתחדשים לבקרים, ומשפטך על כלם הוא משפט אמת וצדק, משפט הנוכד על יכודות חזקים, אשר יתאמתו רק אחרי עיון רב ושקול הדעת. הן ישנם מבקרים, אשר בפליטת קולמם אחת יוציאו משפט על חמרים חמרים ספרים, כלם טובים וישרים, כלם מאירים לארץ ולדרים. "הספר הזה, יאמר המבקר הגדול ה' צעדערבוים, כועיל, השני—ראינו והשתוממנו על חכמת המחבר; השלישי—כל קורא יתמה על רוחב תבונות המוך להוציא פנינים מתחום רבה; הרביעי—ידבר בשום שכל ובראיות בנויות על מסרי הדיון עד להפליא; החמישי—מלא רגשות נעלות ומליצות נשגבות; הששי—הערות המוך מחוכמות ומאירות; השביעי—שפת המחבר ודוממות הגיונו יעידו (תעדנה?) נא על מתת ד' אשר נתנה לו ועל חריצותו הרבה לקנות שלימות (?) בלשונות ומדעים (ואם גם לא יבין הקורא, איך שפה ודוממות הגיון העדנה על חריצות רבה לקנות שלימות (sic) בלשונות ומדעים. לא בי האשם, כי לא שניתי מדברי המבקר הגדול הזה אף כקוצו של יוד!" (המליץ, 1686, עמה 35). לא כן משפטיך, אדון נכבד, המה בנויים על מסדות חזקים, חקירה ודרישה רבה. וביחוד ימשכו עליהם עינינו דבריך על אודות הספרים בור לוהב, והמפתח, אשר שם באמת נמצאת כאחד המבקרים האמתים, לבאר וללבן את דעות הכמי עמנו מנקודת הראות של קורות הימים ושל מעמד ומצב ההשכלה בכל דור ודור. (לא ידענו מה היה לו לה' פין לפמוח על בקרת שני הספרים הנכבדים האלה, ולהתחיל בספרים אחרים?...).

בא וראה עוד, כי רוח החיים, אשר הפרה במץ, העיר גם את המשורר הנרדם ה' יל נאראן אשר הביא לנו שירים אחדים לרוח החיים,

העניו הגדול הזה. יכלתי להביא לך ענוים כאלה חמרים חמרים, אך גם אלה יספיקו.—אולם אתה, אדון נכבד, הן ידעתיך, כי לא מהענוים האלה הנך. לכן אל תירא לנפשך, אם אומר לך דברים טובים אחדים על מכתב עתך הכרמלי לשנה הזאת.

II

במחברתי "חקר-דבר" במשפטי עיד "הכרמל" אמרתי: "הכרמל לא סלו דרך חדשה, לא שם לו למטרה איזה דעות ומחשבות, חדשות או ישנות, אשר אליהן יהין כל היום, אך בלי חשבון יאסוף מן כל הבא בידו וכו". הדברים האלה היו לפניך גם טרם נדפסה מחברתי, ואתה כמעט הודית לי אז ואמרת לי: "יובל היות, כי לקחתי עלי עבודה כבדה ורחוקה ממני, עבודת מוציא לאור, אשר יובל היות שלא נבראתי לה. אך בא וראה, כי שגית במשפטך על כבודך ועצבך; הן אך הפרת במכתב ערך רוח חיים, אשר לא היה בו מראש—ואשר זה היה כל חסרונו—והנה נשתנה מעיקרו לטוב. זאת ידעתי תמיד, כי אם גם מכתב עתך לא יענוד עטרה לראשו "שלח אורך ואמתך המה ינחוני", כאשר עשה "המליץ", או "האמת והשלום אהבו" כאשר עשה "המגיד"; בכל זאת בלי שפתי תגך אומר לך, כי האמת והשלום היו תמיד נר לראשך. אך מה יתנו ומה יוסיפו לנו אמת ושלום, אם אין בהם רוח חיים, אם לא נראה להביא אמת במקום שאין אמת ולהביא שלום במקום שאין שלום. הן אמת כי אם נביא בליטעראטור העברית יסודות (принципы) חדשים, הרדושים מאד בימינו אלה, אז נעיר ונעורר עלינו חמת המחזיקים בישנות ונכעים תמרורים את האוזים, אשר ירחצו את בשרם במי בצה ומרמנה,—אך האומנם למען שלום כזה עלינו לסתום את פינו, מבלי להעיר ולעורר את הדור החרש, כי בל ילך עצום עינים אחרי כל עקבות הדור הישן?... הן לא די עור אם נורה על דבר שהוא אמת, אך עלינו להביא אמת במקום שאין אמת. אם יבא רופא אל חולה, אז לא נסתפק בזה שהרופא יודה כי החולה באמת חולה הוא, אך נדרוש ממנו, כי יביא מזור ותעלה. כן הוא עם המ"ע! מכתב עתי אשר ישכון בטח על האמת והשלום, מבלי הביא כל תועלת, טוב שלא נפרא משנברא! ועל אודות מכתבי עתים כאלה, אשר תחת דגל האמת והשלום אהבו יטפיחו את האמת על פניה ויעוררו מרנים בין הדור הישן והחדש ויתגוררו על כל החפץ לגלות גם טפח אחד של אמת—לא נדבר מאומה. עוד הפעם אומר לך, אם גם כן הוא שהאמת והשלום היו נר לראשך, אך הקוראים לא הרויחו מזה מאומה; לא כן הפעם, בשת אשר ראית ונוכחת, כי לא לנצח נמצא ישועתה אם נשמור את השלום ונודה על האמת כמו שהיא, מבלי הביא כל דבר בכור המשפט, והבאת במכתב עתך רוח חיים, החזק ומביא כל דבר במשפט, מני אז נראה באמת אמת

ידמי בסתר לבם, כי מנהיגי הדור המה–העמודים אשר בית ישראל נשען עליהם. הרבנים הקטנים באמת יכתבו תמיר לפני שמם תאר "הקטן" כלומר: נדחל אגבי; לכן כלל הוא לשפוט על ענות או גבה–לב של כל איש ואיש: אם יהיה מי שיהיה יפתח פיו אף פעם אחת להגיד בריש גלי, כי ענין הוא, אז שקר בימינו; ואף אלה המה הענים האמתים, אשר לא ידברו מאומה מכבודם ועצמם, יודעים את ערכם ומקשיבים לתהלות אחרים וישימו זאת אל לב... הן פנשנו ענוים אשר יאמרו לא פעם ולא שתים "לזרה לנו תהלות ותשבחות", ותוך כדי דבור יאמרו: "דברי הימים יביאו בחשבון מעשינו אם לא בצדק שפטנו על כל ענין, עד מקום שיד הבקרת האמתית (sic) ושכל ישר מגיעים" (המליץ 1866, עלה 37, הערת ה' צעדערבוים למאמר ה' לינאווסקי); ענין אחר יאמר פה: "אודה עלי פשעי, שאין אנכי קשה עורף לאמר לפניכם צדיק אנכי, תמים פעלי ולא שניתי וכו', כי אין אדם אשר לא יחטא וכו' את ענייו ואת יניע כפי ראה אלהים" (משפט שלום, בהקדמה); ופה יאמר הענין הנדול הזה: "הן באמת לא מצאתי בי עון אשר חטא ביניעי ועמלי למובת צעידי עמנו וכו' ויניעי ואמתי (!!) לעולם יעמדו והיה הדור הבא לדיין "(המליץ 1866, עלה נ'). ענין אחר, אשר תציב בראש ספרו תפלה מהדרת קודש: "אלהים אלי אתה תן לי לב טוב רוח נמוכה ונפש שפלה" (מינים ועוגב), יאמר במקום אחר: "ד' נתן לי עין חודרת והרגשה דקה כעין נבואה קטנה לידע ולהביר מה שבלב הסופרים והמחברים. דברים אחדים ושעה מעטת מספיקים לי להתחקות על שרשי דעות האנשים שמבקשים להסתיר אותן מגולתן" (המגיד 1864, עלה 47, בשרון). וה לא כביר קם ענין אחר קדוש ונורא, הצדיק הנדול, חסידא ופרישא, בוצינא קדישא, אור עולם והודו, יחיד בדורא, התנא האלהי, רשכבה"ג כבוד קדושת שם תפארתו אדונינו מורינו ורבינו אברהם בער בן חיים הכהן נאמטלאבער זי"ע, אשר יאמר: "והנני קורא בקול נדול אל כבוד הרבנים, אשר בעדי אמעריקא, מקצה ועד קצה, הן כלם מקוראי המגיד אתם (עפר אני תחת כפות רגלי רבינו הקדוש הזה, ופה טעה בתחילת כבודו בשמוש הלשון, כי ראוי הוא לאמר: כלכם מקוראי המגיד אתם, או: כלם מקוראי המגיד הם; אף בלי כל ספק יש בזה סוד גדול... וידעתם את שמי" (המגיד, 1866 עלה 80); ופה בא החכם הנחל, הבוחן הנודע, הנדול בענקים, הצדיק הנורא, השוחט הנפלא, יסוד עולם, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, אשר שמו הנדול והקדוש הולך מסוף העולם ועד סופו מרנא ורבנא ושתמנא אליעזר ליפמאן זילבערמאן זצוקל, ויאמר ברוב ענותנותו: "ואל יתהלל עוד החכם בחכמתו הנדולה – ואל יתהלל עוד הנבור בנבורתו – ואל יתהלל עוד העשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי..." (המגיד 49, 1866), *וזה דוא כסוור גם אצל*

רוח חיים[1]

ערך ספרי לעווינזאהן (ר"ב) בימים האלה.

I

אדון נכבד! אל תקוה ממני מאמר גדול, אשר יביא במשפט את ערך ר' יצחק בער לעווינזאהן וספריו בליטעראטור העברית, כי ראשונה לא אדע ערנה אם הדבר הזה לפי כחותי וכשרונותי, — ובשניה הן אין עוד עתותי עמדי להקדיש את עצמי לדבר גדול ונכבד כזה אשר ידרוש ימים רבים, שלות נפש ושקידה עצומה בכל ספרי חכמת ישראל, ברצות ד' דרכי, יוכל היות, אקדיש לזה כחותי בימים יאתיו, אך לעת עתה הנני להגיד דברים אחדים ב כ ל ל על פעולות ר"ב לעווינזאהן וספריו, על ערכם בימים האלה ועל הרעיון האחד המרחף על פני כלם, אשר מצאתי לנחוץ לדבר ממנו הפעם, כעל דבר בעתו.

אך טרם אבא לדברי על אודות ריבל וספריו, לא אובל להת אפק מבלי הגיד לך דברים אחדים על אודות מ"ע הכרמלי היוצא מתחת ידך, אשר לקח לו מהלך חדש מראש צאתו לשנה הזאת, אשר שנה אותו לטוב על פני רמ"ע העברים בשפת עבר.

והנה, ארון-נכבד, אל תהיה עניו ביותר להשמיט את הדברים הטובים על אודות מכתב עתך, — כי לפי דעתי, טוב לו לאדם לשמוע תהלות מפי אחרים ולקבל במהלכו אשר סל לו מראש, מבלי התנאות והתרומם, אך לאסוף עוז רוח וכחות תרשים לעבוד על שדה פעולותיו, בראותו כי יבינו אותן האחרים — מלקרא בגרון: עניו אני, קטן אני, שפל ברך אני, נפשי קנתה בתהלות ותשבחות ולשבת בחבוק ידים, מבלי עשות מאומה... אך מלבי זאת מי לא יודע, כי במקום ענותנותם של העניים האלה, שם הוא גבה, לבם ושם אהבת עצמם הנקלה! האנשים אשר ישפילו את עצמם בקהל רב

[1] המחבר הוא נדפס "הכרמל" חרכ"ז, עלה 24, 25, 26, ופה שמתי גו לזה בספרים ובמאמרים.

סופרים תמימים וישרים, סיפרים בעלי דעת יתירה, סיפרים שלבם ודבריהם שוים דרושים לנו בימים האלה. לפנינו הפעם ברוסיא דור חדש, צעירי ימים, בעלי כשרונות טובות; חובה על כל איש, אשר אהבת עמו מפעמת בקרבו להעיר ולעורר את הדור הזה משנתו ולעשותו מעיל לו ולאחרים. על הסופרים מוטלת החובה לקרב את בני הדור החדש למלאכה הטחיה את בעליה, תומרית או רוחנית, למען בל ירעבו ללחם ולא יטילו את עצמם על הצבור, מבלי עשות מאומה. רב לנו להבעיר חשק בלבות בני הנעורים לכתוב שירים נבשרים, לבנות אלפי מגדלים הפורחים באויר; רב לנו להאמין בלב ונפש, כי אך בזה נביא את העברים אל השלמות וכי בזה נעשה לנו שם עולם לא ישכח... רבים עוד מאמינים אמונה שלמה, בי בלעדי שיריהם התהפכה תבל, בלעדי פילאלאגיותם אכפה השמש ננהה וכל צבא השמים שנו את משטרם — אולם עם העורים האלה לא נדבר דבר, כי קולנו יהיה ככול קורא במדבר; אך נשים פנינו אל יתר הסופרים, אשר כבר זרח עליהם אור קטן, אשר כבר נבקע זיק אחד באשון חשך המקיף עליהם, כי בל ימהרו לכבות את הזיק הזה. הזיק הזה יוכל לעשות גדולות ונפלאות, הזיק הזה יוכל להתעורר להעשות לשלהבת יה, אשר תציה בערמת האולת והיתה לבער, ואור חדש אור צח ויקרות יבקע לפניהם. יש סופרים רבים אשר כבר נפקחו עיניהם לראות, כי דרכם היה חשך לפניהם, כי בכל ספריהם ומאמריהם לא הביאו כל תועלת, — ובכל זאת יוסיפו ללכת על דרכם זה, יוסיפו לתת לנו שירים נבערים ומאמרים מלאים הבל ורעות רוח; יען כי צרה עינם בבני הדור החדש, אשר לקח לו מהלך אחד, מהלך אשר בכל פעולותיו נראה רוח חיים ומועיל — לכן מקנאה יחרישו, לא יהפצו להודות על האמת, ובכח אהבת עצמם הנקלה, יבעירו עוד החשק בצעירים ללכת על דרכם. רבים נפלו במצודתם, אולם אם נכלמו מהם שרידים אחדים דיינו; כי השרידים האלה לא ייעפו ולא ינעו וימצאו מהלכים בקרב הצעירים כמהם, לא ישימו לב אל הקללות אשר יקללום וילכו דומם אל מטרתם, וזה האות כי נוכח האמת דרכם, כי צרק אזור מתניהם ותום לב אור לנתיבתם. יקללו הסופרים — הזקנים והצעירים לא יתנו לדם לב, — ותקותנו חזקה, כי האחרונים יעשו חיל...

עתה אומר עוד הפעם, כי שדל בתקירותיו של מה בבך לא הביא כל תועלת; הוא הרבה ספריו ומאמריו להראות כשרונותיו וכל פעולותיו לא נחשבו לשום נגד הפעולות הרבות אשר יכל באמת לעשות בכשרונותיו הגדולות; ובצנור של שופכין "המניר" הרבה לעג ולהג כמים בדרשותיו ותקירותיו הנשחתות והצפרדעות! עתה יאמרו תורפי מה שיאמרו, ואני לא אזוז ממחשבתי ודעתי זאת.

לא ירמו את הבריות ומחשבותיהם ופעולותיהם ישאו במאזנים יתר... סופר פלוני מכחש, מנאף, מרגל, מנאץ, שותה שכור כל היום ויתגולל בבית המרזח ככל הסובאים, ובכל זאת כשישב לכתוב איזה מאמר יחשוב להמנות בין רבנים בין תופשי תורה, יריע יצריח על הצעירים יחרפם ויגדפם בכל המרות הטובות שיש בו עוד במדה נדושה – ואת עצמו ישים לחדד על דבר ד' ותורתו, כמו לא משׂ מימיו מאהל של תורה, כמו לא עבר אף על מצוה אחת מרבנן וכמו יניח בכל יום ויום תפילין של רשׁי ושל רבינו תם ביחד. וסופר פלוני עושה בביתו כל תועבה, בולע חיל וזרים יחדוך רמיה צרו, ישליך שקוצים על אנשים אשר לא ידע שיחת חולין שלהם, ויצא נגדם כמסר נמור, – בכל זאת במאמריו הוא איש מצניע לכת, דורש טובת הכלל, אשר יקרה לו מנפשו, לפי דבריו, יקדיש כשרונותיו ועמלו לטובת העם, אשר לא ידרוש זאת ממנו. לכן יד הגוכלים והתנפים תמיד על העליונה והקוראים הצעירים בראותם תורת היהדות והיהודים יוצאת מפי אנשים צבועים וזוטרים באלה, אשר לא ידעו מימינם לשמאלם, אשר ידברו מה שעולה על רוחם, מבלי דעת גם המה בעצמם מה שיחפצו, ואשר ידעו בתרמיתם ותועבת נפשם להביא בדבריהם המלים: תורה ואמונה, ולהשליך שקוצים על הצעירים, – אז ילכדו הקוראים במצודתם, יחשבו כי המה באמת אנשים של צורה ויאבדו דרך, – והסופרים החיישים האלה יתהוממו ויתגדלו בעיני הקוראים הפשוטים.

V

אך לא לנצח תנבר יד השוללאטאניזם; לא לנצח יצלח ביד התנפים והצבועים לכסות את תועבת לבם ואת נכליהם – בתורה ואמונה! תהלה לאל, כי קמו אנשים אחדים, עזי פנים, אשר ימילו ספק בגרולת המקדישים את עצמם לטובת הכלל ובטהרת מחשבתם הרצויה. רבים מהם כבר הראו לדעת, כי הבוהבים עיד היהדות והיהודים צבועים גמורים הם, אשר לא ידעו מימינם לשמאלם, כי כל דבריהם מהבל ותהו ואך לסמא את עיני הקוראים הפשוטים כונתם ולמען ימלאו כיסם זהב, – ובאמת ידיעתם בתפידת מכנסים גדלה מידיעתם אפילו בשפה שהם כותבים בה. הן אמנם עוד התנים האלה מעטים עוד המה, אך ברוח אמיץ וחזק עומדים על שדה המלחמה, לא ישימו לב על החצים הרבים, אשר יתמוללו על ראשם מבין מתנה התנפים והצבועים, ובלב מלא אהבתם להאמת והצדק יעמדו על נפשם וילחמו עד נטף דמם האיתון, – ויש תקוה כי הצעירים המעטים ירימו דגל הנצחון, וחמשה מהם ינימו אלף מתחכדים וצבועים...

כל זמן שהכופרים ידברו בלב ולב בספריהם, כל זמן ששבע תועבות בלבם ולעין הרואים יתכנו בטלית התנפים והצבועים, – אין כל תקוה להשבת ישראל, כי רבים אשר אינם יוצאים מן הלב אינם נכנסים אל הלב

הגיל? ... ידעתי בבירור, כי צעירים רבים למאר, עד הלום מלאים ברעות ומחשבות כאלה על אודות עבודתם על הדי ישראל ועל גדולת שדל. כמה וכמה שברים עבודתם על הדי ישראל, "בביאורי מקרא ובפלפול ארוך בדברי התרגום. עד היום הזה. אשרי העובדים האלה, אשרי יולדתם ואשרי העם, אשר בקרבו נולדו ונתגדלו ונתחנכו אנשים כאלה ...

IV

אך מי אשם בדבר? מי השחית דעת הפילאלאגים האקראבטים האלה? מדוע ילכו אחריהם עצומי עינים הצעירים? מדוע לא יבררו וילבנו את פעולות הסופרים הזקנים אם ראוי ונכון לקבלם, או לזרקם בשאט נפש? אך כן הוא רוח האדם, כי הולך הוא אחרי הרוב, אם גם יודע הוא שהרוב הזה שונה ומשונה. האדם אוהב ללכת בדרך סלולה, אשר סללו בשבילו הראשונים, אם גם הדרך הזאת כלא אבני נגף וצורי מכשול, והאיש הבא להראות לו דרך סלולה, קרובה ונאמנה, יחשב לפושע, לבליעל, לצורר ומשחית; כי איך יוכל איש אחד לצאת נגד הרוב? איך יעיז איש אחר להגיד כי דרכו נאמנה, בעת אשר אלפים יכזיבו אותו? ובכח ההגיון הזה ילכו תמיד האנשים אחרי הרוב, אם גם האמת עם האחד ואם גם בסתר לבבם יתגנב לפעמים לא רחוקות הרעיון, כי הצדק עם האחד ... הסופרים הצעירים יולדו על ברכי הסופרים הזקנים; רוח האחרונים, מהלכם ומטרתם, אופני מחשבותיהם ודעותיהם יעמדו תמיד לפני הסופרים הצעירים, אשר יורגלו בהם – ואז קשה וצר להם לשרש מקרבם דעה ישנה ולהוציאה מפני הדעות החדשות, אשר יביאו סופרים אחדים כליטעראטור העברית ובחיי בני ישראל, – ובפרט כי הסופרים הזקנים יתעוררו תמיד גם לקראת חפץ קטן מן הצעירים, אשר יוכל לנגוע כמעט בכבודם ובגדולתם, ימיתו רעיון חדש טרם יעשה עוד שרש, את הסופר החדש יקללו קללה נמרצת, ישפכו עליו בוז וקלון, ישליכו עליו שקוצים, ובשם האמונה – החרב המתהפכת מימות עולם – ינדוהו, יחרימוהו ויבדלוהו מקהל ישראל. ברור וידוע לכל איש אשר עיניו בראשו, כי לב הזקנים בל עמם, כי עושים הם כל תועבה בסתר, יעברו על כל מצות ד' אשר לא תעשינה, ובדברים רבים עוד גרועים הם אלפים כותים מהצעירים; ובכל זאת בעת אשר הזקנים יחשבו לחובה לחשליך שקוצים על הסופרים הצעירים, או ישימו עליהם כל האשמות והחטאים שיש בהם ויבזו אותם בעיני דעת הקהל. כזקנים כצעירים לא ידקדקו לפעמים ברברים רבים, אך זה ההבדל ביניהם: הראשונים יסתירו את פעולותיהם ועלילותיהם ויעשו בחשך מעשיהם; לא כן הצעירים, המה יעשו זאת בפרהסיא. אך לפי דעתנו כל איש יודה, כי האיש, המכסה הטם על לבושו בסתר ויתחפש באדרת שער למען כחש, הוא גרוע ביותר מאלה אשר

נבנסתי בגבולו ואולי הוא אמן גדול, ובעל סברות ישרות בחכמת הנגון והר קוד (?!) ובחכמת אחרות, בכיז ניכר מתוך דבריו שלא עסק בחלקה בתמידות ביומי נעוריו ולא מצא את ידיו ורגליו בבית המדרש וכו'. כן תמכיח בבר הי ראבין בספרו תשובה נצחתי ובמאמריו בהשכל והדעת, כי קטנו ידיעות שדל גם פילוסופיא וכי תשה כשה אובר בשיטת שפינוזא וכאף כל אלהלא הפילו אוד פני שדל בעיני הצעירים, אשר המלחת לא אלמן ישראל בדור ששדל בו נפלו עמוק עמוק בחדרי בטנם וכל הראיות והמופתים כי אלמן ואלמן ישראל בדור ששדל בו לא יוכלו להוציאם משם. זה לא פביר שמעתי מפי פילאלאנ—אקראבאם אחד, אשר אמר כי לעווינזאהן (י"ב) לא נחשב למאום נגד הדר כבוד שדל ונאונו; ושמה אם לא צחוק מכאיב לב הוא זה! לעווינזאהן, אשר עמל כל ימיו על תכמת ישראל, אשר חשיב רבים מאולת, אשר פקח עיני עורים ונתן למו מבט נאמן ובריא על התלמוד ועל כל רוח האורעמפתים, לא יניע לקרסולי שדל, אשר בנה תלי תלים דרשות של הבל על קוצו של יוד, אשר כתב שירים מעבודת כהן גדול, ואשר יאמר כי תטא דור הוא: עטרת זהב גדולה לכל ישראל... אקראבאמים—פילאלאנים כאלה יש אתנו רב מאד ואחדיהם ימשכו המון צעירים לימים, אשר יתקנאו בשדל ובתהלותיו הדולות מפי כל סופרי ישראל; יעשו דברים זרים ומהבילים רבים וסומכים את עצמם על שדל: אם שדל היחיד בדורו עשה מזמרי תהלים על תלמות, אנחנו על אחת כמה וכמה; אם שדל הפרופיסור יאמת אמונות טפלות רבות, אנן מה נענה אבתריה? ובאמת רבים נפלו במצודת שדל, והמה כעת אנשים לא יצלחו למאום.

ועד כמה נשחתה פעולת שדל על הצעירים אעיר לכם את בבודי ועצמי. זה כשש שנים, טרם נפקחו עיני לדעת טוב ורע, כתבתי אל אחד מאוהבי ה א. ב. וואלף כדברים האלה:

"וכמו כן אנכי שמתי לי לחוב קדוש חה כל מטרתי לעבוד עבודתי על הדי ישראל (במרוצת הדברים תראו מה העבודה הזאת), למי אקריש כחי ואוני, במו אשגה יומם וליל, אם יחייני ד; ואת תקרתי כי שאר רוח הוא באנוש, כי מי לנו גדול (שבשנו נא!) מחכם הדנו הפרופיסר הגדול (?), אשר אין דומה לו בכל החכמות (?!?) זכל השפות הדיות! המתהלכות לרוח הזמן, שדל ד' יחייהו לתפארת בני עמנו, אשר לא יפלא פבנו פל דבר (?!)—ועל מה עתותיו נתנים? הלא שמו ושפתו קדושים, לא יבוש בביאור מקרא ופניו בל יחורו מפלפול ארוך בדברי תרגום, כאשר מלאים מזה כל ספריו, אשר ראיתם בלי כל ספק, אוש כזה חזא לגם עתים (?!?!) וכו'".

הן אני! כי לא אמנע עצמי מצחוק מכאיב לב למראה דברי בעצמי לפני שש שנים, ובואת מצאתי בהקאפיא. ומי יודע כמה התפתי אל ידידי

ברזה ובריאה על קורות עתותיו, על תולדות הבתות, על הדברים הרבים אשר השחיתו את היודענטהם ואשר נתנו לו מהלך אחר? הכתב שרל בשפה הזיה לו הזאת קורות הליטעראטור העברית, הדרושים מאד אל העברים? והשתדל שרל לעקור אמונות טפלות, בירידתו הרבה בכל מבצעות הליטעראטור, מלב העברים, כאשר עשה ריגיו, לעווינזאהן (יב), סלאנימסקי וכדומה? ועוד מעט אשר שרל לא עשה אחת מכל אלה, עוד להפך, בירידתו את שפת עבר כשפה זיה, פעל הרבה לטעת אמונות טפלות בישראל, עשה מזמורים על אשר עבר לו שנתו מיום הבפורים שראה בלילו קרי (עי' המגיד, שנה שנית, תולדות שרל, עלה 16, זכרון עזה), על אשר נזרקה לו נבואה בתוך פיו שיגיע עד וקנה ושיבה (שם, זכרון עב). בשפה הזיה הזאת ספר דברים זרים ומהבילים מאד (עי' זכרונות: קיג, קלט, קמנ); כתב בשפה הזיה לו הזאת שירים על עבודת כהן גדול ביום הבפורים וכדומה, והקירות כאלה:

„דוד המלך בחיר ד' חטא חטאה גדולה במעשה בת שבע ואוריה, אך עונו הסיף עטרת זהב גדולה בראש היודאיזמם, ולא עטרה אחת אבל שתים. האחת היא החזכרה שהזכיח נתן הנביא את המלך, והשובת המלך חטאתי לד' (לא לאנשים?), והשנית הוא מזמור בבוא אליו. וחטא עצמי היותר גדול והוא הזיונת אוריה, הוא גם הוא עטרת זהב לישראל כלו, כי בשאר ארצות כמה וכמה מלכים אהבו נשים בעולות ולא הצדיקו לחדוג את בעליהן, כי לא היה הדבר נמאס ומתועב כל כך בעיני העם, ולא היו מורדין במלכם, אף אם יתפרסם הדבר שאשת איש העם הזתה בבית המלך, אבל דוד היה יודע (מנא ליה?) כי המעשה הזה יקציף עליו את הגוי כלו, ולהסתיר חטאתו הצדיק להסיף על חטא הניאוף פשע הרציחה". (המגיד, שנה שמינית, עלה 7).

האף אין זאת, כי שפתים ישקר?... ואיש כזה הוא יחיד ברוחו — אך יוכל היות כי הוא יחיד ברוחו אבל ברברים אחרים...

III

והנה כבר היו אחרים, אשר השילו ספק בגדולות שרל ונפלאותיו. ה' פינילש יאמר (המגיד, 1864, עלה 19): חסתי על כבודך ידידי הנכבד, הזקן שקנה חכמה יתירה במקרא, ברקדוק ובשאר ענינים, לבלתי השב לך ברברי תוכחה ונאצה, ובכ"ז אני מכרח לאמר לך: מה לך שרל אצל הלכות נעים ואזלות, כלך מרברותיך אל תקוני המקרא, הרקדוק והנגינה כי בלות בהן רוב ימיך, וברוך ד' כי עשית חיל, אך בהלכות התלמוד לא מצאה יתך די ספק המתאים לשמוע דבר ד', ואם קרית הרבה לא שנית ולא שמשת תיך כראוי. כן יאמר הרם (המגיד, 1864, עלה 83): את שרל איני מכיר ואם הוא אוהבי או שונאי אינני דואש לו וכו', מה לי ולו, אני לא

על מקומות רבים בלימוד־אשר העברית ; אך רוב פעולותיו—אקדמאטיות המה. כל הרשותיו ותקירותיו ברבר הפיוטים, מחזורים, רוב דבריו על שמות הנרדפים, רוב שיריו בעצמם לא הביאו כל תועלת והדעו עוד הרבה, א) בתוכנם, ב) באבדם זמן כמה וכמה מבני הנעורים . לו עשה כמעשה שרל איש אחד, כי עתה לא שמו לחם לב ולא רבו ההולכים בעקבותיו ; אולם אם עשה ואת שרל איש בעל כשרונות גדולות , תושב איטליא , פרופיסור בפאדוא—או הדע הרבה מאד , יען רבו ההולכים בעקבותיו , רל אנשים אשר אבדו את זמנם לריק ולא הביאו כל תועלת . איש כשרל אם יצלול בתהומות הפילאלאניא יוכל להוציא פעם אחת ביובל מרגליות טובה , אבל הפילאלאנים האחרים , אשר לא הגיעו עד קרסולי שרל , המה לא ימציאו דבר שוב אחר אפילו פעם אחת ביובל . . . אולם לא בשרל לבד האשם , אך אשמים הסופרים הרבים , אשר שמו נשמים תהלתו , אשר אמרו כי הוא יחיד בדורו , כי אין על עפר משלו וכרומה . הדור החדש , אשר ראה נפלאות שרל ותהלתיו על פה כל הסופרים , ושרל בבל עו לעשות כמעשהו , לברא באור מקרא אחד , לבנות מגדלים הפורחים באויר על שמות הנרדפים, לצלול בתהומות התרגומים והפיוטים, לכתוב שירים כשירי שרל , אשר תוכנם עבודת כהן גדול ביום הכפורים וכרומה־זבזה חשבו לקנות לחם שם תהלה , ולצרכי החיים לא שתו לב . בין כה נתגדלו ונתרבו המון אנשים אשר לא יצלחו למאום , אשר יבלו ימיהם על מחזורים ופיוטים , שמות הנרדפים שירים נבערים וכרומה . . . אין איש שם על לב , כי אם שרל בנה מגדלים הפורחים באויר , הנה יש להצריקו , א) יען כי כבר זקן ובא בימים ואין זמנו של זה כזמנו של דור החדש , ב) כי הוא פרופיסור ואין לו מה לעשות יותר, לחמו נתן , מימיו נאמנים, עיב צלל בתהומות התקירות הנבערות, כי זאת מלאכתו , ובעד זה קבל כסף ותהלה וחונף מאלפי סופרים נבערים ; אולם האנשים הצעירים , העומדים בתנאי חיים אחרים, אשר קולר, אשה ובנים , תלוי על צואריהם, אשר בויעת אפם ימציאו לנשיהם לחם צר ומים לחץ וירבו אביונים בישראל — גם המה הלכו עצומי עינים אחרי שרל , ולמען כבוד נקלה מפי סופרי ישראל התנפלו ניב על תקירות ודרישות של מה בכך , או של הבל , השליכו את עצמם אחרן כן על הצבור , יען כי לא יכלו לעשות מאומה לנפשם , כי לא הסכינו , ושכחו כי לא כל אדם זוכה להיות פראפעסאר .

שרל יתפאר , כי שפת עבר שגורה על שפתיו כשפה חיה , אשר יוכל להשוחח לכל אשר יחפוץ ; והנה לא נכחיש גם אנחנו את הדבר הזה , אך הבה נראה מה עשה שרל בשפה החיה לו הזאת ? האם באר בשפה החיה הזאת מראות הטבע , המתחדשים לבקרים , למען תפקחנה עיני העברים וישליכו מעליהם את האמונות הטפילות והנפסדות ? הכתב בשפה החיה לו הזאת קורות ימי עבר , למען ידע גם העברי קורות ימי חייו , אשר זרו לו עד הלום , אם אך לא ידע בשפה אחרת ? התעביר עין בקרת על קורות ימי העברים, למען יהיה לכל עברי השקפה

ורעב יאכלו בכל פה מתי חלד, — אך בכל זאת האיש אשר עיניו בראשו, בבואו לדמות את הימים הראשונים עם הימים האלה, יראה ובעל כרחו יענה, כי המקרים הרעים נתמעטו, רבים מהם כבר תמו ע"י תריצות האדם וידיעותיו; נגד רבים יש אמצעים שונים, אשר לא יתנו להם לנגוע בנו לרעה, ואלה אשר לא נוכל להמלט מהם נחלשו מעט מעט; על האדם כבר הוקל מעט, הרבה הרבה יעשה הטבע למענו, אשר הוכן ג"כ עיי תחבולות שונות בידי האדם לעשות מלאכתו. הדברים התדשים הרבים, אשר יגלו לפנינו בכל יום ויום, יתנו תקוה בלבנו, כי ברבות הימים תעלה יד האדם על הטבע ותשעבדו, עד כי לא יוכל להרע ולהשחית, ואז כל בני תבל יחיו יחד בשלום ושלוה, ישמחו בנצחונם על פגעי המקרה ויתענגו על הוב טוב ואושר...

ונהנה כל איש יודה, כי הטבת מצב האדם בזמן הזה על ימים עברו, בן האושר אשר נבראתי ברוח דמיוננו, לא נעשה ולא יעשה בעזרת הפילאלאנים, אך בעזרת התכמים, אשר בזעת אפם ישדדו ויפתחו את תכמות הטבע ויוציאו מהן כלי חפץ למעשיהם, ימצאו חוקים קימים ונאמנים, אשר על פיהם ידעו לשמור את עצמם מכל פגעי הזמן ומכל צרה שלא תבא. עוד הפעם נאמר, כי הפילאלאנים נתעבי קרטניות יביאו הרבה תועלת, אם אך יפידו בחקירותיהם רוח חיים — אך בכל זאת נכבדים ויקרים מהם התכמים האחרים, אשר ילכו ישר אל המטרה, אשר יגלו לנו תעלומות מחוק הטבע ויצילו אותנו מכף שחין ומשחית ופגע רע, אשר יפקחו עינינו לדעת טוב ורע, מועיל ומשחית, תכמה ואולת. מי יוכל להכחיש, כי כל השנוים הטובים שנעשו על פני תבל מימות עולם, כל הכחשות אמונות תפלות ונפסדות, אשר הרעו והשחיתו למין האנושי — כי המה אך פעולות התכמים הגדולים אשר פקחו עינינו לדעת טוב ורע, אור וחשך. לא היה עוד פילאלאג אחד, אשר הועיל לשרש מכנו דעות נשחתות ואמונות נפסדות, — להפך יודעים אנחנו הרבה פילאלאגים מאמיני שוא ותפל, בקיצור אושר מין האדם תלוי בתכמים, המפיצים ידיעות הטבע, הרבה יותר מבפילאלאגים אם גם אמתים; אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי אשרי למי שאומנתו בסם, אוי לולמי שאומנתו בורסקי...

II.

עתה נבא אל מטרת דברינו! לא נוכל לכחד תחת לשוננו, כי שדל חזה יודע לשונות הרבה, עמל ועשה, היה בעל כשרונות טובות, ולפעמים הביא איזה תועלת בספריו ומאמריו הרבים; אולם בכל זאת נאמר בפה מלא, כי שדל הרע הרבה מאד לעם העברים. אך נבאר נא את דברינו. שדל אינו פילאלאג-אקראבאט ואיננו פילאלאג נמור, היודע להפיח רוח חיים בחקירותיו? זה כמו תשובות משני אלה ביחד. איזה פעולותיו הביאו תועלת, כמו העתקותיו איזה מספרי תנך לשפת אימאליא, באדים אתרים אשר לפי

אשר תצא מחקירותיו, ואז ימצא הקורא שנג ומועיל בדבריו; אך הארכעאלאגים והפילאלאגים, אשר יצללו בתהומות לא למען תוציא מקרבם איזה מדגליות טובה, אף למען הראות לעין כל, כי יודעים המה לצלול במים אדירים, כי יכולים לעשות כונים שונים—אז הפילאלאגים האלה נדמו בעיני להאקראבאטים בבמות ישחק, אשר יראו שם את תריצותם להתגלגל כאופן, לשבת או לעמוד על נקודת טוט אחד לדלג ולקפוץ במהירות יתירה וכדומה. המון העם, אשר זרה רוחו לדברים גבוהים ונעלים מזה, יריעו ויצהלו למראה הגימענאסטיק, ימחאו כף ויקראו הידד! אולם האיש, אשר כבר נתפתח מעט והבין את לבו לדברים נכבדים, יביט על האקראבאטים בשאט נפש, יען כי לא יוציא מזה כל תועלת גופנית או רוחנית, ויראה בזה אך אברת כוחות האדם וכשרונותיו, אשר יכלו להביא יותר תועלת. כן תמת הפילאלאגים האקראבאטים, אשר יסכסכו שבעים לשונות זו בזו, יריעו יצהירו וידרשו תלי תלים של דופי ושל הבל, כדי לסמא את עינו הקורא התם לאמר: ראה מה גדלו מעשינו! מי כמונו יודע לדמות מלות זרות מלשונות הרבה? מי כמונו יודע לצלול בחקרי הלשון? אין בלתם! יקרא התם בתומתו. אולם איש נבון, היודע להבריל בין פילאלאג נמור ובין פילאלאג רמאי, יבין מי שיביא באמת תועלת בפילאלאגיותו ומי תצץ אך לזרוק אבק בעיני התמן, ולבן יביט על האחרון בשאט נפש, יאמר שאבוד הזמן הוא, יען כי ישפוך מבלי ריק אל כלי ריק, ונצח לא יראה אור. בחקירותיו הגבעתם—נלו בלה את העת הזאת על תמיכת עצים ושאיבת מים, כי עתה דרכה להועיל, ולא היה מן האנשים הדקים, החיים בלי כל מטרה ותכלית לרון קישוט . . . . . .

אך גם הפילאלאגים והחקרים האמתים, אשר יש בחקירותיהם מטרה נהועלת, גם המה, לפי דעתי, עומדים בשפל המדרגה לעומת החכמים האחרים, אשר יפתחו וישרדו את שדה הידיעות האחרות במו: ידיעות הטבע, ידיעות הרפואה, ידיעות בלכלת המדינה (Политическая-Экономія) וכדומה; כי החכמים האלה בידיעותיהם יפקחו עיני אלפי רבבות אנשים וישנו מצבם למוב. אין לך יום שלא תראה ברכתו מרובה מחביתו, אין לך יום שלא יגלת לפניך דבר חדש חמביא תועלת לחקל על האדם למצא לחמו, לרפא חליו, לחקל עולו וכדומה, כמ-שעשו לפנים אלפי ידי עושים במלאכה תעשה היום מכונה קטנה אחת, על דבר אשר האדם היה דרוש לשרת ומן רב, יעשה היום בהיגעים מעשים; תחת אשר עד חלום ובבות אנשים נפלו כעמיר אחרי הקוצרים על פני צחית הבאה לעולם—אולם היום יכשא הרפאות לנפשו, עוד בצרה ומפלט ביום אפון. ואם איעני מקלי האמונה לאמר: כי בגן ערן נחיה כעת, כי פסו כל המקרים הרעים, כי כל הטבע ביד האדם לרצונו לכל אשר יחפץ,—לחפץ ידיעתי וגם ידעתי, כי עד חלום רפסות פני חלד יגועו מעוצי רעה ויגון; עד חלם יביאו בני האדם את לחמם בזעת אפם ובנפשם; עד חלום רבר, חרב

רוח משפט

אי אפשר לשלם בלא בסם ובלא בורסקי ;
אשרי למי שאומנתו בסם , אוי לו למי שאומנתו בורסקי .
(קדושין פ :)

I

שמעתי דבת רבים והתרגום עלי , מדוע נגעתי במחברתי "תקר-דבר" בכבוד שד"ל , אשר לפי דבריהם היה אחד בדורו , ולא אלמן ישראל בדור ששד"ל בו וכו' וכו' . סופרים רבים , אשר חפצו לנקום ממני נקמת כבודם הנקלה כי גלה , תלו את עצמם באילן גדול ולפי דבריהם) שד"ל , ובשמו השליכו עלי שקוצים ; עזות גדולה היא , אמרו המתמדים , "לנשר נעור וריק" לדבר על נאון ההשכלה , על איש אשר אין על עפר משלו , על פרופיסור בפאדוא וכו והנה יען דברתי אנכי במחברתי על אודות שד"ל כלאחר יד ובלי מפתים נאמנים , כן המתלוננים לא הביאו מפתים מתנגדים , אף ידברו גדולות ונפלאות משד"ל , כמו מדבר מאושר ומקוים מכל חכמי תבל , לכן אחשוב עלי לחובה לדבר ברחבה מעט על אודות שד"ל .

יודע אנכי ככל הסופרים שאנשים , אשר יחקרו קדמוניות , יחפרו בתהומות העתיקות , יבואו בעמקי האדמה למצא שמה פליטת ימי קדם וכדומה , מביאים לנו הרבה תועלת ; יען המה יבארו לנו עמודים רבים בקורות העולם , אשר כמה וכמה מהם עד הלום בספר ונחתום . יודע אנכי ג"כ שהפילאלאנים , אשר יחפשו אחרי מקורי הלשונות , ירמזם זה לזה , יציאו מהם ראיות מתנגדות או מסייעות לשטות ידועות , ינתח כל מלה ומלה על אותיותיה וירבו לחקור על כל קוץ וקוץ—יקרים ונכבדים , כי עיי פעולותיהם יתברדו ויתלבנו לפעמים לא רחוקות דברים רבים זרים ונפלאים ; אי"כ גם הפילאלאניא היא אחד מהשורים הנכבדים ליריעת קורות העולם .

אבל במה דברים אמורים , אם דרושם בקדמוניות או הפילאלאנ יודע להפיח בחקירותיו ודקדוקיו רוח חיים , כלומר , יראה באותה שעה *הדעלת*

אורותם... כן נפלאה תפלת החכם הגדול צד"ה מי יתן וראו בני ישראל גם את צ ד ק ת המשורר ה ש ל ם הזה קרב ימים! כמו אשר שמתי אנכי אשם בראשו, כי נגב גזל וכדומה. הן אנכי אמרתי כי ה' מיצקן אינגו משורר ההכרתי זה, לפי דעתי, במופתים נאמנים; עתה יתפלל צדה כי יראו בני ישראל צ ד ק ת המשורר הזה!... אך תפצתי לראות, איך יראה ה' קלאצקא צ ד ק ת המשורר מיצקן גם ברבר הקרי שראתה השמש ואיך היא נגאלה בטיט ורפש?...

ובמרם נצא מאת פני החכם הגדול צדה נברכהו מקרב לב עמוק, כי יעלה ויצלח בדרך זה ורוח הלהפך לא ימוש ממנו מעתה ועד שלם...

והנה אם קצרה בינתך; קוראי יקר, להבין קשר רבתי התכם הגדול צדיה; אשר לא שנתני בהם אף: בקצוי של יוד; אך למצעי תדע את נועתי; כי המטרה היא שרה במדינת המדיעות מבתי סופרים; במחברתי הזאת דברי הראתי אולת התארים, אשר קצה בהם מכר כל נפש היפה ואשר צמאו עליהם כמאי דקמאי; אולם רוח הלוהף לא אתן מנוח לצדיה גם בדבר הזה:

„ואשר צחוק עשה לך מנהג התהלות כי מצא לו קן בקהל סופרינו; יאמר צדיה ברחב פה (צר 23) שמע נא חוקר צר ונמהר; אם כי לא חרש הוא זה לעגך למו. לא מחכמתך דברת זאת, בביו (?) הלא לך מרבותינו! הנה איש אחד יבא על שכרו וכו' הלא כה חלק כל סופרי העמים גם הון גם כבוד ויקר ירכשו למכביר למו ואך בספרי נשבאל כל מהיר כסף לא ישיגו בעד פעולתם וכל תודה בעבודתם, ובעד אשר הרפו חייהם וכבודם לטובת עמם- כל מחיר אין להם על כל אלה בארץ החיים, ולמה תרע עינך הרעה באלהים (sic) ואנשים גם ברתגמל הקט והמצער הזה על כל פעולתם וחכמתם ושאר רוחם, האות הדל והאחרון לכל כשרונם ועמלם – וגם בזה תרע עינך הרעה? בוז לך, לעג לך, חוקר שקר!"

בוז לי לעג לי, חוקר שקר! אומר לכבודי ועצמי, כי מבלי שום לב לחכמת צדיה ולדעתו הרחבה, אומר כי הבל ורעות רוח המה התארים אשר יעניקו סופרינו זה את זה, ואך בני בלי שם כצדיה יחשבו אותם לתגמול על כל פעולותם וחכמתם ושאר רוחם, – בוז לי, לעג לי! בוז לי, לעג לי, חוקר שקר! ... בוז לך, לעג לך, ה' פאפירנא, אשר גם אתה כמוני בין האנשים אשר רעה עינם באלהים ואנשים, ובמחברתך „קנקן חדש מלא ישן" תאמר כי התארים נאים ויאים אך לראש חכמים כצדיה ...

ד) בקצה המאמר „שרש – דבר" נקרא בהערה אחת כדברים האלה:

„הערה. אתרי התימי הדפסת קונטרסי זה שמח לבי לראות את ידיד (ולכן) החכם המרקדק השלם מוהר' ירחמיאל קלאצקי נ"י יוצא גם הוא במלחמת חובה (?) נגד הספר חקר דבר והוא בהיות לאל ידו עבר גם על פני הספר היקר (sic) כנור דוד להמליץ והמשורר השלם (על אפי ועל חמתי) מהרמ"ד מיצקון נ"י, וירא ויבחון את כל השירים אשר קרא ה' קאוונער בשם. והנה (ומרוב עצי יער!) כלם מתאימים וכל מום אין בם – מיום ראו בני ישראל גם את צדקת (?!) המשורר השלם הזה קרב ימים, וכי שוא הלאנו בלהג הרבה גם אודותיו:

יחי צדיה! על יסוד שיצא ידיד החכם המרקדק השלם קלאצקי ויראה כי שירי מיצקון כלם מתאימים וכל מום אין בם, יאמר הוא כבר „ששוא הלאנו בלהג הרבה גם אודותיו". אם גם הודה בפה מלא (צר 12), כי ה' המשורר מיצקון היה בידי אך רגעי מספר ולא יכלתי *לנסות דבר*

לבו דלג על דברי למען עור את עיני הקוראים, לפן תובה עלי להביא כל דברי, למען יראו הקוראים מי ומי המה בעלי הלהפך, ומה גדלה זדון לבם, במתכונתי נאמר:

בין כה עודת שוגי התלמוד ומפרשיו הקרישה מלחמה על הוגי שפת עבר, הראשונים קראו מלא על האחרונים, כי ישחיתו את שפת עבר ויורידו אותה מקדושתה, בהערותם בה דברים של הבל, והאחרונים קראו מלא על הראשונים, כי יבלו את ימיהם בתהו, בשבתם תמיד על התלמוד ומפרשיו ויאספו עוד גל דברים של הבל על גל הבל הגדול אשר נאסף עד הלום.

איכ פה גם העור יראה (אף לא הזר ולא אחר מבעלי הלהפך), כי אדבר מרעות ומחשבות שתי הבתות, ולא הגדתי פה את דעתי ומשפטי בעצמי; אך הבן בלבי שם צדיה ובזדון פסח על כמה וכמה שורות, ויאמר, כי זה משפטי ודעתי, למען יוכל לקרא בנרון: אי שמים! ועתה ברוך כשמש שאתר מבעלי הלהפך הוא, כי מדוע לא הפך בוכותי לאמר שאכנה גם את דברי המשכילים "דברים של הבלי כנאמר שם? אך הוא הבין כי זאת לא דעתי העצמית, איכ ידע שגם בדבר ההלמוד ומפרשיו לא דעתי העצמית היא, איכ מבעלי הלהפך הוא!...

עתה אביא עוד ראיות אחרות כי צדיה מבעלי הלהפך הוא, נשים קץ למאמרנו זה.

א) צד 14 יאמר: "מעתה ישפוך בוז ונאצה על כל (?) ספרי ישראל קימות הרמבמ"ן זל עד הנה, וירבה (!?) לספר בנעות (sic) הדב רניה וייויל זל וילאה את שרי המשלה בלהג הרבה מתבונת השירי תפארת, אף תעה וייויל להתחרות את האמער ואת ווירגיל לעשות כמעשה האיליאדע, העניאידע המעסטיארע, ושנה וייויל עד מאד וקאוונעד לא יוכל סלוח לו."

גם זה בכח הלהפך, כי מעולם לא הרבתי לספר בנעות וייויל, אך אמרתי כי לטוב עשה וייויל את "שירי התפארת" למען התרחק אל שירי העמים בעת אשר אתנו יש כבר ספרי תנך, העומדים גבוהים הרבה מאד מכל שיריהם. אף כבר דברתי מזה ברחבה ב"פרדי המליץ" (פרח 18 ב).

ב) ידוע, כי הראמאנען יביאו תועלת גדולה, ישעו מעטי חמד בלבות בני הנעורים ויפיצו בקרבם דעות חדשות ומעילות; כן צותו כבר קמאי דקמאי על העקסינעזין אשר ימלאו אותם את מהיע, על המדעות הרבות מבתי מדרשים ומרחצאות, וכדומה; אולם צדיה בכח הלהפך יראה ההיפך.

ועיד המיע, יאמר צדיה (צר 21), הנה המטרה הישרה בספרתנו בביאורי המקראות והגדות הלא גם בזו, הוא והמטרה הישרה בה ובכל לימודי העמים להביעיר חשק העם לכל חסד וצדקה, הנה היא המטרה הישרה בבתי האל בהמודעות מבתי מדרשים ובתי חסד אשר יבנו נדיבי עם בכל עת למען ירבו יראו אחיהם ובן יעשו!"

הראשונות שהם פה משפחות החיים, הלא בשאיפת יסוד החמוצי נתוצאות החנקי אף יחיו; ואולי שניה את טעמה פתאום, ואת הצומח האחרון על שפתיה תשוב תושיבהו ראש? פליאה דעת ממני, ואולי צל נופרו וגם יותרו פי הבנותם ודריפותם (מאן דמפרש ליזאת אובילה מאני אבתרי, לבי מסותא...) — מי יודע? ואתה הוא המאטריאליסט (sic) הצועק מרה על מליצות גשגבות, ושפתיך ברוך ימללו, אף קאוונעד שמף ולא אפראפאחיק ולא נשא עליך רמא!"

מלבד, אשר אין כל קשור וחבור לדברי חכמים הגדול צדיה, הנני לדראות לך, קורא יקר, איך טעה פה צדיה כשה אובד. במאמרי "החיים והחיים" נאמר: "ולא לבד להאדם ותחי יש חום עצמי, כי עם גם להצומח, אם גם פעולות הבעמיות, אשר בהן יחיה האדרון ורל הצומח מתנגדות מעט לפעולות הבעמיות, אשר בגוף החיים; כי הראשונות (כלומר פעולות הבעמיות, אשר בהן יחיה הצומח) נוסדו יותר על תוצאות יסוד החמוצי ולא על בליעמני, אי"כ לדבר יבא על מקומו הראוי, — ולא דברתי מעולם מ מ שפחות החיים; אף צדיה במחילת כבודו הקטן לא הבין, ולמן הרבה לעג ולהג כמים, ויכנני מאטריאליסט. אלה תולדות בעלי הלהפך!

הן על כל הדרפות והנדופים ברוח ד' צחוק, שיצא נגדי צדיה לא אשיבנו אף אחת מני אלף; אם גם אלפי פעמים יקרא: "תשית קציר לכל קדשי בני ישראל, לכל שדשי בני אשמנתנו, מאסרך אוצר כל צדוי מכשול לישראל, שבע על כל משאשו ומבדינו ותבאיש ויחנו בעיני הממשלה וכדומה, לא אשונת לו לב, כי בלום יש לדבר ולהצטדק לפני אנשים הנפים וצבועים, או שומעי הבלי שוא באמת, אשר לא ידעו פה תורה, פה אמנה, פה יראה ומה קדש, — אך על זאת לבו אשפוט עמו, על אשר ידלג בבונה על שורות שלומות, ויוציא מקרבם ככל העולה על רוחו, להעיד עלי חמת הקוראים בפשוטים, אשר נרפים המה להוכח אם כנים דבריו אם לא. אם ככה הוא עשה, אז יוכל לאמר, כי משה צוונו לעבוד אלהים אחרים, שנאמר "ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם". אם אך לא יביא את הדברים הנאמרים לפניהם ואחריהם, בין כה עמדי יעשה צדיה בזאת באמת. הלא כה דבריו:

(עמ' 14)

"ובכה הנסתרות לד' אלהינו ובא הוא במשפט עמו והגלות לנו ולעינינו דברים האלה: זמן מעט עלמאהן וכו', הופיע אור חדש וכו', בין כה עדת שוגי הקבלה וספרשיו וכו', כי יבלו ימיהם בתרדמה בשבתם תמיד על התלמוד וספרשיו ואחריו עד גל דברים של הבל על גל הבל הנדול אשר נאסף עד הלום, אשר שכחים את השועלים הקטנים יתתרה לחבל כרם ד' צבאות כלו".

הנה לו נאמר במחברתי את דברים האלה, כי עתה היה באמת הצדקה אף לחדל אישים כצדיה להוכיחני על פני ולחרפני ולגדפני: *אולם צדיה בחדון*

נ) כה הל הפך נהול כל בך אצל צדיה, ער כי גם נגר החכם תוכיע שליידען יכתוב להפך. מפתי שליידען אשר הבאתי, כי הארמה בשמאקדלם וסביבותיה, באנגליא ושאטלאנדיא, תרגשא לאט לאט, ועלפי חשבון ברור נראה, כי עקבות האדם נראו שם כבר לפני מאת אלף שנה, לא פצאוחן בעיני "בן הרב הנרול" (כאשר יכנה הוא את עצמו) "החכם" (כאשר יכנהו על אף ועל חמתי השותם מליק) צדיה, ויתן עצה לשליידען, כי יביא מופתים אחרים, הידועים לו לצדיה. כן יאמר שם, כי "שכחתי אלי מי דבר שליידען ואל מי אדבר אנכי, ובאמת לא שכחתי, אך הרבתי להמעים דברי שליידען לעדת קוראי שפת עבר, ומכל עברים אשמע שתקוראים יבינו את דברי—ואם ראשו עליון כברזל, לא בי האשם...

ד) בצד 10 יביא צדיה עדים כי "אין מובן והמשך במקומות רבים בהעתקתי "החום והחיים" וכי מהעתקה רוסית לקרתי את המאמרים השנים", בפי חפצתי אנכי לדבריש את הדברים האלה. ותנה בין הערים שהשתקתי את מאמרי משפת הוסיא יבא הער הנפלא הזה:

"צד 85 בלויקה העבריות "שמות חמתרים" העתקת לאשכנזית אך במלת "ערוגה" ולא נ ע ר נ ו ע ן ס י ם ט ע ם כראוי, ולו האשכנזי לפניך לא רמאת (?) גם להעתקת המלה השנית. "בלי כל ספק היה זה ענן גדול מנשוא (?)" על החכם אבראמאוויץ, לו לא העתיק נכונה (?)"!

הגידה נא, קורא יקר, אם יבין "החכמי צדיה בעצמו מה שידבר? האם חיתה תעודתי להעתיק המלות "שפת המתרים" לשפת אשכנז, או להעתיק את דברי ניכנער לשפת עבר? את המלה "מתרים" פ ר ש ת י "ערוגה" יען אדעת כי לא כל הקוראים יודעים מה המה "מתרים"; אולם ש ט ה לא פרשתי, יען כל יודעים ש ש ט ה הוא "סיסמעם"... שאלה הגידה נא, מה הרבה צדיה לעג ולהג? כן מה נפלאה מאמירתו "בלי כל ספק היה זה ענן גדול מנשוא (?)" על החכם אבראמאוויץ לו לא העתיק נכונה (?), כלומר על ראש אחרים נגלגל מחשבות קטנים באלה, ונאמר כי זה ענן גדול מנשוא? אולם זה שקר גמור, כי אמת היא, אבראמאוויץ נחייב שלא יבין את האשכנזי ויעתיק לשפת עברי במשנה, אבל משלם לא עלה על דעת איש לחייב את ה' אבראמאוויץ, שלא יעתיק את דבריו העברים לשפת אשכנז... אך שכחתי, כי יש לי דין ודברים עם אחד מבעלי תלה פך...

ה) ראויה, כי אין מבן במקומות רבים בהעתקותי נפלאה ג"כ, ופה עוד תראה איך לא הבין הוא פשוט.

"צד 95, יוסיף צדיה, "כי הראשונות נופרו יותרו (צ"ל יותד) ולא יותרו, כאשר נרפם במחברתי בטעות—והחכם צדיה לא יכל ברוחב ביגתו לתקן את השגיאה הקנה חזות בעצמו ולראות כי שם הי למתר, ויביא בדבריו שתי פעמים יותרו ולא יותר) על תוצאות יסוד החמצי וכו'

כאשר נראה מכל דבריו. אך טרם אביא מופתים לדברי, הנני להגיד לך, קודא יקר, את הפעולה והרושם שיעשה מבקר כצדיה על המבוקר.

שלש הנה הפעולות בכלל, אשר יפעלו המבקרים על המבוקרים:
א) פעולה לא טובה, בעת אשר המבקר ינפץ כל דעות ומחשבות המבוקר, ויאמת כל זה בטענות ומופתים נאמנים, אשר אין להשיב עליהם, עד כמה שאהבת האמת קדושה ויקרה אצל האדם, בכל זאת לבו עליו יכאב לראות כי שגה, וכי הוא למשל ולשנינה קבל עם; ב) פעולה טובה, בעת אשר המבקר לא הבין דברי המבוקר וטעה כשה אובד, אז ישמח המבוקר, כי יש לאל ידו להראות את אולת מבקרו ולטפחו על פניו; ג) פעולה חלשה או פעולה נבערה, בעת אשר המבקר ירבה לעג ולהג כמים יצפצף ויהגה בגרונו, בלי כל דעה תרשה ודעיון בריא, יכביר דברים של מה בכך, אשר תקוץ בהם נפשנו, ואין על מה להשיב.

תערובת משתי הפעולות האחרונות עשה עלי המאמר "שרש—דברי", ובפרט כי רוח הלהפך מרחפת עור על כל דבריו, כאשר נראה, וזה החלי:

א) בהקדמתו יאמר צדיה: "זה לא בביר קראתי קונטרס "חקר—דבר" וכו' ויהי בעיני כסלון ממאיר לבית ישראל, וכן הוא בעיני חכמי לב גדולים ושובים (א"כ, גם אני חכם לב גדול ושוב!...), כי שם יהן המחבר את בית יעקב לשמצה וכל קדושיו (?) לבוז ונאצה וכו', לא יחן ולא יחמול כל קודש ויקר". והנה חלילה לך קורא יקר להאמין בתומתך, כי צדיה יקנא קנאת ד' צבאות, אך מטרתו להתהפש תחת שמלת האמונה ולאמר: להפך, כי אם תקח את מ"בריתי "חקר—דבר" אז תראה כי אין כל זכר לזה, וצא וראה, כי צדיה בעצמו לא יביא כל מופתים לדבריו. בהמשך דבריו יאמר: "אי לזאת לא שפכתי חמתי כליון חרוץ (sic) על המחבר הלזה ועל כבודו, ולא קראתי דרור לשוט לשוני בקונטרס זה; בין כה שם עור בהקדמתו יאמר "מעוצר עמל וכעש" (כלומר: מתפץ לאמר להפך): "הוי סופר נמהר! הוי מחבל און! הוי מסוס נוסם בהשכלת עמי (sic)! וכו' כן יכנני שם "מחבל און", מדרש ופתפץ "ובכל מקום אשר יזכיר את שמי יאמר: "מבקר פוחז, מר ונמהר, זד, תוקר שקר, עד שקר, בוז לך", לעג לך"! וכדומה. הגם זאת מתוק בעלי הלהפך לסתור את דבריהם בעצמם תוך כדי דבור?...

ב) בצד 8 ישאלני צדיה: "אל (?) מי כתבת מאמרך (כמה שני מציאות האדם) זה?" אך השתם ידע, כי אם אחד מאלף ינער ממנו את ערפות הקבלות השפלות שברי כבר עמדי? ובפרט כי הוא בעצמו יעיד בהקדמתו, כי "המצא ימצאון גם משכילים מהבילים (לשטתו) עומדים לימין מחבל און הזה, וברנה ותודה יקדמו פני המהרס והמנפץ הלזה וכל תעלוליו (עוד הפעם לשיטתו) יקדישו ויעריצו ויקראו לפניו "צפנת פענח"; אם באמת כן הוא, אז רב לי רב! שברי כבר עמדי ורב מאשר קויתי שמעתי מפי מקטרגי זה...

לפי רוח הספר ומהלכו . אם המאמר או הספר ידבר ברוח ומהלך ישן נושן
אז יצאו השועלים הקטנים האלה במלחמת תנופה בשם העת החיה, אשר לא
ידעו ממנה מאומה, יריעו בחצוצרות בשם התשבלה, הנורעה להם אף מפי
השמועה, ויחלו לקרא את קריאותיהם, אשר יצאו כבר מאף כל זקדא ואשר נהיו
כבר למשל; אולם אם ספר או מאמר אחד בא ברוח הזמן, אשר יעיר ויעורר
את דעת הקהל לאיזה תקון יפה, לאיזה סדרים חדשים, לשרש איזה דעה או
קבלה ישנה ונשתתה—או בעלי ה ל ה פ ך האלה יקומו חברים ויעוררו תאניה
ואניה על "בבוד שפת עבר כי גלה, על עלבונה של תורה, על עלבון חכמי
התלמוד", אשר לפי דעתם נשפל בבורם וערכם הרם, וכדומה. אף באמת
כל זה לא היה ולא נברא, כל אלה בראו למו בעלי ה ל ה פ ך ברוח ה ל ה פ ך,
ואין כאן לא גלות השכינה, לא אי כבוד התורה, לא חורבן השפה ולא
חרפת הכמי התלמוד. בעלי ה ל ה פ ך גרועים עוד מדין קישטו, אשר
ילחם עם רוחים של רוח, כי זה האחרון יהשוב בלב תמים ובירידה פנימית
(אם גם כוזבת), כי יעשה גדולות ונצורות, כי הרוחים של רוח המה מבצרים
חזקים וכדומה; אבל בעלי ה ל ה פ ך אינם כן—הם יודעים כי יכתבו דברי
הבל ובבל זאת כותבים! יודעים המה כי אין בכל דבריהם לא אות אמת אחד,
לא רעיון בריא אחד, לא דעה תרשה אחת ולא מטרה נכונה וברורה, זאת לא
זאת, יודעים הם גיב שהשחיתו בזדון את הספר או את המאמר אשר דברו
ממנו, בצדיה יתפאו עליו דברים לא היו מעולם, למען השעות את הקורא;
יודעים המה כי בעל הספר או המאמר יקום ויתבע עלבונו, יראה לעין כל כי
נבערים משכל המה, בקיצור כי מבעלי ה ל ה פ ך המה—ובכל זאת יכתבו,
למען התענג על דבריהם הנרפסים, למען למשוך עליהם עיני הקוראים...
שכרם אתם אם ידברו מהם בשער גם לרעה. אין חכך לרוח האדם ואין קצה
לתאות כבודו הנקלה!...

בעל המאמר "שרש דבר" צד"ה (אנכי הברתיו באזניו...), אשר
בא לדבר בצדקת ספרות העברית נגד מ ש נ א ה ומ נ ד י ה בימים האלה,
כנאמר בשער מאמרו, ואשר יצא א ך נ נ ד י, כנראה מכל מאמרו, יצא
ר א ש ו נ ה נגדי, בעת אשר כל מרפי האחרים יצאו לי לשטנה, יען נגעתי
אנכי בהם ראשונה—אל הלא יכלתי לקות ממנו, כי ידבר בלי משוא
פנים על אודות ספרי,—אך מה מאד השתוממתי, כי מלבד שמאמרו זה
מלא תרפות וגדופים עוד יותר ממאמרי תרפי האחרים, אשר ידברו מרוב שיחם
וכעסם—מלבד זה ימשפח צדיה את האמת על פניה ויקללני קללה על דברים
אשר לא עלו מעולם על דעתי. והנה כאשר יגעתי למצא פשר הדבר הזה,
מצאתי, כי גם הוא אחד מחברת "בעלי ה ל ה פ ך"; ואם גם יאמר לא פעם
ושתים: "אהבת עמי תאכלני, קנאת השפה התורה והתלמוד בוערת בקרבי"—
בל אלה אך דברים בעלמא, והאבן פנה לכל דבריו הוא ר ו ח ה ל ה פ ך,

אין דבר!

מאמר „שרש דבר" מדבר בצדקת ספרות העברית נגד משנאיה ומגדיה בימים האלה. מאת צדיה, ווילנא שנת תרכד.

שונים המה דברי קוראי שפת עבר מקוראי שפות זרות! הקוראים האחרונים אם גם לפעמים לא רחוקות יאמינו גם המה בדברי כל כותב, בכל זאת לרוב ישפטו על כל דבר לפי ערכו וטבעתו, ישקלוהו במאזני בינתם, אם ראוי לשום עליו לב או לא. לא כן קוראי ספרי שפת עבר! כרשמי ביד היוצר הם ביד הסופר להמונם לכל אשר יחפוץ, יכריעו ברך לפני כל כותב, ולא יעיזו לשפוט ברוח בינתם מטוב ועד רע. הן בא פלוני וגרתב ספר, הקורא ישמע עליון—והנה בא השני וחקרו, נתתהו לנתיחים והראה בצדק או בערמה, כי אולת ורעות רוח בקרבו—הקורא ישתומם רגע קטן, אך בבל זאת מן הוא והלאה יאמין כי אין הספר הזה שוה לקרות בו; פתע בא שלישי ובדברים אמתים או נבערים נפץ אל הטלע דברי השני;—אז הקורא עוד הפעם עם הכותב האחרון, ובה תוגר חלולה... לכן מצאתי במאמרי הזה להעיר ולעורר את בינת הקורא משנתה, אשר השכיב אותה עד הלום כל כותב, ומן הוא והלאה לא יהיו בו דברי כל כותב כדברי האוזים והתומים, אך יחקור וישפוט בעצמו על כל מה שעיניו רואות.

מן כלל הקוראים המאמינים יצאו שרידים אחדים, אשר עיניהם בראשם לדעת ולשפוט על כל דבר לאשורו, ובעלי הריב באיזה דבר, אולם ביתים האחדונים גולדן קוראים רבים, אשר גם המה לא יאמינו בדברי כל כותב, והמה: יב ע ל י ה ל ה פ ה. והנני לבאר את השם החדש הזה: השועלים הקטנים, אשר לבם רק מכל חכמה ודעת, ובכל זאת יחפצו לראות את שמם נרשם, זאת יעשו, ישמרו לפתחי כל ספר חדש, אשר יתראה בגבול ישראל, או לפתחי כל מאמר הוצא במקתבי העתים. ויכתבו לה פ ה. השועלים הקטנים האלה, מבלי ידעם אל איזה ממרה יהיו, יכתבו תמיד לה פ ה.

החכם וואלפזאהן נ״ע, אשר חפץ לאחד בגדוע שתי הקצוות האלה ולתת שאריית לאלה המשכילים האחדים, אשר יחפצו לעבוד עבודת ישראל; אך לדאבון נפשנו ולדאבון נפש כל יודעיו ומכיריו, נלקח ממנו פתאום, בימי שבתי בווארשא, ואיננו... עתה המשכילים האחדים בווארשא בשה פזורה, כי מגינם נמחמד לבם הלך ולא ישוב...

אלה תכונות כלליות אנשי וארשא, אשר תארתי לפניך, קורא יקר, אולם מפרטים לא נוכל להכביר במילים, כי הגליון יכלה והם לא יכלו. פה איש נכבד בעמו מתימר בכבוד אבותיו, עשרו ותורתו; תובב את הדשפלה רחים תלמידי חכמים ולוקח חתנים לבנותיו משכילים וגבונים; — אך מבניו ימנע אור ולא יתן להם לנגוע בהשכלה. האיש הזה שם לו את המבלנות לקו, ביתו בית ועד לכל מפלגות העם, בכל אלה הוא בעצמו כסלע מוצק, אשר לא ויזוזו כל הרוחות שבעולם מדעותו ומחשבותיו... ופה איש אשר עמוד התמידות נשען עליו, הוא עשיר בקרח, עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס; אשתו יוצאת בשערות פרועות, והוא לא יסיר כובעו מעל ראשו; לו חתן אשר תתצאותיו מארץ ענגלאנד ושרשו סבעדלין, גם בקר בית מדרש התכמות; ובכל זאת הוא מרקד בחצות כרי צדוק, — אך יוכל חיות כי תמן ישועות תותנו יכביד עליו את אכפו ללבוש אדרת שער למען כחש... דברים זרים ותמירים כאלה נפגש עק כל צעד ושעל בעיר הגדולה הזאת, אך לא עתה העת ולא פה המקום לדבר מהם.

לב משתה תמיד, ישתו יין ענושים והולכים אחרי כל חפץ לבם—ואחרי כל אלה יקרו למו גם כל תענוגי עולם הבא. ובמה? יען כי אוכלים ושותים כוללים וסובאים ואומרים כי בזה יעשו נחת רוח לה'; עושים כל דבר רע ואומרים לשם שמים נתבונו. אי"כ מי מאושר מהם? ולפי דעתי האהבת עצמית הבהמית הזאת היא היא האבן פנה, אשר עליה נבנה כל היכל החסידות... ולכן אין דבר אשר ישדד רבצם, שוקטים קופאים הם על שמריהם, וכה יעברו עליהם ימים אין קץ. ומי יורע מתי תבא היד העזה, אשר תנתת עליהם להעירם ולעוררם מאהבת עצמית הבהמית הזאת?...

אך אם נורא מחזה החסידים, אז גם מחזה המהלכים לא ירגיע נפש אוהב עמו באמת, ובוברים רבים יכאיבו וימררו אלת האחדונים את לבו עוד יותר מהחסידים. עשירי ווארשא לא ידעו כמעט מאומה מהחזיון הפנימים של העם הזה, כמו זר נחשבו למו כל התשתדלות, אשר ישתדלו בעד העברים משכילים רבים, אשר הזמן קרא למו. המסחור הוא כל חיי רוחם, ומנקודת המצב הזה יביטו על כל הבר. פמ החסידים שקטים ושלוים הם תמיד, עומדים בשפל המדרגה בסלם ההשכלה ולבם בל יכאב עליהם; מלבד רוב המסחר לא ידעו מכל הנעשה על פני תבל. אנשים כאלה נרגעים עוד יותר מהמן העם אשר בזעת אפם יאכלו לחמם יען כי האהדונים יכירו את עצמם, יודעים את מקומם, כבבדים ומוקירים תלמידי חכמים, ולפעמים לא רחוקות יתעורר בקרבם גם רגש יקר ונשגב—לא כן המוחרים; המה, בהאמינם, כי חכמים המה, כי ידעו את רוח הזמן ואת אשר הוא דורש, יתעננו על רב טוב, יאמרו שישו בני מעינו שישו, ויהשבו גיב, כי כל העולם לא נברא אלא בשבילם,—והשטחה הזאת כתרבות היא בלבב המשכילים עיד אמת. המה לא יראו מעולם מיע עברי (אפילו בלשונות איהופא), יען כי כלי אין חפץ הוא בעיניהם ואינו שוה לאבד עליו מכסת כסף. אשר יוכל להביא ריוח, ריוח וריוח. ובכלל היהדות תתראה אצלם אך ביום הכפורים, שאז יבואו להתפלל, ויחשבו כי בזה ימלאו חובתם למין האנושי ולד'. הן יש להם בית הכנסת עם מקהלה (פיXop), גם דרשן בשפת פולין, אך כל זה אך לעינים. הן לקחה אזנם שמין כי מחוץ למדינה ישנם בתי כנסיות עם מקהלות ודרשנים ויעשו ככה בווארשא; אולם אין כל תכן ורוח פנימי בבתי כנסיותיהם; רק רוח הפאליטיק שורר בכל תהלוכותיהם ואורחות חייהם. אך רב אודותם; הן מאברים אנחנו דברים לריק, איש איש מהם שוקט בטח על מקומו, ולא נוצרה עוד יד אדם אשר תדיכם מנוחה.

ומה רע ומר איפו גורל המשכילים האחדים, אשר לבם יכאב עוד אל כבוד עמם, אשר למו יקרו עוד ההרגשות הפנימיות של העם הזה, בין שתי הקצות האלה. מעבר מזה ירדפום על צואר החסידים המתנכלים בנפשם, ומעבר מזה המתקנים יבוזם בשאט נפש ויחשבום לחדלי אישים, למשוגעים—ומי משוגע כאיש הרוח! לכן יקרו אנשים כאלה בווארשא ולא יניעו אתד לאלף. דבה דאמד דיד

העם, המבלבלת אותם, דומה ילכו בטל כבראשונה . . .

והנה בהתחזה אשר הארנו לא הפצנו להבוזז את בני הישיבה ולגזל עליהם את כל האשם, – כי לא בהם החפצת; אך באנשים המקיפים עליהם, אשר הביאום עד הלום. אלה אשר יחפצו להיטיב להם יועו למו הדבה יזהר: איה איפוא עיני ראשי העם ומאשריו, איך לא יראו כי מרבים הם עניים בישראל, כי יכריתו מכמה אלפי אנשים לחם, כי יעשום לאוברים ותדלי אישים: אם יחמלו עליהם, מדוע לא יבינו להם בעד פסף ההבנסה. פתו ספר ובתי מלאכה להטעים מספר האביונים, לתת מלאכה לכל החפץ לאכל מיגיע כפו . . . אך מה נדבר, עורים המה ולא יראו, ומי יודע מתי נצא מעקת אפוטרופסים האלה, אשר יגעו לריק וילדו להבלה . . .

V

עתה נבא אתך, קורא יקר, אל העיר וארשא, שם תראה את הליכות אנשי העיר הזאת ותשתומם. מה רבו עשיריה, מה גדלו ארמנותיה ומה נהדרו היכליה—אך מה נורא פירוד הלבבות בין יושביה העברים! יש לאל יד אנשי וארשא לעשות רבות לתועלת הכלל ולתועלת ישראל בפרט, אך איש איש לבצעו מקצהו. מקצה מזה עמוסים החזיקים בהבל אשר לא קדבר עוד אל החשכלה אף על צעד אחד, תכלית שנאה שונאים המה את כל החפץ להנות ממנה וירדפוהו על אזאר; ומקצה מזה עומדים הבאנקירים, העשירים, הדיתקים מן היודענמחם בדעת מזרח ממערב. פה תפגש על כל צעד חסידים ואנשי מעשה, הולכים הלוך וטפוף בהוצות וואַרשא עם פאות עד קרסוליהם ומהם נוטפים מים נסרחים מן המקוה, כובעות שעירים (שטריימלין) על ראשיהם, שערותיהם פרועות, בגדיהם הארוכים ננואלו מכף רגל ועד ראש ברפש ובוץ; מבלגות המשלה בפולין אל בגדי היהודים ומנהגיהם תוסיף עוד להשקיע אותם בתוך מצולה ורפש; בפלך ליטא לא נמצאו כבר אנשים כאלה, ומה גם בווילין ובעמפראביץ. אך לדעתי ימימו עליהם הפולנים בשאט נפש, היהודי נבזה בעיניהם נמאס, לכן לא יאבו לדבר אודותיו,—אולם החסיד השוטה הזה אינו מרגיש, ויחשוב שכל העולם לא נברא אלא למענו . . . כאשר התבוננתי בדרכי החסידים ומנהגיהם נולד בקרבי הרעיון לדמותם לאפקודים גמדים; ואך בזאת נמלאו מים, כי לא יסתפקו בתענוגי העולם הזה לבד אך יחפצו לדשת גם את העולם הבא. אהבת עצמם של החסידים הגיעה עד הלום, עד שיאבו שני העולמות ביחד, האפקודים, בעשותם כל מה שלבם חפץ, הלא בעד זה אין להם חלק לעולם הבא, רצוני הם בעצמם יאמרו כי אין עולם הבא ואין השארית הנפש; הפרושים, בתקותם לאכל כל נתח טוב משור הבר, מליתן, מהאווזים השמנים ולשתות יין המשומר בענביו לעתיד לבא, הלא יחסרו נפשם מטובה בעולם הזה. לא כן החסידים-המה אוכלים ושותים באפיקודים גמורים, מובי

ומתנועעים בכל אבריהם... ומה תענה אשה כשורה בשמעה את הקולות ואת הרעש הזה, הלא תתברך בהם, כי ידבו כמותם בישראל... כח ישבו בני הישיבה צמודים לשולחן שלשים או ארבעים איש סביב לשולחן אחד משתים ועד שלש שעות רצופות... שעת הלמוד נגמרה, והתלמידים יוצאים בהמולה מן השלחן, כתנותיהם רטובות מנחלי זיעה, ואיש איש יפנה לעבודתו: זה לספר נימים ונפלאות מנאוני עולם, וזה ספורי מעשיות ממנהגי ונמוסי המלכים; זה ירוץ לראות פקודת הצבא, וזה לשוח, לדרוך בפי הנהר וכדומה—בחדף לשחוק בשחוק הדאם, עז ואבי ולפעמים גם בשחוק הקאדטי....

אך איה איפו מצא למחית קהל אנשים כאלה? כבר היו אנשים, ועד הלום ישנם, אשר יעזבו ארחי מותם על הישיבות בתי חומה, או מבטת כסף, אך מן המקור הזה ישתו אך מעט מועיר בני הישיבה, יען כי רבו מאד האפוטרופסים, הגבאים ויתר העוסקים במלאכת הקודש, והמה לא יטמנו ידם בצלחתם ותפצים ליהנות מעט משלחן הזה... לכן יתפשו למו התלמידים מקורי חיים אחרים. כל אחד מבני הישיבה בבואו לווילנא יקנה לו ימים בכסף מלא ריל יתן לאיש עתי כסף, אשר ישיג למענו יום אחד לשבוע. יום אחד לשבוע אצל תושבי העיר אשר שם יאכל מדי שבוע בשבוע. אך הדוה לא יספות את הצמאה (כי רבים הם בחורי עניי בווילנא, עד 2000 איש). לכן מאושר הוא הבחור עניי, אשר יש לו כל ימי השבוע, אולם אך מעט מועיר יזכו לזה, והרם יש להם אך שלשה או ארבעה ימים,—ובמה איפו ימלאו להם חקם ביתר הימים? כל צרה אשר לא תבא על העברים, כל חולי כל מדוה כי ישיגום, יבואו בהמולה ורעש אל בתי הישיבות, שם ישכרו למו מתפללים מבני הישיבה להתפלל בעד החולים. מי שלא ראה שמחת בחורי עניי, בבוא מי אל בית הישיבה בעינים דומעות, בידים סופקות, בפנים חמרמרו מבכי, אשר כל אלה יעידו כי תפלה כובנה, לא ראה שמחה מימיו... הבחורי עיניי ירוצו בחפזון אל ארון הקודש, במרוצה יעברו על הקאפישליך התלים אשר נוסדו לזה ועל זה תפלה המיוחדה ואחרי כן יחלקו ביניהם משנים עד שלשה קאפ׳. וכל זה יעשו כמו במבונה.. המקור השני למחיתם, הוא לכתם להתפלל בבית האבל, אשר יחסר לו מנין; המקור השלישי, כי מדי שבת בשבתו ישוטו אנשים יראים וחרדים, או שנים שנים מן בני הישיבה ללקט להם. ואחרי כן יחלקו ביניהם במדה ובמשקל. ומלבד כל אלה יש להם עוד מקורים רבים, אשר מהם למו תוצאות למחית נפשם. זה ילך בימים הנוראים על שדה הקברים לאמר אל מלא רחמים בעד הנשים, הבאות שמה להתפלל, וזה ישא משלות מנות לפורים; זה קורא בכל השנה, וזה אך המגלה; זה עושה כלי משחק לתנוכה והמן קלעפליך לפורים, וזה ישא אתרוג ומכשיריו בסוכות אל הנשים לברך; זה יתקע בשופר וזה משורר אצל החזנים הקטנים; זה לומר איב עם נערים קטנים ווה קובץ על יד... ומה אחריתם? רובם יעשו מלמדים ורבים מהמה יקרו למו נשים מדלת

תהלתו—והבן היחיד והשוב לכל אדם הזה יקשיח לבו מאביו, יתנהו לסבול רבבות מכאובים בימי שיבתו, עמל ותלאה! ועוד יתרה יעשה האיש הזה: הוא לקח לו לבת ילדה בת איש זר, ישכור למענה מרים לעשרות ולא יפנע ממנה כל תפץ לבה—ומבני אחותיו הדלות משך את ידיו ועל צוארי אביו הזקן היו מלנה... אין חקר לחזה האדם ואין קצה לעלילותיו!...

IV

עתה לא אוכל לחשות מנגע אחת, אשר פשתה בחבל ליטא ואשר לפי צור תרבה יפלו לאלפים בעמיר אחדי הקוצרים; הן אדבר מן הישיבות.

בווילנא רבו מספר הישיבות ושחדיהן יתר רב מבכל ערי רוסיא; כל אשר תגרשנה מקרבן חשרים והקרובות והרחוקות, כל פרזו וריק, כל עצל ואדל אישים—תקבל ווילנא בידים פשוטות ותתן להם מקום בבתי ישיבותיה. סלח לי, קורא יקר, אם אתאר לפניך את מהות הישיבות ואכביד מעט במלים, כי חפץ לבי בקרבי וכאבי נעכר, בראותי אלפי אנשים יאבדו בתוהו ועוד ישחיתו וירעו מימים ומשכאלם. בתי הישיבות רובם ממקם צר ואפל, צחנה ובאשה; בכל בית ובית יכיל בקרבו מארבעים עד ששים איש, אשר שם יאכלו, שם ישנו, שם יעשו כל צרכיהם,—מעתה תוכל לשית נגד עיניך את האויר הצח אשר שם... אך בלבד זאת, כל בית ישיבה הוא בית תפלה גיכ, אין זהב עוד הדשש והאי נקיון מהבאים להתפלל שמה שלש פעמים ביום,—ובלי ששתי שקר אומר לך, כי אי אפשר לנפש היפה, לבא אל איזה ישיבה, אם לא יסתום את חוטמו מרבוי האויר המחמיץ והאיר החונק אשר שם. מסבה זאת צרעת מפארת. כמעט בכל בני הישיבה, כמעט כלם מצורעים מכף רגל ועד ראש, כמעט כלם מוכי שחין ומכה מריה. אך מה מעשה בני הישיבה? הסבת ושמע קורא יקר! בכל בית הישיבה יש ראש הישיבה, אשר ילמד עם בני הישיבה בכל יום ויום דף אחד תלמוד עם מפרשים. והנה אל תקנה, כי ראש הישיבה יתן דעתו להבין איזה סוגיא בתלמוד, יעיון לפניהם כל הסתקות והשענות והטעות ויבאר כל דבר על אופניו והתלמידים ישבים ושומעים ויתמיהו לקח, כאשר יעשה בכל בתי מדרשי התפמות—חלילה! אך כה סדר הלמוד! ראש הישיבה יבא, וכל בני הישיבה יתקבצו סביב שלחן אחד, אשר מראשו מטאל מהלב, שעוה וכוחמה, איש איש יקח לו את מקומו הנקרא "חזקה", אשר רכש לו בכתו ובעוצם ידו בראשית הזמן, והכורה ביניהם. הראש ישבו ידום לשנים מן התלמידים, כי יגידו את השיעור; והנה לא השנים האלה לבד יגידו, אך אחדים יענו בקול כל יתר בני הישיבה, עד כי תתרשנה אזנינו לשמוע קול שריקותיהם; איש לא ידע מרעהו, זה יצעק "חד גדיא" ומשנהו יום זה מכופר—והשלישי יענה בקול צרוקה "צניל ממות" והרביעי יכל וחלי וכל מחזה על ראש הישיב הישיבלם ממללים בתלהם, מפקים בכפיהם

נחלץ־חושים ונפתח ונשוך אותו;—ואז יכירו אחינו הדוסים(!) כי גם אנחנו גוזל לחביא־תועלת להכלל; כל כמוהם בתוך כינותנו־עיניהם־נחלק נתלה; או לא ויאמרו עוד: כי צדעת מטארת תמה העברים מקדם, בראותם, כי העברים יוכלו לפקוח גם עיניהם בדברים רבים... לא כן עד־הלום חשבו הדוסים (ובצדק), כי עם לא בינות אנחנו, בראותם, כי לא נודע איש עברי אחד ברוסיא בעולם המדעים, המביאים תועלת כללית...

III

... זכות אשר על יתר בחלקות העם? אלה יושבים עד הלום כלואים בתוך ברעוחם: וראשם יתפוצץ עליהם למצא איזה קושיא בתלמוד ומפרשיו, ואחרי כן להרין ולבטם, אלפי מגדלים הפורחים באויר,—ויחשבו כי בזה הגיעו אל המטרה, אשר למענה נברא אדם: ואלה ירדפו הוה: כל היום, להדיח את גאון האדם בשם ה', לחמית בקרבו תאוות החיים ורוח יקרת האדם, לבזא אלפי מלאכי משחית, אשר שבע עינים להם: לחפש על האדם כל צרה ומצוקה, על אשר הלך בתמימות בלי נטילת ידים, או בלי בובע: ועוד הבלים באלה, אלה מונים בתי מדרשות יסתבו ספרי תוהות לעשרות—ולאסון אחדים לא ישיתו לב. ואלה מדקדקים על מצות קטנה, אך מעיקרים שבתורה ישכחו את יהדם... מה מאושר הוא הגביך המורם: מאחץ, בגרבו ספרי שים אל איתם בית מדרש, אשר בו יהגו ויצפצפו בגרונם, כיודעים וכלא יודעים, אנשים ישבי בטל, אשר דבר אין להם עם החיים ואשר ידבו אביונים, חרלי אנשים בכוחם, לאלפים; ומה מאד יזעף פני הגביר הזה, מה גדלה הענגה המבכה את מצחו, בבוא אליו איש לבקש אותו כי ישית לעזרת מ שפחה נגעת ברעב, לתמוך את שם לנזול, למען בל ימעדו כרסליו תחתיו, לקנות ספר אשר עמל כותבו בו זה כמה: ואשר יכול להביא תועלת להכלל: שם יושב איש אשר יאמרו עליו כי בביתו הנדה וגדילה במקום אחר: תורתו מורעת בפלפלא חריפתא אשר עשה על התלמוד: עשרון מדע: יען כי בעשריו עשה עושר ולא במשפט:... עתה הוא מדם מעם, ביתו בית ועד: הוא תדה על מצות קטנה ויחדג ובל יעבור,—אך מה טורא האנש החתיתחת הסבבה הנסוכה עליו! מזר הוא לאחיו מלידה ומבטן, נכרי לבני משפחתו; ואם יגע מי בכבודו בפה, או גם בהרהור, או יתקצף ויתגעש, ירדף אחריו דרך לחייו... איש כזה יקנה אחרון בעד כמה שקלי זהב, ונפש אביון אל אחרון הנענה לא ישיב: ועינו רעה אם יהנו ממנו האחרונים בכסף חמין: ובכל זאת בו יתברכו רבים, על בניו בנותיו ונכדיו יפילו נדל ויקדשם אחדי כבוד כאבני יקר... פן שם ראיתי איש, אשר כבר מהבלי שוא, לבו לב טוב, אשר בביתו ישכנו חכמה והשכלה, רחוק הוא מכבר מהבלי שוא, לבו לב טוב, לא יקפוץ ידיו מאביון ויחשוך בידו מם לנפול—אך בן־זאת אין לו, בלתי־אם זקן שקנה חכמה, אב אשר בו יתברכו רבים זכן שלמים, אשר מלאה העיר

אלה! הסה עשו את שפת עבר, את אותיותיה המתות, לקדושים, ועל השפה בעצמה יתלו כל שלטון הגבורים... זה ישיר לה שירי תהלה ועז, זה יקריבלה מליצות לריח נחות, זה יקח אותה למגן ונגד חצי בקרת, זה יעשה אותה לאדרת שער, אשר יכסה בה את ערומו, וזה יאמר, בי בלעם מקדישים ומעריצים את שם הגבירה הזאת, — ולא יתנו אל לב, כי סתריהם ודבריהם בעצמם יורו למדי לדעת, כי אין כל קדושה בשפה הזאת, וכי להפך תשא ותסבול עוד, אם גם יעשו ממנה בלויי סחבות...

הוא הדבר אשר אמרתי, שפת עבר (ריל התענה הזרה), אשר נשחישה ואזוחה בלבות רוב סופרי ישראל בימים האלה, הדיעה המבהה מאד לחעברים בימים האחרונים, אם גם הביאה איזה תועלת, לא נוכל לכחד תחת לשוננו, כי יש אתנו אנשים בעלי כשרונות טובות, אשר יוכלו להתרחות עם חכמי וגדולי אירופא; אולם על מה נאברו הכשרונות האלה? על שירים מי"א תנועות, על השערות ופלפולים של דבל בספרי תנך, מחזורים, חקרי מלין וכרוסה, על גיכסריאות ונופריקון, אשר נתנו להם שם חדש: פילאלאגיא... כן לא מכל לשום עון על ראש סופרי העברים, כי נרפים הם במלאכתם, — לחפץ הם יציפו עלינו מבול ספרים; אולם לו עבדו סופרי העברים על שדה ליטעראטור אחרת, מי שתה אין קץ להמון התועלת אשר יכלו להביא למען האנושי בכלל ולהעברים בפרט, ולא הדשה שברה לבנו, כי בארץ רוסיא אשר מספר העברים היושבים בה יותר רב ממספר העברים בכל ממלכות אירופא, ובכל זאת לא נמצא כמעט אף איש אחד (מלבד ה' פלאנימסקי), אשר יהיה לו מקום נכבד בעולם המדעים ואשר הביא תועלת בלילית. הן מתפארים אנחנו, כי בנו בחר ד' מכל העמים, כי עמו חכם ונבון אנחנו — אך איפו חכמתנו, וגדולתנו? איה איפו הדתגלות בעולם המדעים, אשר גלו חכמי וסופרי העברים ברוסיא? איה התועלת אשר הביאו להכלל? ראשיתם בתלמוד ומפרשיו ומפרשיו — זה כל רוחם ומזה לא יצאו אף צעד אחד הלאה, וזאת היא חכמתם וגדולתם אשר יתפארו בהן לעיני העמים?... והמשכילים מה עשו? ראשיתם בשיר מן יאר הגרושת וארדיתם בפלפול אחוך בשמות הגרדפים, במלה ארמית או כשרית ובזה ותמתם... הן אמנם על כל השאלות האלה נוכל להשיב, כי אך זה מעט אשר נחתו בעיני העברים, זה מעט אשר שערי המדעים נפתחו לפניהם, אך שנים אחדות, אשר נודע העברים, כי גם המה אנשים, כן האנשים המקיפים עליהם שמרים בשפל המדרגה לשפת העמים אשר בתוך לארץ... אמנם התשובה מהפקת: אך איך לא בצדק יתלונן האויטאדידאקטים על הצעירים כי חאחדונם נסוגן אחור מליטעראטור העברית. הניחו להם להצעירים ללכת על הדרכם, אשר בחדו להם ותבאו כי ברבות הימים יביאו הדבה יותר תועלת להם ולאבלה בהאויטאדידאקטים. לפנינו הפעם ברוסיא כה [illegible] אשר לא פותח ולא שודד עתה! הבה!

הצעירים, אשר נמרו חוק לסדר בבית מדרש הרבנים, או משרתי בתי מדרש התכמות, כי ירחיקו מדם את שפת עבר; לפי דעתי, יפה הם עשים, כי מה גורל הסופרים כשפת עבר, ומה חלקם בעמלם? הלא עני ומתסר, כעס ומכאובים, אי-כבוד ושבע אויבים בנפש על כל צעד ושעל; — א"כ איפו איך נוכל להאשים את אלה, אשר יקרה נפשם בעיניהם ואשר יחפשו דרך מחיה אחרת ומשרה יותר נאמנת!...

ומלבר כל אלה, הליטעראטור העברית, בהביאה תועלת לא מעטה להעומדים הרשה הרבה מאד להמהלבים. כמה כשרונות טובות עלו בתהו; כמה ימים ושנים האבידו רבים על שירי שפת עבר אשר טעמם בקיר חלסית, על ספרי דקדוק אשר אין להם כל ערך וסדר, על הקירות וחדישות, פרושים ובאורים אשר מהבל כלם יחד; וכל זה אך שפת עבר עורה עיניהם ותביאם עד הלום. אנשים גדולים באמת, אשר יכלו לעשות רבות לתועלת העברים, השחיתו את הזמן היקר מכל יקר במליצות ושירים חסרי רעיון, בנו על שפת עבר שיח שוא ותפל, ובחלומם הבוזב הזה, כי יעשו רבות לתועלת העם, שנו כל ימיהם. ומעבר מזה שועלים קטנים עשו את שפת עבר קרדום להתגדר בה; המה בהיותם ריקים מכל חכמה ודעת מכל רעיון חדש וידיעת העולם, ובהמצם להתעסק בשער, יקראו את שפת עבר לישועתה, יתיפו בנוצות זרות, ודעת הקהל, אשר לא תדע ערנה לערוך כל דבר לפי ערכו, תקריב בשתי ידיה את המליצים והמשוחרים האלה ומתפארת בהם. ולמען תדע ותבין עד כמה תשחית שפת עבר את שכל הסופרים, אביא לפניך דברי אימאריאקט אחד ה' לשרעך, (אשר נערים חסרי לב יתנכבר לשמו, כי מזרח שמש ועד מבואו מהולל ומבורך שמו), אשר אמר בהקדמתו לספרו "מורה הלשון" כזאת: "אין כל עטליגנ אף לכתנה (ריל את שפת עבר) פאר, אם זה בא בביאוריו וזה בשיריו, זה במחברתו וזה בבקרתו, הלא על רגל כלם יתנוסס שפה עבריה, כלם משיצים ומקרישים את שם הגבירה הזאת וכלם במנחה פניה יחלון" עיב. השמעת, קרא יקר, דברי תוהו כאלה בליטעראטור חיה? ואני, כי המחבר הזה, בכתבו כדברים האלה, לא הרגיש מאומה מה שכתב—, ומחברים כאלה מכונות המה, אשר ידם כותבת מה שלבם לא יבין. מה היא שפת עבר בפני עצמה? האומנם נבירה היא? הלא כמוה ככל השפות נסדרה מאותיות מתות, אשר אין להן כל קדושה. ואך הדברים הקדושים, הנכתבים בשפה הזאת נקראים "קדושים", — א"כ מדוע איפו יתנוסס שם שפת עבר על כל המחברים בספרת על קדשי קדשים, אשר לא יזיד מבקר לבא פנימה? כבר אמרו הקדמונים "דברים של הול אמור לאמרם בלשון הקודש (לענין התפלה וכוומה), ודברים של קודש מותר לאמרם בלשון חולי. א"כ גם המה הרגישו כבר, כי אין לשפת עבר כל קדושה וחציון פנימי ואך הדברים הנאמרים בשפה הזאת הם הם הקדושים. אולם לא כן *רשת סטרינג בישם*

ישחרו את בתי הספר האלה אי – נקי, — האחרונים ישתדלו בכל עז, כי לא תבא רגל בניהם שמה, ידרכו רמיה צירם עד כמה שידם מגעת ועמל הממשלה תשאר מעל. הן לא אוכל לכתר תחת לשוני כי רבים המה המבקרים את בתי הספר לעם, אמנם במה נחשבו לעשות מספר העברים הגדול בתוך העיר הזאת? גם אחד למאה לא יניע! סבת הדבר הזה, לפי דעתי, המה המלמדים, השומרים כחומה בצורה בין העברים ובין ההשכלה. הצרעת ממארת הזאת תשחית בקרבנו כל חלקה טובה, ומי יודע מתי נצא מעקת אויבי ההשכלה ושוכרים בנפש כמהם? במה נפלינו אנחנו מכל העמים אשר על פני האדמה? היש עם או ממלכה, אשר יהיה בקרבו שורש פורה ראש ולענה כמונו? ומתי החל הנגף הזה בנו? הלא מימות עולם בתי ספר היו לישראל, ומתי איפו נשרינו המלמדים בקרבנו? והנה רחוקים אנחנו לאמר, כי המלמדים האלה גובלים נאנשי בליעל, רעים וחטאים כהיעזו-איטים, חלילה! להפך יודעים אנחנו כי רובם אנשים תמימים וישרים וכל פעולותיהם ועלילותיהם קשורות בלבם ונפשם; אך בכל זאת רעים ומשחיתים הם כהיעזואישים ועוד יותר מהם; כי אם נגלה תרמית לב האחרונים, הלא נוכל להזהר מהם, — לא כן המלמדים. העינים להשכלה לא מאהבת עצמי, אך מאמנת הכל יתירה, המה וזכלו לפעול תמיד לרעה. על כן אותת היא אשר נאמר, אך לשוא תחרוד הממשלה שאריה אונים להפיח רוח השכלה בין העברים, כל עת אשר תתן להמורים לפתח בלבות בני העשרים קנאה ומשטמה אל כל רעת ותכמת; הצעדי היותר נדול אשר תוכל הממשלה לעשות בעדנו לקרבה אל ההשכלה יהיה: הדחקת המלמדים מגבול ישראל. בתי ספר יהיו לנו, תרחתים, אמצעים וגבוהים אך רגל המלמדים לא תבא בקרבנו, ומבלעדי זאת אפסה כל תקוה.

בכל זאת בתי הספר לעם הביאו תועלת לא פעמה אל המורים, אשר השלימו חקם בבית מדרש הרבנים ושומרים עתה במשמרת מורים בבתי ספר האלה; ולו לא נתקנה התקנה הזאת אלא בשביל המורים ריה – כי באמת רעומר גדול השלימים חקם בבית מדרש הרבנים בתור מורה ואשר לא שחרו אחרי כן את בית מדרש החכמות. ואם גם כעת לא יהענו על רב טוב, אך בכל זאת יש להם משקל כמעט. אך גם שם אי סדרים נורא מאד: עליונים למטה ותחתונים למעלה, ומזה ישאו ויסבלו התלמידים המעטים...

II.

נדול סופרי שפת עבר רע זמר כבראשונה, וביטים האחרונים נחפר עוד גדוע; המה יונקו לדיק וילדו לבהלה וכל מבחר ערוותיהם יאכל פרפור, עתי, כעם ומכאובים. בכלל אמר כי לישראלאמור העבריה עומדת עתה על הפרק, ועוד מעט תפול ולא תעמיד קם. העומדים יזדיקוה בשאט נפש מכבר, והחולכים ישליכוה אחרי גיום כדבר אין חפץ בו. והנה לא נשפוט עוד כמה צדקו האחרונים, בכל אלה הפה הכשלם להעיד על תלונות הבות, אשר נשנו ונשלשו בפיהם על המשכילים

השקפה קטנה על מצב העברים בליטא ופולין*)

I

להגיד הפעם מחשבותי. זקר־דברי ועוד סבות אידוע נאלצתי לשדד את עיר מולדתי ווילנא ואת העיר ורשא, — והנה מקרה יקר היה לפני בנסיעתי זאת להשלוך עין בקרת על מצב אחינו העברים במקומות האלה ; את אשר חזיתי בעיני הבאת י על הגליון ואוהה אתן לפניך היום, קוראי יקר. ונהנה לא אלך אחרך מעיר לעיר ומפלך לפלך, כי תקצר־ותריעה מרביל, ובכבדות יתנהג שבט סופר לתאר את כל הליכות חיי העברים, יושבי העירים הקטנות, יען כי לא התבוננו עוד אלה משנות אולתם, אשר נספך עלידם זמן אלף שנה ויותר, ונפש הבוחב תקוץ במחזות ומריאות תמידים, במנהגים ישנים, אשר לא עברו עליהם כל שנוי ותמורה. העוני והלחץ, המעיקים יושבי אלכים תמים, יטביעו את העברים עוד יותר בפצולת אולת וימיתו בקרבם את רוח העז האומץ אשר ליושבי וואלין ובעסאראביען. ובכלל אומר לך: כל אשר תשמע הרשים לבבקרים מהמודיעים בכתבי העתים, כי מלאו המקומות האלה רעת, כי העברים השליכו מעליהם את בלויי המחבות, אשר התבסו בהם זה כמה — כל אלה ואלה דמה דברים בנוים על רוח הדמיון; ובאמת אין כל שנוי ותמורה, אין כל תנועה מרגש חיים חדשים במקומות העברים, יושבי הערים הקטנות, — ישנים הם שנת נצח, ומי יודע מתי יתעוררו! ... ידעתי וגם ירעתי, כי קצרה ידי להעירם ולעוררם, לכן לא אדרכם מנוחה, ישכבו שכבה בתוך דרפש והטיט ותרבה עלידם שנתם... אך אנכי אנהגך אביאך על רגע קטן אל הערים הנזכרות: לווילנא, בירת ליטא, ולווארשא, בירת פולין, ונראה מה ערשים שם אחינו העברים.

בלי כל ספק תאבה לדעת, מה פעולות בתי הספר לעם, אשר יסדה הממשלה בעד העברים, — הסכת ושמע! אך שוא נתנה הממשלה צו כי בני בני ישראל

*) כמהמר הזה נדפס כאן „המחנך" (1866, מלס 2; 3, 6; 8, 6), ופה נתוסף שנוסף.

הנשים והנוכן אצל העברים ואצל הקראים ויראה (אם יש לו עינים) למי היתרון ולמי נאוה תהלה; ונם בדבר הזה שאנו דנין בו, האין טוב סבלנות העברים, אשר לא ימהרו להחרים על דברים קטנים כאלה ואשר יאמרו כי אפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון? ... העברים יאחזו בקדנות החרם לנגח בהם אף במקרים מיוחדים, וזאת היא תהלתם!.

אף מלבר כל זה, הנה הפילאלג החי הזה לא הבין פשוט את דברי הפסק, כי הקראים לא החרימו את האיש יוסף על כחשו בפקדון לבר, אף על אשר דבר ד' בזה חרף וגדף והרים יד בתורת משה ע"ה, כנאמר בפירוש שם בהפסק. א"כ מאי רבותא מהקראים? הלא גם העברים יחרימו אנשים כאלה! בין כה הוא ידבר אף מהכחשת הפקדון, בעת אשר מן הפסק נראה כי החריטהו, יען בחש בפקדון קדשים, דבר ד' בזה וחרף וגדף והרים יד בתורת משה? כן מיתר דברי הפילאלג הזה בקצה הפסק נראה ג"כ שאף הכחשת הפקדון אצלו העיקר, הלא כה דבריו:

„אלה הם דברי הפסק. שהעתקתי אות באות מישן לחדש (הפלא ופלא!)

ומהם אנו לומרים: 1) כי הקראים מתאמצים בכל עזם ויכלתם לבשר מעל ארמת קהלתם את הקוצים ואת הברקנים—הלא המה האנשים הרעים המבחישים פקדון אחרים (ולא יותר?); 2) כי הנבלה (?) הזאת לא נשמעה בקהל הקראים חדשים לבקדים והכחשת פקדון אין דבר נפרץ בהם (אף מאין הוציא כל זה? אם מהפסק, הלא כבר אמרנו, כי הפסק הזה שאני, א) כי בכפ קדשים הוא ולכן התעוררו עליו ביותר, ב) כי לפי דברי הפסק בזה וחרף וגדף דבר ד' והרים יד בתורת משה ע"כ, א"כ אין להביא ראיה משם, כי יוכל היות ביניהם לבין עצמם הוא דבר נפרץ...); 3) וכי שם יוסף [illegible] עוד הפעם נראה כי לקח את ההכחשה ליסור מוסר החרם...; [illegible] וכי לאות הראון לזכר עולם, יוכל להתנוסס לשבט מוסר מל עיני רבים גם בזמננו זה—וסמון של אחרים יהיו חביבים עלינו כשלהם...

כן המה הפילאלאגים שלנו! ובכל זאת השוחט מליק יכתוב עלינו הכאורות הנזולים... אולם מה שנוגע אל המוסר, אשר חפץ הפילאלג החי להוציא מן הפסק הזה, אז נאמר שעמלו לריק. הן רואים אנחנו שגם אנשים, אשר למדו שם ופוסקים נשם בלי כל ספק יש המוסר הזה...), אשר זכו גם לבנים תלמידי חכמים, ובכל זאת ממון אחרים חביבין עליהם כשלהם, כלומר אוהבים את כסף אחרים כשלהם וישימו אותו בתוך בליהם כשלהם, ובכל מקום בואם ישמנו מהם כפות כסף למען בל ישימו בצלחתם... א"כ מוסר קל כזה לא יועיל להם, ובשביל זה אינו כראוי הפסק דין הזה לבא ברפום, להקרא בשם משפט צדק כמו חכמה עמוקה טמונה בו ולהיות עוד לשבט מוסר ולנם להתנוסס לאחינו העברים...

בזה שיודע הוא נפש הקורא, לכן יכירהו תמיד כי הוא איש וחי...
אף נשובה נא אל המשפט צדק; והנה אם תקוה מן האיש החי הזה חכמת שלמה, או תוחלת נמובה, כי המדם תדע שפילאלאנים חיים כאלה מחבבין דברי הבל, אם אף עתיקים המת-דברים העומדים ברומו של עולם נחשבו בעיניהם להבל ורעות רוח, אם אף בחיים יסודתם; גרניר חול אחד, אשר אבר עליו כלח, טוב בעיניהם ממרגליות אם לא עברו עליו שנות אלפים; ועליהם נאמר משל קרילאו "התרנגול והמרגליות". כן הפילאלאג דנן מצא מציאה גדולה ונפל עליה—והוא כתב יד ישן נושן או "פסק דין", המספר, כי הקראים הגדיטו איש אחד בשנת 1688, ימן כי כוש בפקדון מכאה זהובים. המציאה הגדולה הזאת נתנה שמחה בלב האישה החי, ויתן לה שם חדש: משפט צ ד ק, ולתועלת כל העולם כלו הוציא אותה ברפוס, והקיפה פנים ואחור בחכמות תרגמוליות;—ולמען ותתענג קודא יקר, על חכמות ה תרגול הזה, אם לא עלתה עוד ביוקר לקוחות בהמליץ, אביא אותן פה עם איזה הערות.—וזה לשונו המחבר וזהו ב...

רבו כמו רבו הדעות הישנות והחדשות ברבר הקראים, דתם ותולדתם, תולדותם ודתם ומעשה ידם, ומעט הפיע מזל עינינו הספר היקר האחד בזמינו ב א ר צ נ ו, מעשה ידי הרב החכם ר' שמחה פינסקער זל, הבכירו אשכלות וריעתנו ברבר ספרות הקראים ויהי (מה?) לנפן אדרת, כידוע לאנשי סגולה בעמנו; והנה לא באש"ת ולא ברוח קדים ובער; אבוא היום לפני הקוראים לא לעשר את קרנות החכמה של בני מקרא ולא להשפיל נאותם כדרך הרבים מנמת פני שיחה, אבל ברצוני לחזק בראיה חדשה, כי מאז ועד עתה (?) בין קהלות הקראים לא תפרוצנה ולא תרבינה המחלוקת והמצלמת בבין אחיהם המתנגדים להם, וכי משלם דאגו ל שרש מתוכם אנשים מחדים ורעים וכקוץ מונד השליכו מעל גיום עקשי פה אוהבי בצע והכרחישי פקדון".

... וארחי הפראזען האלה יביא לנו את המציאה הגדולה. שאיש אחד כוש בפקדון מאה זהובים, ובשביל זה החריטוהו אנשי עדתו, לקחו כמנו תלקו לעולם הבא ויכנוהו "פושע ישראל". והנה לו ראה מציאה כזאת לא פילאלאג, כי עתה החליט אחרת, כי הקראים להפך אנשים קשים ופראים המה, אשר יוכלו להחרים ולקרוע חלק לעולם הבא מאיש שכחש בפקדון מכאה זהובים, והחרם והחרפות והגדופים הם רמה העדים, שהקראים עמדו אז על מעמד השכלה שפל מאד ולא נפלאו מיתר שכניהם הטאטאים, יושבי קרים; אבל הפילאלאג החי שמח על המקרה הזה, כנהו עוד בשם משפט צדק וישימהו עד לנם להעברים לקרוע מוכר, כמו העברים רעים ותואמים מלידה ומבטן, יכחישו ממון אחרים בזדון וכמו אין בנו אף מרה אחת טובה, אשר שקולה נגד המרה המשוברת הזאת אצל הקראים... כמרומה לנו שקטנה מן המדות הטובות, אשר העברי דשן בעקביו שקולה נגד אלפי מדות טובות הנמצאות באלה אשר מצא הפלאלאג החי. יקח הפלאלאג החי הזה את מעב

ה' מיצקן נמנה אעלו בין המשוררים הגדולים; בין כה אשמע תלונות מבכי עברים, מדוע לקחתי במתברתי. תכר—דבר- לבקר איש כזה, אשר כבר נמנו וגמרו, כי אינו יודע אף בקצו של יוד מדות השיר. ואם גם יש שני יוצאים מן הכלל והמה: ה' לערנער וה' גאטטלאבער, אשר יכנו את מיצקן בשם "המשורר הנכבד", אף אין מקפידין עליהן. יען כי הראשון יאמר כזאת אך על אפי ועל חמתי,— והשני לא קרא את שיריו, כאשר יורה בפה מלא (עי' המליץ 12 שנה שביעית) ת"כ על אפי ועל חמתי כנזכר שם בפירוש.) ובעת אעמיד לפני מאמרים לבקרת, אז אמצה מ"ם עומק הדין, ונקה לא אנקה גם חסרון קל. אולם בכל ספרה לא מצאתי גם פגימה קטנה שבקטנות. כלו(!) זהב סגור הן מצד הלשון והן מצד קשור המליצה, ועליו ראוי לאמר: לא בא כבושם הזה מאז נסתם חזון (!?)".

לא פה המקום לבקר את העתקת "מסתרי פאריז" ולהראות את ערכם הקטן לכל העמים בכלל ולהעברים בפרט, אך מפני כבוד קעללער וכבוד עצמו, ראוי היה לה' שולמאן לדין את הרברים האלה בגניזה...

56.

ארתי כן יבא מאמר "משפט צדק" מאת האיש החי בעולם התודו ה' גודלאנד. והנה מדי דברי בראיש הזה לא אוכל לחשות מתימתו על כל מאמר ומאמר; וכה סדר תתימתו: "אני, כמו אשר נסתפק עד בזה שהוא הוא, ואם לא תדעו מי הוא האני ומה הוא האני, אז יוסיף: איש, אך גם זת מעט לבן יוסיף: חי; אולם בהוספה הקטנה הזאת נוכל לדרוש שלשה פנים: א) חי, ולא מת; ב) שאף על פי שאני איש (כלומר אני אמרתי-לכם) בכל זאת הנני חי ולא יותר; ג) שחי המה ראשי תיבות חיים יונה, אך לפעמים לא תזוקות פנשנו כי יכתוב חי בלי נקודות עליהם, אכ יחפוץ לבנון כל השלשה ביחד... אך עוד מעט הוא להקוראים, לבן יוסיף באותיות גדולות: גורלאנד, ועוד לא יסתפק, לבן יוסיף. מאגיסטראנט (ועתה מאגיסטר), ואם לא ידעתם שאיזה בית מדרש, אז יוסיף: מהאוניוועדסיטעט, ואיזה אוניוועדסיטעט? אז יענה: בס"ט פעטערבורג, — וכל כי האי למה? כדי לאים את הקוראי הפשט, כי ידעו עם מי יש להם הגדולה לדבר... כי מי זכה לדבר בחיין עם איש חי מאגיסטראנט (ועתה מאגיסטר מהאוניוועדסיטעט בס"טפעטערבורג; בין כה אני איש חי גורלאנד מאגיסטראנט מהאוניוועדזיטעט בס"ט פעטערבורג; לכן כריע והשתחו לפני, כי מאן כמוני... והנה האיש החי הזה מלבד שיזכירנו תמיד שהוא איש וזו בשלו מאמריו, עוד יציב את שמו הגדול והנורא, ברוב מאמריו גם בהאשם; ועוד מעט לו, עד כי תחת כל הערה והערה במאמריו ירשום "אני איש חי". את הדבר הנפלא הזה נוכל לבאר, אז בחר גורלאנד אותב מאד לראות את שמו נדפס פעמים רבות, אז

כמה צדק הוא בכל מקום נגד מעידיו ע' פרח 7, 18 ג' וכוזמה.

55.

בגליון הזה יבא מכתב ה' שולמאן להי צעדערבוים, אשר בו יאמר על מ ר ב י ת בני הנעורים כי „כל חכמתם וכל תבונתם וכל מרעם הלא הם: להיות מלעיבים במלאכי אלהים, להיות מתעתעים בנביאי האמת והצדק, להבזות אם כל קודש – היא שפת ד' אלהים ושפת משה ועבדיו הנאמנים – אחרי כן יכנה ה' שולמאן ברוב טובו את מ ר ב י ת בני הנעורים בשם „בנים כחשיבי ולכן יאמר: „המשכיל בעת הזאת ידום" ולא יכתוב במ"ע „ער אשר יערה עלינו (ergo גם אני משכיל) ממרום". אך תוך כדי דבור הרר ביה ה' שולמאן מההיא ויאמר: „ואם כי לא משכיל אנכי אך כמקרהו (ריל כמקרה המשכיל, אשר ידום בעת הזאת) קרה גם אותי, וכמוהו אשים יד לפה ולא אשמיע בחוץ קולי להגיד לבני בלי בינה (המה מרבית בני הנעורים...) פשעם ולמתחכמים עונם". ואם צר לך מאד, קורא יקר, כי הסופר הנודע הזה, אשר לו מוקד ומנוס תהלה מכל אפסים ואשר ברוב ענותנותו יאמר, כי איננו משכיל, י ש י ם י ד ל פ ה ו ל א י ש מ י ע ב ח ו ץ ק ו ל ו ל ה ג י ד ל ב נ י ב ל י ב י נ ה פ ש ע ם (כמו זאת היא מטרת כל סופר, ומבלעדי זה אין סה להגיד ולכתוב), — אז שובה למנוחתיך, כי ה' שולמאן ברוב רחמיו וחסדיו יבטיח לנו, כי „נער גם הוא, ידבר במר נפשו ויורח לו, והיה בהניח לו ד' מעצבו ומרגזו ויתן לו כל מחמודו, ישמ"ע גם הוא את קולו במ"ע „הבליץ ולע"ע הוא שולח לכבוד הבלי „במליץ". מכתב אחר, אשר שלח אליו המליץ היקר מוהר"ר נפתלי קעללער ז"ל, ובזה יבקש את מעלת המ"ל, כי יאבה בטובו להדפיסו „בהמליץ.

והנה בלי כל ספק התכה ממכתב קעללער, כי גם הוא ינר ל ב נ י ב ל י ב י נ ה פ ש ע ם, או הוא ידבר מדברים אחרים העומדים ברומו של עולם – חלילה! מכתב קעללער הוא מכתב פשוט אשר יכבד וינשא את ה' שולמאן עד גבהי שחקים וישמח שמחה גדולה על „המסתרי פאריז". ויען כי דבריו על אודות „המסתרי פאריז" ראוים למי שאמרם ולמי שנשלחו אליו, לכן אביאם פה, וגם יש בהם תוכחת מוסר ליתר הסופרים, כי מקעללער יראו וכן יעשו לשמות בספרים „במסתרי פאריז", ולמען ידעו מעתיקים כאלה להתפאר אחרי כן בזה במכתב עתי...

„את מסתרי פאריז שלך (?), יכתוב ה' קעללער, קראתי זה לא כביר ואשנה ואשלש בם (יש להפליא באמת על אומץ רוח כזה!), ושבעתי די עונג. האח! האח, ראתה עיני (היוכל מליץ לכתוב בלי האח!...), כי הפלאת במלאכתך ולא קם במעתיקים כמוך (איזה מעתיקים לא נאמר, אך בלי כל ספק כונת ה קעללער על המעתיקים האחרים בשנות החיות; איך הפריז מעט על המדה)...

„פן ידעת אלי ממכתבי בהמגיד, כי יש לי חוק לעשות למאום ברע ולבחור בטוב (אך אנחנו מסופקים בזה, אי כי מעיקרא דדינא פירכא, ברם

כי המה יבטאו נכונה כל האותיות, לא כן בני פולין-המה לא יבינו לדבר את ה', כי ה' וא' בפיהם נשתוו". ומזה הוציא שמבטא בני לימא נכון מאד; והנה ה' סמאלענסקי לא התפק עוד בזה ויעש מלמטה הערה כזאת: "אולי משפת איטלקית באה זאת להם, כי גם להם אין אות ה'". כלומר, דעו רבותי! שיודע אנכי שיש שפת איטלקית בעולם, וידיעתי גדולה כל כך, עד כי יודע אנכי שאין בשפת אימאלקית אות ה'; שאם תמצא לומר שלא זאת כונת ה' סמאלענסקי, מדוע לא הביא ראיה משפת רוסיא, הקרובה בפינו ובשפתנו, אשר גם בה אין אות ה'?... הלאה יאמר: "בני פולין יקראו את הקמץ כמלאפוב", על זה עשה עוד הפעם הערה ואמר: "זאת להם משפת צרפת, אשר על הרוב (sic) הברת o כהברת ou בפיהם, כמו recevoir יאמר recevouar.

למראה ההערה הזאת לא יכלתי עוד לעצור מצחוק פי! תאותו העזה להראות לעין כל שפילאלאג גדול הוא הביאתהו לשגיאה גדולה באמת. כל בר בירב דחד יומא יודע שהברת o בשפת צרפת היא כהברתו הלאטיני o, ואף באיזה פרטים הוא יוצא מן הכלל, כמו לפני i, בין כה לפילאלאג הזה יאמר שהברת o בשפת צרפת על הרוב הוא ou, יהביא ראיה מיוצא מן הכלל...

אך כל זה, קורא יקר, דברים קטנים, ואנחנו נבוא עמך אל הערת ה' צעדערבוים למכתב ה' סמאלענסקי.

"חלילה, חלילה לנו, יאמר ה' צערערבוים, לעצור בעד מי שירצה להשיג עלינו ולשים לאל מלינו, כאשר כבר ראו קוראינו פעמים רבות, כי אמנים אנחנו לנס דגלנו לבקש אור ואמת. למרות עיני שוטנינו ומקנאינו (השטן והמקנא אני הוא, אשר העזתי פנים לאמר בהברמל (24 שנה ששית), כי הדגל הזה הוא דגל כוזב ומזוף, ובזה בטח אותי במדקרת מאטירתו הנמרצה...), אך אתה ידידנו המבקר תסלח לנו, אם נשיבך אמרים"...

ובזה יבא ה' צעדערבוים וסותר את דברי ה' סמאלענסקי; ופה המקום להעיר על שני דברים: א) כבר בא מועד לבער את הידידות והאהבה מליטעראטור העברית; אין ידיד ואין אוהב ברבבים ליטעראטורים! הידידות בליטעראטור מביאה לידי רבוי תארים, אשר כבר צוהו עליהם קמאי דקמאי, כי הכותב לאיש אחד ידידי, או יעניק עליו כל התהלות והתשבחות, הישנות והחדשות, למען יאמרו: ראו איש פלוני כמה מכובד הוא שיש לו ידיד כזה... ב) פעמים אין דרך יתפאר ה' צערערבוים בהמדה הקדושה אשר יעשה אתנו לפנים כשורת הדין שיקבל דברים נגזו. ולפי דעתנו המדה הקדושה הזאת בעצמה מין ערמה תרשה היא להוליך את הקוראים שולל ולסמא את עיניהם. והאות, כי לא היה עוד מקרה אחד אשר יודה ה' צערערבוים שצדקו דברי המשיג; בכל מקום יצא הוא נקי בהצדקו, כלומר הוא חושב כן; יתגפל על הכותב שלא ירד לעומק דבריו, יתפוש בדברי עצמו כונות אחרות, ירבה לצא ולהכ במים ויבלבל את הקורא, אשר קולות וברקים הוא שומע וקול רעיון אינו שומע; בקיצור הוא המיר הצריק בריבו... הלא דבר הוא!! ועד

טובה ויסעף פארה במשרצה ועל סעפות סעפים הרים ירי. והנח אם גם לא נ־עאיזה עם קים יעמ סו כר, ומאי דבותא אם לא יחמול איש על סרבים וסלונים, ואיזה פארה סעף בסערצה ואיזה ישועה צמחה מזה שעל סעפות סעיפים הרים ירד? אף בער זאת יודיע לנוה צעדערבוים הלאה, כי עשה כל אלה ר ק בקנאתו לשם האמת ולתועלת אחיו, אשר יקרה לו מנפשו; איכ עלינו להודות לה' כי לא אסף ממנו גואל, וישלח לנו מלאף מושיע, אשר תועלת אחיו יקרה לו מנפשו, ואשר למען התועלת הזאת יוציא למעינו את "המליץ" ... אף ה' צעדערבוים לא יאמר עוד די, ויבטיחנו כי לאשרנו ולטובתנו "לא יאבה ליצאת לחפשי"—ולקץ כל הקצים יאמר:

"יובל (!) השנים שחלפו יהן תקוה בלבנו כי ישיתו אחינו לב ויבינו, כי תמים אנחנו עמם וכל מגמתנו רק (sic) להועיל להם ולעורם להרים כבוד ישראל ותורתו בלאומים (עי' "המליץ"?), ומשנה טובה נשיג: נפשנו השבע ערן לראות כי רבים יבואו לשבוד בר (ר"ל לתתום על "תמליץ"...) לשבור רעבונם לדעת, וגם אנחנו נמצא רות נפש, ולא נוסיף לדאבה עוד".

ואם גם דבריו האחרונים סותרים מעט את דבריו הראשונים, אשר אמר כי מגמתו ר־ק להועיל לאחרים, אף אין מקפידין על דברים קלים כאלה...

52

סברנו על שמונה עלים "המליץ" מבלי העיר עליהם מאומה, יען כי רות אחד בהם, וכבר קצה נפש הקורא, בלי כל ספק, בהלעג ולהג הרבה, אשר נביא פה... היוצאים מן הכלל הזה: קצה המאמר "ממשלת הכה־ים" לה' צעדער־בוים, "והמחל לקראת המות". מה שנוגע להמאמר הראשון, כבר אמרנו (פרח 31), כי ברברים רבים יקר ונבבר הוא, ובפרט בהמשכים האחרונים, איפו יספר לנו ה' צעדערבוים ממסתרי חסידי פולין, אשר היו זרים לרוב הקוראים, — וכן בנגעו שם בקצה עמו בשאלות חיים אחרות; אך כבר אמרנו, כי לא נאבה לדבר ברחבה מן המאמר הזה, טרם שיצא כלו מבית הדפוס, כאשר שמענו. ומה שנוגע להמאמר השני "המחל לקראת המות", לא נדבר ממנו מאומה; יען כי העתקה הוא, ואין אחריות המעתיקים עלינו. עת ה' אבא אל העלה האחרון, אשר שם מצאתי איזה דברים הראוים להעיר עליהם, ובזה נשים קץ לפרחינו אלה.

53

נפסח על המכתב מפאולאגראד, אשר בו יאמר הכותב, "עתה לא נשאר לי כי־אם לדרים בשופר קולי, ונבא אל מכתב ה' סמא לענסקי, אשר בא להעיר על המאמר "קץ ממלכת הכהנים" בדבר אחד, והוא: ה' צעדערבוים יאמר שם בשאמרו, כי הליטים שונאים את הפולאנים, ויבא ה' סמאלענסקי, כאיש ליטי ויאמר כי להפך, שהפולנים ישנאו את הליטים... כן ה' צעדערבוים אמר שהליטים לא יבטאו בנבון, ויאמר ה' סמאלענסקי "מבטא בני ליטא נכון מאד (!)

ובהקדמתו לס' "מורה הלשון") לו ברוח דמיונו ארבעה בנים: חכם [illegible] לן שאינו יודע ל שאול, וכלם בשאלות שונות, וגם ה ש א י נ ו י ו ד ע ל ש א ו ל, אשר ראוי היה ל פ ת ו ח לו, גם הוא ישאל עים גם בשלמי הכסר ה ה ד': א"כ, אם ה ש א י נ ו י ו ד ע ל ש א ו ל י ש א ל, או ה ת ם יתן עצות . . . מצא מין את מינו ונעור . . .

50

אוי לו למ"ע שנערים (בשכל ובשנים) ימשלו בו! אוי לו לנער, אשר גראה לו בחלום כי איש נרול הוא ויחפוץ לחות דעתו! איך המה לצחק הנערים, אשר חלב אמם לא נתיבש עוד מעל שפתותיהם ויתבדבו בלבם, כי כבר הגיע להם ערנה. הנערים האלה, אשר באו באיזה נם בחברת נבונים ויפתחו פיהם לחות דעתם על ענין מה יתנגפו ויכשלו על כל צעד ושעל; בכל הנה והנה היוצא מפיהם שומעים אנחנו, כי הם בעצמם אינם יודעים אודות מה ידברו. בגליון 39 נדפס מאמר קטן מביד, אחרי המאמר הקטן הזה באה הערה נחלה אחת מאת פלוני יוסף יהודא לערנער, וזה דבריו:

"כאשר עשיתי עבודתי בהרעדאקציאן (בזה קא משמע לן, שעושה הוא עבודתו בהרעדאקציאן, חשיבות נדולה!) בא לידי (?!) המכתב הנוכחי, ווכרון עיר מולדתי התעורר בקרבי (כל אלה ד ב ר י ם נ ח ו צ י ם ל כ ל ב ן י ש ר א ל ד ע ת ם) וכו'; לא אכביר מילים (אני בכבודי ובעצמי!) אודות ה' אבראמאוויץ חמתואר אצל הקורא כאיש נושא עליו משא הצבור ועיניו פקוחות על כל צרכי העדה, אף לא אזכיר (עוד הפעם אני בכבודי ועצמי!) מאומה מדברי המופרים, אשר יצאו בימים האחרונים לשבח ולפאר ולרחם מפעלותיו ולאמר לפניו כל שירי התשבחות, יען כי אנו חיים במאה נואת, אשר חזון תהלות שוא נפרץ, ורבים המה כעת הבוראים להם ברוח דמיונם אנשי השם ויספרו צדקתם בשערים; ובעיני (פשיטא!) הם כהמבקרים החדשים מקרוב באו, אשר ללעים יליצו וידמו כי ירעישו תבל ומלואה".

זה הוא הגיון! ה א נ ש י ם, הבוראים ברוח דמיונם אנשי השם, ויספרו צדקתם בשערים נדמו ל ה מ ב ק ר י ם החדשים זה מקרוב באו, אשר ללעים יליצו וידמו כי ירעישו תבל ומלואה!... ובעלי הגיון כאלה עשים עבודתם בהרעדאקציאן, כותבים בשם עצמם הערות, ומסלאים בוז וקלון פני אנשים אשר לא יבינו אל חקרם—והרעדאקציאן תתן הרשות להעושים עבודתם לעשות כטוב בעיניהם... אשרי הרעדאקציאן שעושי עבודתה כאלה, ואשרי עושים עבודתם כאלה שיש להם רעדאקציאן כזאת!..

51

לראשית גליון 41 יבא ה' צערערבוים ויקרא "קרבה שנת השבע"! במאמרו זה יתפאר כי "לא עמל לריק, כי עמקים עטפו בר, כי הבשילו א ש כ ל ו ת ק ה ל ו ת רבות ענבי חמד ואמת, כי לא חמל על סרבים וסלונים אשר הבאיבו כל חלקה

ותבורה, לעשות שלום בין איש לאשתו, בין תתן וחותנו, איש לרעהו—באמרנו למה יגרע נחלתם מכל שופט יועץ ורופא, הלוקחים שכרם משלם: איך ידמה את הצדיקים לשופט יועץ ורופא, אם גם האחרונים מביאים תועלת והראשונים הפסד ונזק . . .

ג) לא את הצדיקים בלבר, כי גם את בנות הצדיקים יקח תחת כנפיו. בגליון 32 מהקול מבשר" במאמרו „שעלטין אונטר דיא אויגין" יאמר, כי החסידים דרושים לשכור לבת הצדיק, אשר באה לארעפסא, ע ג ל ת צ ב לנסוע מרי יום ביומו לרחץ בים, יען כי אצל אביה נוסעת בכרכרות ועגלות צ ב יותר טובות. וזה לשונו הטהור והקדוש:

„ואם פסקיט איהר אזו אז דעם רעבינם טאכטער? (הוא, כי איש אחד הביא במשפט בשפת רוסיא את תעלולי החסידים, אשר ישכרו לבת הצדיק עגלות צב) זאלל זיא צו פוס נעהן זיך בארעץ אין ים (ומחזא לא? ואם לא תוכל, אז תשכור בכספה ולא על חשבון אחרים . . .) זיא איז אפשר בייא איהר טאטין אין שענשט קאליאסען נעפאהרען (ועל חשבון מי יש אצל אביה עגלות צב יותר טובות?). וויא נעפעללט איך דיר חטא!"

אך לא יחשב לחטאת, אשר התסידים ישכרו עגלת צב לבת הצדיק . . . והנה יכלתי להביא ראיות לרוב, אך ארמה, כי הקודא יכתפק גם בזה . . .

בקצה הערתו למכתב ה' לינאווסקי, מהרמב"ם צעו"ערבים על ענותנותו הגדולה, אשר אמר „לזרא לנו תהלות ותשבחות" ועתה הוא בא ואומר:

„ודברי הימים יביאו בחשבון מעשינו, אם לא בצדק שפטנו על כל ענין עד מקום שיד הבקרת האמתית (!sic) ושכלי ישר מגיעיב".

כן הוא! דברי הימים יביאו בחשבון מעשיו כי שפט על כל ענין עד מקום שיד הבקרת האמתית ושכל ישר מגיעים,—ולאות עי' פרח 7, 18, 32, 39, 40 וכדומה לרוב . . .

49.

כבר נודע האיש התם לנותן עצות טובות וישרות. בגליון 22 נתן לנו התם הזה עצה טובה לכרות את העתקות ה' קאנעלסקי—והנה לא ידענו במה שמעו לעצתו, ואם הם משיבים לו תודה . . . עתה בא התם הזה בעצה חדשה, לא לכלל הקוראים, אך לשני כופרים, האחד ה' צוויפעל והשני ה' שאצקעס ויאמר להם: „לכו בכתבם זה להוציא מתעלומות חשך ספרים מועילים כאלה, כמו ה' צוויפעל וה' שאצקעס לא ידעו מה לעשות בלתי עצתו. והנה עד היום חשבנו (כנאמר בהגדה של פסח) שהתם ישאל, אך „מה זאת?" בין כה בריאה בראד', שהתם הזה יתן עצות שלא כדרכו . . . אך למען הסיר הפליאה הזאת אומר שחלק התם הזה לשיטת ה' קשנער, אשר כרא

הדעה הנדולה שיגיעו משפטם בערכאות!...); כן לא נעלם מאתנו כי יקבצו כסף תועפות מדלת העם בעד הבטחותיהם הקותיהם והצחותם. אולם על כל אלה תוכל לבטחם בשם אחד, אך לא בשם "בטלנים" כי פעולתם רבה ועצומה וכל העם נצב עליהם מן הבקר עד הערב לשמוע עצתם ותורת פיהם (איך רעים הם עוד מהבטלנים, למה איך יתבע עלבונם?...) ובהם אינו כח נשמי לקרת בחזקה, רק רוחני, כי נמשך אחריהם לב העם המאמין בפלאותיהם וכמעט כלם יתנו להם ברצון טוב, בתקותם למצא עיין חן בעיני ד' (אך בכל זאת אך הצדיקים חייבים בדבר. אם כלם יתנו להם ברצון טוב, הוא יען שכלם מוצים ומשבים בלבם שיש בהצדיקים ממש, אך האמונה הנשחתה הזאת הלא נטעו ויטעו הצדיקים בעצמם עיי ספריהם, עיי נבואיהם ועיי עושי רצונם. האדם הלא לא יולד חסיד אך בהיותו לאיש יפתחו אחרים, או נפתה לבבו אחרי ספריהם הנשחתים; איך יהיה איך שיהיה בכח נשמי או בכח רוחני, בכל זאת ימלאו הצדיקים בתיהם זהב, אוכלים ושותים כבהמות, אינם עשים מאומה, יצאו במלחמת תנופה נגד ההשכלה ומפיצים עוד חשך ואפילה). זוה לך האות, כי לו הנאילו המה בבחם הנדול לעזוב למפיצי השכלה, להשניח על ביהם ובתי מדרש הרבנים ולההיר לשומעם בקולם לבקרם, ולהקהלות לבחור להם רבנים כאלה, כי עתה לא היה פרצה פה ומצעקה עליהם, וגם אתה לא מניתם בין הבטלנים (חכם נדול. אם עשו כמו אלה, אז לא היו צדיקים, ואיך יכלנו למנותם בין הבטלנים? הלא דבר נמנע הוא זה והוא נגד טבעם ומטרתם,—וזה כמו אם נתפוץ לאמר: לו היו להתמר כנפים, כי עתה הגביה עוף השמים; איש העזר למפיצי השכלה, לא יוכל היות צדיק ולא יכסה חכם על לבושו לאכל חיל אביוני אדם, אשר בנפשם יביאו לחמם).. ועתה אם יפעלו ההיפך, ופעולתם עצומה, הרשות בידך להאשימם אך לא להבוותם (הרשות בידינו להבוותם ולהאשימם כאבן נגף...). ובאמת אין בקרבנו כמעט שום אחד, זולתי המחזירים על הפתחים אשר יחוד בלי שום פעולה על חשבון הכלל, ולא נופלים מכל הרבנים והדיינים ונושאי משרה בקהלות גם הצדיקים".

עתה ראה, קדא יקר, איך ידבר ה' צערערבוים סרה בהצדיקים! הן מודה הוא שיפעלו ההיפך, ר"ל לא יעזרו למפיצי השכלה, לא יתיר לשומעי בקולם לבקר את בית מדרש הרבנים, ויאסרו על הקהלות לבחור להם מתוכם רבנים; כן מודה הוא שפעולתם עצומה, איך הדעה היוצאת מהם ג' עצומה,—ובכל זאת ימים בפה מלא: "לא נופלים מכל הרבנים והדיינים ונושאי משרה בקהלות גם הצדיקים"...

ב) בגליון א' לשנה זאת יאמר ה' צערערבוים בפה מלא: אין לנו עסק בזה אם יאמינו העם באחד קדוש להשריצו ולהפקיר עתותיהם בידו, ומשכר זה ישחדו מכתם בעדו למען יוכל לשבת בשלוה, להקדיש ימיו לתורה (?)

א) בגליון 43 (ש"ע), יאמר ה' אבראמאוויץ בהמשך מאמרו "עין משפט" כדברים האלה:

"בשם שאי אפשר לכל עם בעולם, שיהיו כלם חכמים וגבונים כך אי אפשר שיהיו כלם אנשי מרות ואוכלים רק יניע כפיהם. ובכל זאת אנחנו בטוחים, כי לו נשתנו עלינו העתים לטובה, נתמעטו גם מיוחסינו הצדיקים והבטלנים שפרוד, ולא נופלים היינו מכל היהודים שבממלכות גערמאניה, צרפת ואנגליא ובארצות הברית באמעריקא".

על זה העיר ה' צערערבוים ההערה הנפלאה הזאת:

"צא וחשב את מספרי כהני האמונה (איזה? ...) ועוזריהם ויתר הפקידים והמתווכים בכל עיר וכפר, החיים על חשבון העם ואינם עוזרים בשום אופן (!?) לזכך המושגים בקרב עדתם, לתקן המדות ולהעיר רגשות מוסר, ותמצא כי לחנם התצאת את הצדיקים מהכלל ותציגם במספר הפועלים בטלים (מה הוא פועל בטל?). ובאמת לא ראי אלה כראי המיוחסים שבאומות, באלה האחרונים נמצאו רבים החיים על חשבון זיעת עבדיהם, בשרירות לבם ילכו יצחקו בקוביא לאבר אלפים ורבואות וישחיתו ויתעיבו עלילה, יען הבנסותיהם מרובות ואת ד' ואמונתם, או תבלית העם ותועלתו לא ידעו, כי אינם חושבים מאומה ורק בהפקירא ניתא להם. ומה מאד רחקו מהם הצדיקים. המה לא יעזבו מוסר (לא תמיד! אלפי נסיונות יעידו, כי יעזבו ויעותו בעת אשר נחוץ להם.) ואם יש ביניהם החיים חיי נחת ולא מנעו מבשרם כל טוב (על חשבון מי?), אך לא כוללים וסובאים ולא בלעני מעוג את לוצצים (אך כל זה הוא על חשבון ההמון, ומה לנו אם כוללים וסובאים, אם לא? ...), אך בסבת עניים ואביונים (רל הזלכי בטל זוללים וסובאים, העזובים נשיהם בניהם ואבותיהם ולא יעשו מאומה), ולא יבלו ימיהם בהבל וריק, אחד המרבה ואחד הממעיט יעיינו בספרים (איזה? אם "לקוטי מהר"ן" "מגן דוד" "ספורי מעשיות" וכדומה, אי טוב שלא יעיינו כלל ...) יפנו לבם להתפלה (ומה בכך?), יתיצבו כשופטים בין העם (ומי בקש זאת מידם? הלא על זה אנו מצטערים?) ויש להם מטרה, אם טובה אם לא, ישפטו אחרים, אך לבם נאכן לאלהים ועמם וכל מעשיהם עפ"י שטה קשורה בנפשם! (אך הלא גם להיעוואיטים יש מטרה ושטה קשורה בנפשם, ובכל זאת רעים וחטאים הם ...) ואם אין כוונתנו ללמד זכות על הצדיקים ועל שטתם (ומה אי כוניתו? ...) יודעים אנחנו עד מאד ככה רעות וזלזולים נצמתו לכלל עמנו בגלל, וביחוד בגלל המקנאים להם ומחדדים ריב על הדבקים באחרים, עד שיגישו משפטם בערכאות ויחלל על ידם שם ד' ועמו (וכל רעת החסידים הוא אך בזה שיחדדו ריב ויגישו משפטם בערכאות? ... מכלל, אם לא הגישו משפטם בערכאות, כי עתה לא מצא ה' צערערבוים כל דבר רע בהצדיקים, אם גם שונאים המה תכלית שנאה להשכלה, יפיצו חשך ואפילה בין העברים וירבו אביונים בישראל—וכל

ירוח ? האדם, העצים או העלים ?) כי החרף מתעתר לבא ישנשנו (איך ישנשנו האנשים, או העצים או העלים, בהריתם את החרף מתעתר לבא ? . . .) יבולו ויתרגז ממסגרותיהם (השמעתם ? בהרף עין ישנשנו יבולו ויתרגז ממסגרותיהם ! . . .) ואם ישב עליהו רוח קל מהרה יעופו אל ארץ גזרה ועקבותיהם לא נודעו. כן נבקעו מעינות גיא צלמות ומחלת החלי רע בעירנו וכו" .

יחי המליץ מאדילעווסקי ! אל העלים אשר על העצים ירמה את האדם, בהריתם את החרף מהעתר לבא וכו' וכן נבקעו מעינות גיא צלמות ומחלת החלי רע . . . אף כבר ידענו את ה' מאדילעווסקי למשל משלים (עי' פרח 37) .

48.

בגליון הזה תבא קארעספאדענץ אתת טוילנא מאת ה' לינאווסקי . הכותב הזה, בהציגו כף רגלו בפעם הראשונה על שדמת הליטעראטור "(לשון מליץ אחר) אמר להקריב מנחת עני לה' צערערבוים והוא : קב של תפופה ; אבל מנחתו זאת הביא מלא חפנים ובמרה נדושה מאד, —ואלה הן קצות חניפותיו .

"מלה אחת ממכתב עתך היקר המליץ בארצנו תרעיש ותרגיז עולמות סכלות אין מספר ; לו ראית איך בני עמך יאהבוך עבור עמלך זה בערם ובער נאולתם ממש שערי סכלות, איך יוקירו את יקרת שמך, איך כל (!?) קורא מכתב עתך היקר יתרות את שמך על לוח לבו למזכרת אהבה, כי יראה כי הוא השם הראשון אשר קורא לו "אוהב עמי באמת" אשר החזון הזה אין נפרץ בעת בימינו . . . ובתפלה חרישית יתפלל אל ד' כי יחזקך ולא ירפך וכו' זכו' " .

והנה לא ידענו מה אכף עליו, על הכותב הזה, לפזר לה' צערערבוים תהלות ותשבחות כאלה נגד האמת והצדק ונגד הידוע ומפורסם ; אך נסלח לו, יען כי תוכן מכתבו נכבד, ויצא הפסד החניפות בשכר הדברים הטובים, הנמצאים במכתבו—אף ה' צערערבוים שמח על המקרה הזה ויאסוף בשתי ידיו את החניפות ועשה הערה גדולה, אשר לא זכינו להבין ממנה מלבד ענותנותו הגדולה והישועות אשר יביא לנו במכתב עתו .

"ואף כי לזרא לנו (האומנם ? . . .), יאמר ה' צערערבוים, להדפים במע שלנו תהלות ותשבחות עלינו ועל המע היוצאים על ידינו, אף הזמן גרם להדפיר (במכתב הבר בי רב דהר יומא הוה ? . .) פני הלוקחים לשונם וינאמו נאום שקר לתיציא עלינו לעז לאמר, כי "המליץ והקרש מלמדים זכות על הסכלות והחסידות והארז בעצמו יסך בצל דליותיו על מורדי אור, ואם יוכרח לפעמים לדבר סרה על הצדיקים ועל החסידים, מליו משתמעין להרי אנפין, ונקל לפרשם לשבח " .

אולם אנחנו נוסיף, כי הארז בעצמו באמת יסך בצל דליותיו על מורדי אור (הטה החסידים) ולא ידבר במילין משתמעין לתרי אפי, אף יאמר ברור כשמש, שחצדיקים חכמים מחוכמים וכו' . והנני להביא איזה ראיות .

והמוציאים לאור בעצמם ידפיסו הדברים האלה לשמרת לבבינו ולשננ ניותנו. ולפלא בעיננו כי לא ידפיסו גם את המכתבים...

46

אשרי המחברים שה' צעדערבוים מבקרם! ה' צעדערבוים הוא בטבע איש טוב ומטיב, לכן יהלל כל הבא לידו... ליצני הדור אומרים אפילו, כי יפוד מלא רפנים תהלות דהמחברים, יען המחברים יכתבו לו על שער ספריהם: ל ה א ו י ה נ ד ו ל, הרב והנשא, מאור הגולה, רבן של ישראל וכו' וכו' (עי' «המליץ» שנת 1867, עלה 3, במאמרו «משען סופרים»); אך מי ישים לב לליצני הדור? ובפרט, כי ה' צעדערבוים בעצמו יאמר" דברי הימים יביאו בחשבון מעשנו אם לא שפטנו על כל ענין ער מקום שיד הבקרת האמתית ושכל ישר מניעים («המליץ 37, 1866)". אי"ב הנוכל עוד לתת אוזן קשבת לליצני הדור, בעת אשר ה' צעדערבוים בכבודו ובעצמו יאמר כי דברי הימים יביאו בחשבון מעשיו... אך בין כה וכה המחברים שמחים בה' צערערבוים וה' צעדערבוים שמח וטוב לב עם המחברים. ראה למשל את «בקרת ספרים» לה' צעדערבוים, ותראה, כי כל הספרים יקרים, כי כלם מובים וישרים והמחברים מאירים לארץ ולדרים... אך ביותר מצא חן בעיני משפט ה' צעדערבוים על הס' «שמע שלמה» לה' זלקינד.

«המשורר המלומד והנכבד הזה, יאמר ה' צעדערבוים, כבר נודע בספרות העברית בספרו «שירים לשלמה» וגם «קול שלמה» אשר נתהללו בפי מבינים בארץ ובחוץ לארץ. ועתה לעת זקנתו שוד רוח השיר תפעמהו וישורר עוד חדשים וגם תקן את הישנים למלאות תפץ השוקקים (הרבים הם?) לשיריו ומליצותיו. שפת המחבר ורוממות הגיונו יעידו (תעדנה?) על מתת ד', אשר נתנה לו ועל תריצותו הרבה לקנות שלימות (!?) בלשונות ומדעים».

שאל נא את ה' צעדערבוים ויגד לך איך שפה ורוממות הגיון תעדנה על חריצות לקנות שלמות (sic) בלשונות ומדעים?...

47.

המליץ הנודע ממאהנאוקע (לא ה' ריבקין, אך ה' מאדילעווסקי) עשה לנו חסד של אמת, בהביאו לנו פרחי מליצה אחדים בגליון 37, אשר כבר נבספה, כלתה, השתוקקה, כמה, צמאה, ערגה, עיפה ושאפה (יותר אין עמדי, יוכל היות מליץ אחר יודע עור, ינד נא ותברכנו נפשי) להם נפשי הצחיחה, היבשה, הצמאה והדריבה.

«דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, יתחיל ה' באדילעווסקי. אל העולם אשר על העצים אדמה את בני האדם, בדדיהם (sic)

ותבלית. לולא יראתי את קוראי, כי יתאוננו עלי אשר אביא מופתים יתר מדי ואשר תקוץ כבר בהם נפשם, כי עתה הבאתי את כל הדרשה, אשר נדפסה בגליון 35, והיתה לכם! אך אסתפק בצוצט מן המוצט ואביא לך גרגיר מליצה אחת, גרגיר דרשה וגרגיר חכמה. וירוע הדע, כי לא חפשתי את הגרוע' אך לקרתי כסדר, ומה שעלתה בידי הבאתי לך.

המליצה מדברת: „עבוד (היהודי) בתריצות בכרם לבבו שנה שנה בקרוב ימי נצניו; יעזקהו יסקלהו (בריה) מכל אבן נגף וקמשונים, יכרות הולולים הגזוזים בזמרות חת שובה, ישים לשטף רגשותיו תעלה, לחדשיב אדמת לבבו הצחיחה, בדמעות עיניו (התבוננו נא היטיב: לשטף רגשותיו יעשה תעלה להדטיב אדמת לבבו, בדמעות עינים, ולא נדע במה ירטיב את אדמת לבבו הצחיחה בשטף רגשותיו או בדמעות עיניו...)".

הדרשה תדרש: „ומה יקרו דברי חזל בהביטנו על המשך הכתובים (שויתי ד' לנגדי תמיד, תודיענו ארח חיים, שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח) שבהם נוכל למצא רמז כדרך חזל לשלשת מערים בתרש השביעי: אתר שהביר (בריה) רומסות שדי, כמו שאמר „שויתי ד' לנגדי תמיד" (איך, שויתי ד' לנגדי תמיד, יודה על ריה, לא זכינו לדעת...), יבקשהו להודיעו ארח חיים לתקן מחותיו, לשמר פקודי ה' ולהתנהג בנחת עם בריותיו (ביזיכ) (וכל זה יורה הפסוק תודיענו ארח חיים?...), ואז ישבע שובע שמחות (בסוכות) והיינו יעם לו לנצח (?)".

התכמה תקרא: (בדברו ממעלות האושפיזין) „יעקב שנר את לבן ותריצ מצות שכה" ובזה הטו כל הליכות יעקב...

לא אלמן ישראל ברור שה' צעדערבוים בו! ובכל זאת לא נוכל להתאפק ולאמר בדברי כרילאו: Бѣда коль пироги начнетъ печь сапож-никъ, а сапоги точить пирожникъ.

45.

בגליון זה יאמר ה' פעלדשטיין במאמרו „עין בקרתי כדברים האלה: „ושתה אשובה אליך אדון נכבד, ארז רם ונשא, גם אתך אדבר משמטים, אם אמנם יקר ואהוב אתה לי ובעליך היוצא (היוצאים?) לאור-אשתעשע תמיד כאשר ידעת זאת מכבר (אי למה היה לו לשנות הדברים הידועים האלה מפומבי?...) וביחוד הראיתי לך זאת לדעת במכתבי אשר שלחתי לכבודך ביום מלאת לך חמשים שנה וכו'".

מה באושרים הטה המציאים לאור מכתבי עתים עברים! להם יכתבו המציאים ביום מלאת להם חמשים שנה; הכותבים יתפארו בזה בריש גלי

בקרבו יתן ידים למחשבותיו ויתמך בכל אשר לאל ידו .

42

בגליון הזה בהערה למכתב אחר מבערדיטשב יעיר המ"ל את אזן הרב ר' יוזפא מב"ד, כי יצא לישע עמו וכו' ובעד זה יאמר "ואנחנו נפרסם שמו בכל הארץ, כי גדולות עשה" .

היו נצונים כל ממלכות הבל והבינו אותות כבוד (Медаль) לה' יוזפא מב"ד, כי עוד מעט יבא "המליץ" ויפרסם את שמו בכל הארץ כי גדולות עשה (ר"ל יעשה) ! ! . . .

43

מה נשתנה מע עברי מכל מכתבי העתים שבעולם? שבכל מכתבי העתים אם יבא חג או מועד, לא יזכירו מזה כלום המוציאים לאור, לא ישודרו את העם למוסרי ימיהם הנוראים, לא יצוו להעם לשמוח בימי שמחותיהם. לא יעוררו את פסוקי העואנגליום, לא ירבו לענ ולהג כמים, אף הולכים המה תמיד במהלכם, ולא, יתפצו להעשות כהני האמנה; לא כן מכתבי העתים העברים (וביחוד "המליץ"), בהגיע איזה חג או מועד, או יום זכרון בקורות ימי עמנו — ואהה! אלהים, המוציאים לאור יהפכו לדרשנים, בבלי דעת ובלי חשבון יעשו ערב רב ממדרשים, ילקוטים, פסוקי תהלים וכדומה, אשר אין בהם כל קשור וחבור, לסמא את הקורא — והנה דרשה לפניהם; ונוכל לאמר בפה מלא, כי הדרשן בעצמו לא ידע מה שידרוש. אף התשובה היא באמת, כי עברים אנחנו אל מוציאי לאור מכתבי עתים ברוסיא ולא נוכל לצאת חפשי מהם אפילו ביד חזקה וזרוע נטויה, והרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לדרשות ה' צעדערבוים, כי אפילו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים הרבה יותר מה' צעדערבוים בעצמו, מחויבים אנחנו לקרוא דרשותיו; וכל המרבה לקרותם הרי זה מבלה זמנו בתהו ...

דרשות כאלה הנה "שבת שבתון" אשר נדפסה בגליון 36 ו"בסוכות תשבו", אשר לא קמה כמוה לרוע מיום נבראו דרשות לישראל; אין זאת כי אם בריאה יברא ה' וישים בפי ה' צעדערבוים דרשות כאלה ליסרי בהן את התועאים שבע על חטאתיהם. ולא אזכר מתי ראיתי ערב רב כזה: פה תפגוש, קורא יקר, מליצות אשר תקהינה שיניך בהן, חקירות, אשר לרוב רומטתן לא תבין אף שמץ מהן, פה תמצא פסוקי תהלים, מדרשים, הוזהר גם האושפיזין — וכל אלה סבוכות ואחוזות זו בזו בלי כל רעיון המקשר אותן, בלי כל דעה חדשה ובריאה, בלי כל מטרה; אף קול דברים אתה שומע ולא תדע ראשית, אחריתו

לא ידעתי אם דברי המוּל נוסדים פה על מעשים בכל יום, או ברוח הדמיון יסודתם; אף בין כה וכה מדוע לא יבאר לנו המוּל סבת הדבר הזר הזה? מדוע יפנו בכסף מלא להמתברים הריקים והפוחזים, אם גם הנערים הריקים והפוחזים האלה הודיעו אך במהיע? ומדוע אין איש חולה אם נבונים מצוינים חולים, אם גם ידבו לספר בשבחם במהיע? האומנם משוגעים הם הקונים והקוראים? וא"כ אין להביא ראיה ממשוגעים... אך בל כל ספק ראה כל זאת המוּל בחלום, כי בהקיץ לא תקרינה זדות כאלה, אשר יפנו אל נערים ריקים ופוחזים, חסרי דעת בכסף מלא אתרי מדשה אותה, ולנבונים מצוינים לא ישיתו לב...

27

שימו יד לפה כל האפקורסים, זעומי אלהים! כי בא ה' צעדערבוים ברוב גאונו במאמרו "תכלה השנה וקללותיה" (גליון 33) המתחיל ברברים נוראים כאלה: "עוד גרגיר חול אחד מדד הנצח נפל בתהום העבר, ואם נעמיד המצפה על קנה הראות המגדילי וכו' (עי' פרח 1), ואחרי כן יאמר:

"ועתה ישחקו להם קלי הדעת, אשר בהפקירא ניתא להם, על המאמינים כי שופט עליון יקצוב מראש תעודתו בל שנה ושנה מה תבוא לבריאי עולם; יאמרו להם נביאי שקר (?) כי כל הימים שוין ואין יתרון לאחד מן השני להגיד עתידות לארץ ולדרים (התבונו? איך יש יתרון ליום אחד מן השני להגיד עתידות לארץ ולדרים?...); הן כל אשר לב לו להשכיל על דבר יבין, כי השנויים והתמורות בכל פרק זמן הקפת השמש והירח על צירם (השמעתם? הקפת השמש והירח על צירם?...), לא במקרה יבואו, ורק בהשגחה גבוהה ובכח רצון נשגב".

האף אין זאת, כי כל הספקות וכל הספרים הרבים והעצומים שנכתבו בענין זה, כלם נמלתו כעשן מפילוסופיא של ה' צעדערבוום הגזר ואומר בלי כל מופתים וחקירות כי השנוים והתמורות בכל פרק זמן הקפת השמש והירח על צירם יבואו לא במקרה אף בהשגחה גבוהה... אף אין מקפחין שכר שיחה גאה: בקצה דרשתו (בפשוטה וכמשמעה) יעיד ה' צעדערבוים, כי ראוי הוא לתמך בידי האלמנות והיתומים, אשר נותני לחמם מתו מרוֹלירע. אולם לא נדע למה היה לו למען הרעיון הזה להכביד במילים ומליצות, לגלות עמוקות כי יש יתרון ליום אחד מן השני, לדרוש תלי תילין דרשות של הבל במשנת "בארבעה פרקים העולם ניתון"? מדוע מוציאי לאור מכתבי עתים בשפות אירופיות, בחפצם להעיר את אזן הקוראים אל דבר טוב ונכון, לא ירקדו כאילים על הררי הפילוסופיא, לא יעופו במרום לראות איך השמש תסוב על צירה, לא יבואו בעמקי הסחאלאסטיק, אף יבררו את הדבר הטוב מצד הטוב הנמצא בקרבו, וכל איש אשר לב אדם

ברעב. לשוא אי"כ יצעקו הסופרים מרה על גורלם המר, כי מי אשם בדבר? הן המה נבראו מרם הוכנה להם אדמה פוריה; המה יזרעו את פרחיהם אל קצים ולא ישיחו לב. כבר אמרנו "לשוא נחפוץ לטשת כרם חמר על צחיח סלע", לא יוסיפו ולא יחנו כל צמחי שדה, כל פרחי חמד אם אך האדמה תרחם מלחה, ציה וחרבה. כן היא אדמת הסופרים מלחה, ציה וחרבה, לכן לא יראו הסופרים ברכה בעמלם. על הסופרים לשדד ולפתח את אדמתם תחתם, ריל לעשות את העברים מוכשרים אל ספריהם, לדפיח בהם רוח חיים ואז יצליח הפצם בידם וידאו ברכה בעמלם.

תחת המכתב הזה עשה המיל הערה גדולה ויקרה במפרתה לעורר את כל איש, אשר רוח עמו מפעם בקרבו לחוש לישע מאפו. אך כדרכו תמיד להדבות לעג ולהג כמים, הוסיף גם פה דברים יתרים, חברי כונה ורעיון.

"משכי קשת מאחינו בלשונות אירופא, יקרא המיל מנהמת לבו, זכרו דברי דוד בקינתו על שאול: אל תגידו בגת אל תבשרו בחצות וכו' פן תשמחנה בנות פלשתים כו' פן תעלוזנה כו' כי תרפה גדולה תהי לכל ישראל ומשטיננו ילעגו לנו; ויתנו עדיהם כי אין בנו שום רגש לדעת להוקיר ספרות שפת קדש, מקור אמונתנו ולאומתנו, ומה יקוו עוד ממנו סופרי חול"?...

הגידו מה יחפוץ המיל ממשכי קשת מאחינו בלשונות אירופא? מה להקריאות "אל תגידו בגת" למחלת מאפו? ואם כונתו כי בל יספדו אחינו משכי קשת בלשונות אירופא (אם גם לא דבר מהם הכותב מאומה), כי תרפה גדולה תהי לכל ישראל וכו'; אי"כ מה יסיים "ומה יקוו עוד ממנו סופרי חול"? כמה גיעות שיגענו למצא פשר הדברים האלה ולא עלתה בידינו. ונניח את הדבר הזה לאיש גדול ממנו כי יבא אל עומק כונתם.

"והיתה זאת להם לאות תדש, יוסיף המיל, כי אין אנו ראוים לזכיות אזרחים ביניהם (sic), כי אך את התועלת לעצמנו נוציא מזה ולשובת הכלל (איזה כלל?) לא נבין מאומה, כמענותיהם בכלל הנודעים (?) לכם ממ"ע היוצא בגלילותיכם".

אפונה אם בדשא ברורה דבר זאת המיל; מה לזכיות אזרחים עם להן מאפו? ובאיזה כח הדגיון יאמרו כי אין אנו ראוים לזכיות אזרחים, אם מאפו ישכב על שדי? ואיזה תועלת לעצמנו נוציא? ולאיזה טובת הכלל לא נבין? זה הוא הגיון! זה הוא שכל ישר! וזאת היא דעת ברורה וצלולה!...

"עד מתי עוד לא תתנו לב, יאמר המיל בהמשך דבריו, כי הסופרים הגדולים בקרבנו רע ומר גורלם רב יתר מאחד המתברים הריקים והפוחזים נערים חסרי דעת המתנבאים במתנה, כי הם יבנו בבתים ויעשו חונף וימצאו די שפר, ויש אשר יפנו אליהם בכתף מלא, אתרי קראם רק מודעה אחת במ"ע, ונבונים מצוינים אשר ידבו (מי?) לספר בשבחים במה"ע, ישבו ברד ויקמו באהליהם אוהל התורה ואין איש תולה מהם על חלים".

מלבר תודתי ה' צעדעריבים העמקים והעימים בהעדה הזאת לא ידענו, מה לשאלתו: מנא ליה? לא ידענו, מה ליתר הברית: מדוע לקח מאתנו, יתר המ"ל, תקות העדה הזה לימים יוצרד, ומה לשאלתו האחרונה? האם ראה באספקלריא המאירה, כי כל מ"ל בישראל הוא זולל דגים? ובאמת אין זכר ודמו בדברי הכותב ובדברי המגיד מקעלם, כי איזה מיל יהיה זולל בשר ודגים!.. אך הנני לפתור לכם את החדה הזאת ותראו עד כמה מגיע כחה של בקיאת אצל ה' צעדעריבים: ה' צעדעריבים חשב, כי הדברים האחרונים אצל הכותב, "יען המגיד הזה רעבתן הוא ורע עין על כל אוכל נתח בשר ודגים כידוע" המה עד דברי המגיד מקעלם, והמגיד הזכר ברברים האלה הוא מ"ע "המגיד" איך יבואו דברי ההעדה על מקומם:

"אך לאחת נשתומם, אם מצא (המגיד מקעלם) בהמגיד (מ"ע "המגיד") עין אשר תצא שהוא (ר"ל מ"ע המגיד) רעבתן (ולכן ישאל ה' צעדעריבים: מנא ליה? להמגיד מקעלם שהמגיד הוא רעבתן. לא ידענו) לבשר ודגים, ועיב מובמת הוא (והמגיד מקעלם) שלא יהיה לו (למ"ע "המגיד") חלק בסעודה של ליתן, מדוע לקח גם מאתנו, יתר המ"ל, תקות העגם הזה לימים יצדו? האם ראה (המגיד מקעלם) באספקלריא המאירה, כי כל מ"ל בישראל זולל דגים? וכו":

אולם באמת שגה ה' צעדעריבים, כי הדברים "יען המגיד הזה רעבתן הוא ורע עין על כל אוכל נתח בשר ודגים כידוע" אינם דברי המגיד מקעלם אך דברי הכותב, אשר הסיף מעצמו לאמר בדרך סאמירא, כי לכן "ליים (והמגיד מקעלם): גם אין להם (להמ"ל) חלק בסעודה של ליתן" יען כי המגיד הזה (ר"ל המגיד מקעלם) רעבתן הוא ורע עין על כל אוכל בשר ודגים, כידוע: איך תרע עינו בהמ"ל ולא יתן להם חלק בסעודת של ליתן, יען כי הוא רעבתן ומשניץ לבלוע הכל. עתה יקרא הקורא את השירת ה' צעדעריבים וישתוממ!...

40

בגליון זה יבא מכתב מקאוונא, אשר בו יודיע הכותב, כי הספר הנזכר מאפו ישכב על עדש דוי ואין איש חולה עליו. בהגיעי בראש הקר הזה ידם לבי בקרבי, כי יגע ועמל לריק והולד לבהלה ספריו הנחמדים, ואין איש אשר ישעדה על עדש דוי! זה חלק ספרי ישראל הנדולים אשר הקריבו ימיהם, כחותיהם וכל אשר יקר להם על עבודת עמם, ומה הלקם בעמלם? הן לא נוכל להאשים את עם ישראל, אשר יעמדו מרחוק לספריהם הנכבדים, כי עוד לא נשתלמו כיאוי ולא ידגישו חמדון בספרי שפת עבר, יען כי אין בהם רוח חיים: סופרי העמים יראו ברכה בעמלם, יען העם אשר בעדו יכתבו ירגישו חמדון בספרים, לכן יתנפלו על הספרים השובים לקנותם, ובזה ימלאו כים הסופרים בסף לא כן אתנו! העברים לא ידרשו עוד ספרים טובים, לכן יגעו הסופרים

הן נסספה מאד נפשנו לדעת מי הוא האיש הנפלא הזה, אשר אליו קולות כקול העם בגלגל יקראו: לך לך אל עיר מולדתך, אשר יקוה כי ה' יקרה לו על הדרך וישמענו דבר ששון, אשר יצא מקאמעניץ כאיש מודרף משד... אשר יפחד על כל צעד מבגד בוגדים, אשר לפי דבריו בעצמו בספרד הוא מסראה עיניו, אשר יספר כל זאת בקהל רב – ואשר ה' צעדעריבוים יחשוב לו לחוב קדוש להביא תלמודתיו ברפום ולעשות בהם נחת רוח לקוראיו?...

39

בגליון 32 יבואו שני מכתבים מביאליסטאק וקארלין, המספרים מהבלי המגיד מקעלם הנודע, המקלל ומנאץ את המשכילים ואת המ"ע בישראל. להמכתבים האלה עשה ה' צעדעריבוים, כדרכו תמיד, העדה גדולה, אשר יטפח בה את המגיד הזה על פניו. והנה בקצה ההעדה מצאנו דברים מוזרים מאד, אשר לא יכלנו להבינם מראש, ואף אחרי כן נגלה לנו כוונתם – אך בין כה נודעה לנו שגיאה גדולה ועצומה, אשר שגה ה' צעדעריבוים, מבלי חבין את דברי הכותב. הבוהב יאמר:

גם בעירנו דרש דרש המגיד, המכל מלידה ומבטן הזה בתוך העבר דרשות של הבל בריבים וצוה בכריביא על הבילדונג שנתרבה בימינו אלה, ואשר הוא קורא בשם בילינגי, וכל איש משכיל הוא קורא בשם פישטשאקי, עוד יתן קולו קול עז בשעה שהוא דורש: יאני לנו כי בך עלתה בימינו, ומי הוא מאורי מתעים צעירי עמנו? הלא המה ארבעה נגעים: המגיד, הפרמל המליץ, והמפיזיקה. שמעו נא רבותי, יתלהב בצדעת מטארת וינגן בקול בידוע לכל שומעיו: אם תבואו לבית המדרש והראו נער שהוא קורא את הגאזעטען האלו רל, בלי שום פפק אפקורס הוא פשוטא נער, אפקורס הוא בשוטא אברך, אפקורס כשהוא זקן, ומקנין בנטיעות הוא: והמוציאים לאור את הגאזעטען האלו, מובטחני בהם כי אין להם חלק לעולם הבא. ובהמשך דבריו סיים: גם אין להם חלק בסעודה של לויתן. יען המגיד הזה רעבתן הוא ורע עין על כל אוכל נתח בשר ודגים מיובש.

על זה עשה ה' צעדעריבוים העדה גדולה ובסוף דבריו יאמר:

אך לאחת נשתומם, אם מצא בהמגיד עון אשר חטא שהוא רעבתן (מגיד ליה? לא יהיענו) (הדברים האלה בשני חצאי הלבנה לא לי חטר אף לה' צעדעריבוים) לבשר ודגים ועיב מבטח הוא שלא יהיה לו חלק בסעודה של לויתן, מדוע לקח גם מאתנו, יתר המדל, תקות העונג הזה לימים יוצרו? האם ראה באספקלריא המאירה, כי כל מדל בישראל זולל דגים? – אולי יאמין כי המדל מפונקים נדלים וכאשר יראו מגוללים כמוהו יושבים בראש ונוגעים בידיהם כדרכו את בשר הדג המלוח, יהי לזרא באפם ולא יאבו לטעום ממנו.

הזה, — לשכור אשר מרוב סבאו בקרבו יתנודד וראשו עליו בגלגל, אף בישנו שארנו יקום כאחד האדם; לעגלון אשר עמדו סוסיו מלכת מאין כח, עד כי נתן לסוס תבן ומספוא ויעשו דרכם; לאיש מוזהם ומלובלך, עד אשר הלך אל בית המחמץ וחזק את בשרו ושדר ... וכו'. אולם המליץ הזה יתן לנו נמשל אחד, והוא:

כן אור האמת אם יכוסה במשאון וענן השקר יעיב זוהרה, עד כי יאמינו רבים, כי האמת נעדרת, אך היא במנוחה שאננה תחכה עד יקום מעורר לצדק וחשרת כזב תער חלאתה (לא זכיתו לדבין), אז תשוב לעשות שלטת בבני האדם ובאורה יראו אור כל נרכא ונענה מפנעי התרמית...

וכל החזון הזה היא בי קמו ארבעה עשר אנשים ויזימו שני עזים, אשר נשבעו לשוא! ה' מארילעווסקי במליצותיו יכיר אותנו דברי Гоголь:

Оно конечно, Александръ Македонскій—герой, но за чѣмъ же стулья ломать?

38

המליץ הנפלא מדינוויץ ג. ר., אשר בא שמה "לשקול בפלס האמת ולתור ולדרוש אחרי מסבות הזמן מראש ועד סוף" (עי' פרח 24) בא עוד הפעם ב ש ע ר י "המליץ" במכתב גדול ודחב ידים מלא מליצות כיר ה' הטובה עליו. והנה מרם נביא איזה פרחים מפרחי מליצותיו, נזכיר את הקורא, כי המליץ מדינוויץ כלה את מכתבו בגליון 20 ברמים ואלה: "לכן אצא מאת פני חעיר הזאת, יען שקול ענות גבורה נשמע אלי למרחוק: לך לך אל עיר מולדתך". ברמים האלה יתחיל את מכתבו פה:

"בקול הרעם בגלגל, כן הקול: לך לך אל עיר מולדתך פלח (?) קרב לבי. לואת אמרתי אלך! אך אנה אלך ואנה מפניהם אברח? ויהי מה אלך וביד ד' עתותי והוא הטוב בעיניו יעשה; אולי ברוך אלהי אבי יקרני, שמעון ישמיעני ודבר מה יראני והגדתי לעמי (השמיעתם? המליץ הזה יקוה כי אלהים יקרה לו בדרך, ישמיענו ששון...). וכגבור ירוץ ארח כן מחשבותי ורגלי ללכת תאיצנה וחיש מהר חומות עיר קאמעניץ עזבתי, לא הבטתי מאחרי (ומה היה אם הביט מאחריו?...), הלך הלכתי כאיש מורדף משדי (!?), רצתי מלא הנות, ראיתי אך ישימון. אדמה שוממה (זאת היא פאנטאזיע!). עדי באתי אל כפר אחד רחב ידים. אמרתי פה אשב, אמצא בית מנוחות ותערב עלי שנתי (ואחרי טלטול הדרך?) פה בין האכרים עובדי אדמה אעבוד, אם אמנם נכריה לי העבודה הזאת לא נסיתי בה, להיות איש שדה, לשכב על רצפת דשא (גם בזה לא נסה?), דמיתי כי פה בוגדים לא יבגדו בי בגד ולא תחריבני לשון שקר ואמרי כזב...

יקרא בשם את הסופרים והשרים הגדולים, אשר היו אוהבי ישראל. והנה אם גם המאמר הזה יקר ונכבד, אך לא ידענו מדוע הרפיסו ה' מאנדעלקערן שנית „בהמליץ", אחרי אשר המאמר הזה כבר נדפס ממנו ב„המגיד" (עלה 23, 24)? האומנם יקר הוא עד כה, עד כי דרוש הוא לחזות בשני מפתבי עתים כאחד?... כן נעיר עוד על שני דברים: א) „בהמליץ" נאמר בשולי המאמר בהערה: „בעקבות הכותב קדות ישראל עמנואל העכט", בין כה ב„המגיד" לא הזכיר מזה. ב) מדוע הסיף ב„המגיד" עוד שמות אוהבי ישראל, כמו פירקאוו, באקל וכדומה, בין כה „בהמליץ" יפקד מקומם?... והנה עיד הראשון נסבים עמדו, כי ידוע החכם פירקאוו לאוהב ישראל גמור, כנראה ממאמרים רבים הנדפסים ממנו, ומפעולותיו הגדולות אשר יעשה עד הלום למובת חולי ישראל והבריאים. אולם מה לבאקל עם אוהבי ישראל? באקל הוא כותב קדות הימים מצוין עיף שמה חדשה, אשר לא ידעו ממנה כל כותבי קדות הימים עד הלום, — אך איה איפו דבר טובות על ישראל? הן בלי כל ספק האיש החול מרבבת הזה אהב ישראל, כי אי אפשר שחכם כולל כמוהו יבדיל בין עם ועם לאהבה או לשנאה, ובלי כל ספק אהב את העברי ככל האדם, אשר נשמת חיים באפו, אולם לקרוא אותו אוהב ישראל לא נובל, יען כי לא נדע איה איפו הראה את אהבתו ביחוד לישראל. ובפרט כי במקומות אחרים מצאנו להיפך, אשר באקל יכנה את העברים בשם שודדים וכדומה. הלא כה דברין:

»Евреи запятнаны были всевозможными преступленіями, составляли племя грабителей—номадовъ, скитавшееся по лицу земли, поднимавшее свою руку на всякого человѣка и вызвавшее то же самое со стороны всякаго человѣка.« (Бокль, Исторія цивилизаціи въ Англіи, 2 изданіе, стр. 590—591). בלי כל ספק רפיק ה' מאנדעלקערן לזרוק אבק בעיני הקוראים, כי יודע הוא גיכ שם האיש הגדול הזה, אשר מלא ממנו כל פה...

37.

בגליון 30 יבא מאמר קטן בשם „יד האמת רוממה"! מאת המליץ הנודע מאדילעווסקי, ואלה מליצותיו:

„בשמש תנאספה בערב על זהב הרקיע, או כבא ענגה לבסות פניה המזהירים לא תחטר עצבת (חדוש נפלא!), בירעה (מאין ידע המליץ הזה, כי השמש יודעת?), כי למחרת מחכה לה יד מעיר (האם תישן השמש שנת נעימים?... אך בלי כל ספק המליץ הזה הלך לשיטת המשורר הגדול מיצקון האומר, כי השמש ראתה קרי, איכ תישן גיכ...) או העבים יריקו נשמיהם, עד כי יטהרו השמים ותשוב השמש להגיה אורה, כן'...

המשל תובל למצא בעצמך, קורא יקר, כי למה אינו דומה המשל

עולם, וכרומה) ואחרי כל אלה יפנה עוד השוחט כמוסר נמוד אל חברת «מרבי השכלה בישראל» כי תסתום את פי כראוי לי—או הבינותי מאמר קמן, לא להשיב ל«המגיד» (כי כלום מקפידין עם שוחטים קלים כאלה... ומה מני יהלוק אם איזה צבוע ישפוק עלי בוז וחרפה—ולא לכבוד הוא לבר דעת להשיב על הלומותיו ודבריו), אק להראות להחברה הנכבדה, כי שקר בפי «המגיד» וכי נבלה עשה בישראל לשים עלי עלילות דברים כאלה, אשר לא ידעתי שחרם. והנה לו הבין ה' צערערבוים את ערק מכתב עתי, יקרת מהלכו ומשרתו, כבוד סופריו ועוזריו—אז חשב הוא בעצמו לחובה, מבלי כל מעיר ומעורר, להצדיקני, כאחד מסופרי «המליץ», לפני דעת הקהל ולהשיב אל «המגיד» חרפתו אל חיקו ולהראות לעין כל, כי שקר בפיו—ובפרט כי ה' צערערבוים היה הראשון, אשר בקשני להיות בין סופריו, וכה דבריו:

"והשבע נשביע אותו כי ישלח לנו כפעם בפעם מאמרים בשפת קדשנו, ואנחנו נאספם ולא נחמיצם, כי מהם נביר את המעלות אשר יעלה בסלם ההשכלה, ושפת קדשנו לא תאבד אחד מסופריה היקרים אשר יחי בידו הכח להרים כבודה ולהרבות תועלתה. («המליץ» שנת תרכ"ד, עלה 14, בהערה למאמרי «דבר אל סופרי ישראל»).

אי"ב אם «המגיד» יכנני «נער נעור וריק כסיל ובער» וכרומה, או ישפיל גם את כבוד «המליץ», אשר כתבתי שם תמיד, ואת כבוד ה' צערערבוים בעצמו... אק ה' צערערבוים מלבד שלא תבע עלבוני (ובזה גם עלבונו) מהשוחט מליק, אם גם הודה בפה מלא שאתי הצדיק—אק לא תפץ עוד בתחלה לקבל גם את דברי תשובתי, ואק אחרי זמן נעתר לי לקבל את דברי בשנוי השם מתשובה להתנצלות, תסיף ונרע בהם כרצונו, ואנכי הוברחתי לשים אז בעפר פי ולחום, כי מה יכלתי עשו אם ה' צערערבוים לא תפץ כלל וכלל לקבל את דברי?... אולם פה במחברתי, אשר הנני אדון לעצמי, אוכל לעשות כטוב בעיני ולהשיב ל«המגיד» חרפתו ושקריו שבעתים אל חיקו,—אק כבר אמרתי, כי האיש המכבד את עצמו אף מעט מועיר לא יבא בדברים עם השוחט הזה, אשר אין כתו אלא בפיו לתרף ולגדף, להשליק שקוצים עי' הנרף של רעי אשר ברכתו בו ד', ויושב הנהו מתוץ למדינה, איפו תוקי הבקרת (צענזור) לא יגבילוהו, ויוכל למלא את פיו תרפות וגדופים באשר עם לבבו. ובפרט בי גם התברה הנכבדה לא שמה לב לחלומותיו ושקריו וכברתני במכתב מיוחר, אשר בו תתן לי העודה על שלחי לה מחברותי; לכן למעני ולמען כבודי כי בל יחולל לא אשיב מאומה ל«המגיד» ולא אוסיף לדבר אודות השוחט הזה מטוב ועד רע.

36.

אחרי באמרי זה יבא מאמר «אוהב ישראל» מהי מאנדעלקערן, אשר בו

רב תודה ממנו להאברך המשכיל ה' לעתיד, אשר הואיל בטובו לקדת המעמסה על שכמו להציא קיצור החשבון היקר (?) הזה ולהעתיקו לשפתנו (לא ידענו מה ראה על ככה המריל להודות את ה' לערנער על אשר העתיק לשפתנו החשבון פשוט כזה. אשר לא יביא כל תועלת להעברים, ולא קרה עוד מקרה אחד אשר יהן תודה לעמל סופרים אחרים, אשר הביאו לפעמים מאמרים יקרים באמת ב"המליץ"?...) והנה מלא את עבודתו על צד היותר טוב (חכמה גדולה?!) באשר ראינו העתקתו בנוף החשבון; ובזה הקל מעלינו העבודה, אשר חשבנו לחובה לעשותה (איב, לא נוסיף עוד להפליא...) כן לאשר אנחנו חברים בהחברה המעולה והנכבדה הזאת (אף מה אשמים הקוראים?), וכן להיותה אחת מן התדולות והיותר מעילות בארץ, וראוי לכל (?) יליד רוסיא לדעת פעולותיה הרבות אשר תעשה לארץ אחוזתנו. ועוד יש בזה תועלת פרטי (פרטית?) ליהודים, כי ילמדו לדעת איך יבינו אחינו הרוסים להחזיק במעוז חברה מועילה אלה בכספם, אלה בחכמתם, אלה בעמלם, אולי יקחו אחינו מוסר ויתנו לב לחבין ולהחזיק חברות מועילות לדבר ולא יעשו רק למען התפארת והכבוד, ולא יתקוטטו על דברים של מה בכך, מקנאתם באחיהם, רק יכונו לשם המטרה שאליה כוננה החברה.

אף כבר אמרנו, כי למען המוסר הפשוט הזה למותר העתקת החשבון גדול כזה; אך מלבד זה, האומנם אין חברות מועילות בישראל? במדומה לנו, שאין גוי אחד בארץ שתחיינה בקרבו חברות רבות כבקרב אחינו. בכל עיר ועיר, בכל כפר, בכל משפחה ישנן חברות לרוב, וכלן תביאנה איזה תועלת— ולמה לנו להביא ראיה מחברה למודית אחת, אשר העברים לא ידעו ממנה כאומה? אף בלי כל ספק נדרש המריל לאחת ממטרותיו להעתיק קצור החשבון אף מיראתו את ליצני חדור שלא ירננו אחריו: למה לנו חשבון חברת הנעאנראפית? לכן הבביל במלים, אבל ללא הועיל, כי העיני האנשים הדם ינקר?...

35.

בגליון הזה יבא מאמר קטן בשם "התנצלות" מאת עברכם הנאמן א. א. קאוונער, והוא תשובה "להמגיד" על השטנה שכתב עלי בגליון 24 לשנת 1866. הבה אם יפלא בעיניכם שם "התנצלות", ואנכי לא חטאתי במאומה, אשר אתנצל, אף דברתי משפטים עם השוחט מליק, אשר שם עלי עלילות דברים,— אף כה חפץ ה' צעדערבוים, והוא באחד ומי ישיבנו... ומעשה שהיה כך היה: כאשר נדפסה העלילה עלי ב"המגיד" כי במהברתי אבנה את ה"תלמוד בשם "גל הבל" וכי אתפאר בה שהגשתי מכתב בקשה לאסור את למוד התלמוד על בני ישראל—ונוסף על העלילות האלה שפך השוחט הזה חרפות וגדופים, אשר לא נשמעו עוד כמוהם (כמו: שמשה, רשע, גם רוח, אב בעוות גרף בחכמה, עז פנים, הנער הנעור והריק, כסיל ובער, בחשך שמו יכוסה לדראון

סימן בתוך סימן מכר למו הבותב הזה שלא נחליפתו בשר . . .

34

לראש גליון 28, 29, 30, 31, 32 יבא "חשבון של התברה הגעאנראפית ברוסיא משנת 1865". והנה עוד שאנחנו משתוממים למה לנו לדעת "חשבון התברה הזאת—קראנו את הדברים האלה: "בימים האלה הגיעה לידינו מחברת כוללת בתוכה חשבון פעולות התברה חוקרי תבנית ותכונת הארץ בפעטערסבורג, וברעתנו, כי ינעם לבטח לקוראינו לשמוע מפעולות התברה הזאת (מאין ידע זאת הבותב?) וכו', חשבנו לא למותר (ולעיל אמר, כי ינעם לבטח!) להוציא מהמחברת את היותר נהוץ ולתתו לפני אחינו, לבעבור יראו את כבוד התברה וידע, כי אם רוח אחד לכל התברים אז ישינו מטרתם ותפצם בידם יצליח.

אך רוחנו לא נתקררה עוד בדברים האלה, ושאלתנו במקומה עומדת: למה לנו "חשבון" נדול בזה, אשר אין לו דבר עם העברים? האומנם למען הדבר הנודע הזה, "בי אם רוח אחד לבל התברים אז ישינו מטרתם ותפצם בידם יצליח נחוץ הוא להביא חשבון נדול כזה?... ובפרט כי אין להקוראים שום ידיעה מהתברה הזאת, מתכליתה ומטרתה, והבותב יפתם להם את "חשבון" התברה, אשר לא ידעו על מה הטבעה. בלי כל ספק שכח הבותב לבאר את הדבר הקטן הזה... אך מלבד כל זה, לפי דעתנו, אין להעברים כל תועלת מזה: ישנם דברים הרבה העומדים ברוכו של עולם ונתונים מאד להעברים, והמליץ לא יוכיר ולא יפקוד אותם—ואודות החשבון הזה ידע הבותב מראש, כי ינעם לבטח להקוראים לקרא אותו! יודע הוא את נפש הקוראים!...

והנה עד גליון 32 חשבנו כי החשבון הזה הוא מעשה ידי המליץ, אשר יש לו הרשות לפתם את קוראיו בבל אשר ימצא חן בעיניו, ואנחנו הקוראים האומללים כשה לא יפתח פיו נקבל הבל באהבה כי בן מהדבה מקומות נראה לנו (כמו שבדעתנו כי ינעם לבטח לקוראינו) לפי ההשקפה הראשונה, כי המליץ הוא בותב החשבון; אך מה מאד השתוממנו לראות בקצה החשבון שם "יוסף יהודא לערנער"! והנה לא נתפלא מה היה לו להמליץ לערנער להשתיק "חשבון" כזה, יען כי לכך נוצר... אולם לא ידענו מה היה לו להמליץ לאסוף את "החשבון" הזה בהמליץ ולתת לו עוד המקום הראשון בכל החמשת עלים שנדפס בהם... כן מדוע לא בא הוא לערנער על התתם עד העלה האחרון, וגם בתוכן הענינים לא נזכר שמו הלא דבר הוא!... על כל השאלות האלה חשבנו למצא פשר בהערת המליץ לקצה החשבון—והנה אם גם דברים רבים נבררו לנו, אך גם איזה שאלות נוספו—ותני להביא את ההערה הקצרה הזאת...

למו כאיש ישר שהמגיד "יחניף את תועי עמו"—ואז מלבד שלא ידחוק את הקץ, אך ישוב עוד אחורנית וראוי לשים לב לזה...

"ומה שכר אלה, יוסף ה' צעדערבוים אשר באהבתם העצומה (למי? או למה?) ולא ישאו פנים, ולא יכסו על פשעי קהל ויחידים, האם ישיתו לב לפעולתם גם המעט הזה המבינים והמקנאים להשפלה: כי לו אבו כל הצועקים כברזיא רק דעת והשכלה, לו אבו המה להמוך (במה?) בידי המול (איזה?) כי אז רב להם (למי רב?), יען מספרם יעלה הודות לאל יותר על מחזיקי מע לגוייהם."

לא ידענו מי המה אשר באהבתם העצומה לא ישאו פנים? האם מכבוד ומעצמו ידבר ה' צעדערבוים?... ומה יאמר כי מספר הצועקים כברזיא רק דעת והשכלה יותר ממחזיקי מע לגוייהם? מי לא יודע כי מחזיקי מע לגוייהם עד אלפי אלפים איש? האומנם יש בקרבנו צועקים כברזיא רק דעת והשכלה יותר ממספר מחזיקי מע לגוייהם? כן האין להצועקים כברזיא רק דעת והשכלה אלא לתמוך בידי המול ולא יותר?... רב להם להמול, אם הצועקים כברזיא רק דעת והשכלה (אמתית) יתנו מנוח לאיזה מול ולא יתיצבו להם לשטן...

33

ברוך ד' כי לא השביח מהגליון הזה אחד מבעלי הלהפך (עי' מאמרי "אין דברי") אשר יבא בתשובה לדובר אמת אחר וסותר את דבריו בלי מופתים וראיות, אך בכח הלהפך לברו. והנה אביא לך מן התשובה הזאת פרחים אחדים לריח ניחוח.

"בקראי "המליץ" נומער 18 רעדה אחזתני ופיק ברכים תקפני (צר לי מאד, כי לא הייתי אז אצל הכותב הזה, כי עתה נתתי לו טפות של תחיה לחשליכו ולהשיקו...) בראותי בו מאמר אחד מאיש "דובר אמת", אשר רגל על-לשונו (!) ושושה לדעתו רעה (!!!) את יראי ד', לא יכבד (!!!) ופיו פער לבלי חוק לחתף את מערכות עירנו וכו'. הוי! כותב כוזב! רוח השנאה והקנאה מרברת מתוך: נרתק להחזיק במחלוקת קרח לעזר על הכהונה (?), אך אם איצרות קרח לך, תכסף יענה את הכל (sic), ואם עני אתה ותענה עזות (!), דע כי אתה וכל עדתך הנועדים על הרב ירוקרו בחרב פיפיות (אהה! ד' אלהים!), נגד המספרים.

אלה סופריך ישראל! ואלה מליציך!

נפלאה ג'כ תתימת הכותב:

"הדובר אמת, ותותם בשמו אמת (אברהם מרגליות), איש ווישעפסק, דמבונה (איפו? ומי יבנה אותו כן?) אברהם העברי".

משפטו, אך באמת שגיא במשפטיו על "המגיד". אם "הגליון ד' מגלגל בידו", הוא לא מפני שהוא עושה הנף בהלקות, רק לאשר פותחילו היו הצאנותיו מרעין מאד, בשבתו בעיר קטנה בפרוסיא, ופרנסתו מצא מכחינה אחת אשר מצא שמה, ונם בתך לו מקום פורכו טוב, אשר משם יצאים הרצים לכל קצוי תבל ואינו תלוי בבני מדינה אחת (?), וכה נתפשטו עליו בפל בנפי חלב"...

איך היא המעם הזה בעיניך, קורא יקר? ימן כי ישב הגיד קטנה והצאותיו מרעין, לכן נתפשטו עליו בפל כנפי חלד? ומי מעכב בפל השגיל לשבת בעיר קטנה? כן לא זכינו להבין, האם מאורעסמא או טויולנא לא יצאו הרצים לכל קצוי ארץ? ... ומה כונתו באלה הדברים "אינו תלוי בבני מדינה אחת"? האם הוא או "הברמל" תלוי בבני מדינה אחת? בקיצור המעם הזה מעם ריק ולמות... אך מלבר כל זה מאן יימי ליה כי מעמי עדיף דלמא מעמא דהדיא גברא עדיף? ומי נתן לו הרשות לאמר פמה מלא לדכותב אשרי במשמעו? ובפרט אשר מעשים בכל יום מאמתים את דברי הכותב: הן נודע הוא לכלו, כי הדך השנוף, הנוכל, הרמאי, המבזע והדומה צלחה דרכה יותר מדרך אנשים תמימים וישרים... אך נבא נא אל יתר דברי הדשרה.

"ואם יעלה בדעתך לבלי הגר לעשו משעם גלוי לכל העמים בקצה הארץ: אין עוד להאשימו כי הלקות ידבר, והוא לשטתו כי באשר ידבה העם לקרא שאמרי חכמה ושפת משכילים (?), יפקדו עיניהם ממלא וייטיבו מעלליהם, מבלי אשר יצטרך להכליסם ומה בזאת אם לא יאבה להדות את הקץ?.

לא ידענו מי נתן לו הרשות לדרוש את דברי הכותב האומר, כי "המגיד יחנף תועי עמו ובהלקות ידבר אתם" ולאמר כי "המגיד יעצור ברוחו מבלי הגיד? הן יש זכות להי צעדעדבים לבקש את הכותב כי יביא עדים נאמנים לדבריו ש"המגיד יחניף תועי עמו ובהלקות ידבר אתם; אך ביון שהדפים את דברי הכותב, קבל אותם כמו שהם, איך אוכל יכנה את הפניפות לתועי עמו והחלקות, אשר יאמר הכותב, לדברים בעלמא והוא יאמר מעצמו, כי "המגיד יעצור אך ברוחו וימצא עוד עליו זכות? האוכל תביעת ותלקות משותפים המה לעצירת ברוח מבלי הגיד? אם הכותב אמר מפורש כי "המגיד" יחנף את תועי עמו ובהלקות ידבר אתם, בלי כל ספק יש עמדו מופתים נאמנים, ולא כיון בזה, ש"המגיד" יעצור ברוחו, אי איך עשה ה' צעדעדבים מזה דבר אחר? ... כן איך הוא בעיניך, קורא יקר, שיטת "המגיד" כי באשר ידבה העם לקרא מאמרי חכמה (האם "המגיד"? ...) ושפת משכילים יפקדו עיניהם ממלא וייטיבו מעלליהם, מבלי אשר יצטרך להכליסם". כמדומה לנו שאם נחכה כי השם יפקח עיניו ממאמרי חכמה של "המגיד", או יחלוף תתקעיד דורות אחרי האלף הששי ולא נראה את הקץ... ומה נפלאה שאלת ה' צעדעדבים: "מה ביזה אם לא יאבה להחות את הקץ! ה' הכותב לא יתאנן על זה כי "המגיד לא ידחה את הקץ, אך הוא מתעצב אל

כל דבריו אינם נוגעים כלל וכלל לכלל ישראל, אשר אין להם דבר עם הכנסיה היונית והקטולית ביחד, אשר אותה היא להם אם יהיה שלטון מלוכה להאפיפיור או לא; לכן ראוי להקן והשתדל בכל עז למצא איזה אנאלאגיא בחסידים עם היעזואיטים, ומן החסידים דלג וקפץ על יתר המאמרים והשאלות, אשר אין להן כל קשור ודבור עם "קץ ממלכת הכהנים" או עם "ממשלת הכהנים", כי מה למבטא בני ליטא עם חפץ היעזואיטים לאחד את שתי הכנסיות? מה להחסקנים בבשרלין עם מלחמת פריסטן ועסטרייך? מה לחסידי לובלין וקאזק עם ממשלת האפיפיור המדינית? אך ה' צעדערבוים כבר בא בסבך, וידבר על העצים והאבנים תחת השמות המוזרים "קץ ממלכת הכהנים" "וממשלת הכהנים", ויצא מן המאמר הגדול הזה עיף ויגע ושמח בחלקו כי גדולות עשה... והנה לא פה המקום להביא במשפט את כל דברי ה' צעדערבוים במאמרו הזה, ובפרטכי ה' צעדערבוים הבטיחנו להוציא המאמר הזה בחוברת מיוחדה, ואז נדע מה לעשות, לדבר אודותיו או לחדול; אולם פה בין הפרחים חשבנו לחובה להביאו, יען כי יוכל להחשב ביניהם בערך סדרו, יפיו ושמו הנבלי והנזדא, ובערך עוד דבר אחד, אשר ראינו להעיר עליו, והוא—כי ה' צעדערבוים ידבר על צוי ואדם יחד כנביא ד', כמו אשר נגלו לפנינו כל ספרי קדושת הימים, ולא יוכיר את מקור אחר, אשר ממנו שאב את דבריו; מלבד זה צעדערבוים בונח ומותר ככל העולה על רוחו במאמרו זה, יוריד את האפיפיור ברוח פיו מכס ממלכתו, ינבא על גוים רבים כאות נפשו, יספר מה שהיה מפלי הראות כל מקור לדבריו וכותב כמו אשר היה מכתב עתי "המליץ" אך למענו ולמען מאמריו המתוכמים ולא למען הקוראים.

32

בגליון 37 יבא מאמר אחר "משא הב שוא" בין יתר הדברים יאמר שם וכותב: "האחד הוא "המגיד" אשר אחרי תשע שנים הוא הראשון בעמי אשר זכה הזמן הטוב לראות איזה פרי ביניעה, יען יחניף את תועי עמו ובחלקות ידבר אתם, ואך מחוצה לו מתנוססנ ה אמת והשלום, אכן לא באו עקבותם פנימה". הדברים האלה כנים ואמתים, כאשר יבין כל משכיל עיר אמת, ולמחתר לדרכות דברים אודות זה כי מי לא ידע את "המגיד" הדיק, אשר אין בקרבו מלבר הבל ורעות רוח? אולם לא כן ירמה ה' צעדערבוים! לא נדע אם מסבת דעתו הפנימית, או מחמצו "לצאת ידי כל הדעות", או מיראתו את "המגיד"—אך בין כה וכה יצא בהערה נחמדה אשר תוכל להכתב על קדות הלישעראטור העברית, בערך האמת והתכון אשר בה.

"הפרות על המרה, יאמר ה' צעדערבוים בהערה, ואם אספנו דבריך אלה נגד רצונך ודעתנו (!), הוא מפני החוק ששמנו לנו *לתת לכל איש להתעיא*

נתוצים לכל בן ישראל לדעתם—ואם תוסיפו כתנה וכתנה לתתם עליהם או יביאו המיל את מכתבי העתים האלה לתכלית השלימות, השומעים אתם, לתכלית השלמות? כי אם עד הלום נראו על שדמותיהם גם איזה קוצים, אך אם כל איש אשר ענגו ר' יחתום על המ"ע, או תמצאו בהם אף פרחים נעימים ונתמרים כמו מאמרי ה' ה': ראזאוסקי, הילפשרין, ריבקין, נאטפלאבער, לערנער וכל בת דיליה,—על בלם תבאנה הערות בי צערשרבוים, אשר תהיינה לדית נחות באף כלכם . . .

29

בגליון 26 יודישנו המיל, כי "מסבה לא נודעה מראש ובלתי תלויה בהם התעכב הלוקח העלים והתצאתם פעמים בשבוע כאשר תמצו, עד אשר יודיש במערו."

והנה כמעט שתי שנים חלפו מעת אשר הודיש זאת המיל, ולא ידענו מה נעשתה עם דבריהם הקדושים בגליון 25, כי דק למעניגו הם עושים, וכי יביאו את העלים לתכלית השלמות . . . בלי כל ספק לא אכשר דרא . . .

30.

עוד בגליון הזה יבא מאמר ה' צערערבוים בקץ ממלכת הברגים; והנה בקנה מאמר הזה נאמר "הוי יבא" ושפתנו מאר, כי יבא קץ להמאמר הזה, אשר דבר אין לו עם העברים ואשר לא יביא כל תועלת, כי מה למלכת הכהנים עם העברים? אך מה מאד נעצבנו אל לבנו לראות בנוסער הבא "המשך יבא", והמאמר הזה הלך ונתמשך בעשרה עלים, אתרי כן שנה ה' צערערבוים את שמו (כי שנוי השם קורע גזר דין) וקרא אותו "ממשלת הברגים" ונתמשך עוד הפעם בעלים רבים, עד אשר ננמר בבי טוב, ועל מה לא ידבר ה' צערערבוים בהמאמר הארוך והנורא הזה? על מה לא ישא מדברו? בתחלה ידבר ממלחמת פרוסיא ועסטרייך, אתרי כן הוריד ברוח נבואתו את האפיפיור מכס בלכותו הזמינית; אתר כן יספר מעלילות היעזואיטים, איך תפצו לאתר כנסת היונית עם הכנסיה הרוסית—הקאטאלית ולא עלתה בידם; אתרי כן בא אל החסידים, המתנגדים, הדרשנים, המתקנים; אל בני ליטא, אל בני פולין וכו' וכו' וכו'. והנה אם גם בכל המאמר הגדול והארוך הזה נמצאו מפוזרים כה וכה גם דברים טובים, אך בכלל כל המאמר הנהו משא לעיפה, אין ראש מקשר חלקי המאמר זה בזה, ישנה וישלש כל דבר עד אשר תקוץ בם נפשנו; מה שיכל איש אחד לכתוב בשתים שלש דלתות ימלא הוא כמה וכמה גליונות? באמצע המאמר לא נדע מראשיתו, ובאחריתו לא נדע מה אשר באמצע, כפי הנראה הבין ה' צערערבוים את שגיאתו באמצע המאמר כי

מקריב אש את לבבנו לחלק את פעלנו ולהדגיש את המליץ ביום בי בכל שבוע ושבוע, ואת הקול מבשר ביום ה'.

והנה כל היונק יוכל להבין את כוונת המשל, אשר יתמוך בלי כל ספק, כי הדיבורים על "המליץ" לבד, או על הקול מבשר לבד, יחתכו על שניהם, למען יהיה להם שתי פעמים בשבוע התרשות השונות, והרחקת זו את זו-ובזה אין כל עון והטא, כי כל איש יתפוץ למצוא יותר קנים על כתפתו; אבל לא כן יבארו המשל בעצמם בנליון 25.

מזה ידאו קוראינו, יאמרו המשל, כי כל חפצנו ומגמתנו להיות להועיל לאחינו בכל מה דאפשר ולא נחוס על העמל הרב אשר נעמם על שכמנו ועל התמונות קשנה אשר נקח עלינו בחלוקת העלים פעמים בשבוע, ולבנו נכון ובטוח כי יבינו אחינו יותר אל פעלתנו, וידעו כי באמונה אנחנו עושים עמם עמי הטיל ספק בזה?...) וישיתו אל לב, כי לא למענינו, רק למענהם, לטובתם והצלחתם ולתועלת הכלל, ראוי וישר, כי כל איש אשר תנגד ר', יאציל את הסיור המנשך לשנאה לחתום על שני מכתבי השתים-האלה, המקודשים רק לדברים נאמנים לכל בן ישראל לרעתם ובנה יתכנו בזיונו ויחזיק לבבנו להוסיף אומץ ולבצע חפץ נפשנו, להגדיל את העלים ולעשות בהם שנויים מועילים ולהביאם לתכלית השלימות (סוף), ככל אשר יודנו הנסיון והבקיאות בענין אשר הקדשנו לו שעותינו וכחותינו וכשרונותינו.

מה תגד לוח, קדאו יקדו מצדיקי לאור מע המליץ וקרש יאמרו כפה מלא, כי כל חפצם ומגמתם לחיות להועיל, וכי לא למענם, אף למענהם, לשובתם והצלחתם ולתועלת הכלל ראוי לכל איש, אשר חננו ה' להאציל את הסיור המנשך לשנאה ודיב לשנה הוא סיור מנשך?...) להחתום על שני מכתבי השתים האלה, ודוקא האלה, ולא על מכתבי שתים אחרים, מקבי המשל מכתבי שתים אחרים ועים והשאים הטה, אשר יבקשו גם אחוה ורעות עמם בשלהם; לא כן הם יעשו אף לטובת הכלל-ובפרט, כי שני מכתבי השתים האלה מקודשים רק לדברים נחוצים לכל בן ישראל לדעתם וכמו: האין לנו עסק בזה אם יאמינו העם באחד קדוש, מאמיב ה' האלהים והשרת ה' צעדיהם על מכתב מברישו, מאמר ה' אברהאחיך דברים אחרים? והאמר הילפעריין את לחשות ועת לדבר, קדיאת יצאו הדת יצאו ולעשות על זה הערה נחוצה, מליצות ה' ריבקין והכותב הפילוסף סדיניווין וכחכמי לאלפים-כל אלה, קדיא נלבד, דברים נחוצים לכל בן ישראל לדעתם, לכן דאוי וישר באמת כי כל איש אשר תנגד ר' יחתום על שני מכתבי השתים האלה דוקא, אשר-בהם אף ריחים נאמנים והא על אחיהם ואמונים אף קדשים, ואתם בני ישראל, מאמינים בני מאמינים, אתם בנו מאמינים מחדו והביאו את שני מכתבי השתים האלה אל מצותיכם, לשמעכם, לטובתכם והצלחתכם ולתועלת הכלל, כי תמצאו לאור ימלאום מן הקצה אל הקצה

רע ומר מנורל המחברים, פי הם פורדפים עוד בני חשך מהארדונים הנוקמים ונושאים פנוש יוורדים לחיי המבקרים, אם לא יסכימו עמהם באיזה דבר! ואפ"ע יגיעת נפש ודאגת נפש לעשרה שיעלו לדם המבקרים, מזה כותב ה' סלאנימסקי שהמבקרים לא ישימו לב. ליגיעת נפש ודאגת כתף המחברים, ויבקרו את ספריהם; אך לא נוכל לחשוד את ה' סלאנימסקי כי לתפיז שיגיעת נפש ודאגת כסף המבקרים, תהיינה מעט ומחסה נגד הבקרת, אם גם האמת עם המבקרים... כן לקח ה' סלאנימסקי את הוראת המלה מבקר לרעה לא בצדק; ועל כי מחברי נראה שהמבקרים יתגדלו על כל המחברים — ובאמת המבקרים יתגדלו אף על שועלים קטנים ומחברים נבערים, אולם לפני מחברים חכמים יכרעו ברך ויברכו ולבנו את דעותיהם ויתנו להם כבוד ותהלה.

27

בגליון הזה יצעק א י ש ת ם אחד בתומתו קול אומר קראי! את העתקת שני ספרי ה' יוסף ראבינאוויטש: Штраховой и Наследственный Иоаковичи אשר העתיקם ה' קאנעלסקי, ויקרא את שם האחד מחנוכה ולא ידענו מדוע לא קרא את שמו מנורת הזהב כראוי? ושם השני בן עזשי. הנה מלבד אשר ה' קאנעלסקי לא תבין במדת ה' ראבינאוויטש בספוריו אלה, אשר מתכם בעד דמיונם למען ידאו וידעו את אנקת העברים מלאומיהם, למען יראו פוך נאמן לב העברי לארץ מולדתו מלמלכו, ובכל ואת ישוח משפטי דעה וזעזן, ולא יתבר לן החכמה אשר יש לכל אדם בשאר הוא אדם — ה'ציוי עמו באמת פרי ודשנם גדול, ומאז נשתנו עלינו המערים למאבה; איך שמחים דאלה נכתבו למען חרושים, ולא למען העברים, אך למותר היה להעתיקם לשפת עבר, אשר אין לחם עוד נסל כזה בשפת עבר, — אך מלבד כל אלה המעיקם בעצמה נשרתה עמאבה, מין בה אף זכר מהעונג אשר תשבע נפשנו בקראנו את ספורי זי ראבינאוויטש בשפת רוסיא. כל ההעתקה מלאה מליצות נבחרות וראמות, על כל מלה ומלה כמה וכמה פסוקים מספרי תנ"ך, כמה וכמה משלים שונים; עד כי תמרץ בחם נפש המעתיק ושלחף את המעתיקה בשאט נפש. שגיעה היא לכל ששפת עבר עמוקה וקצוחה ותניל בטלה את פמח וכמה מלות משפות נכריות, בין כה העתקת ה' קאנעלסקי תחזיק פי שנים בכמותה, לעומת המעתיק בשפת רוסיא, מזה גולל הקורא לשפוט על יקרת העתקה ועל בינת היא ש ת ם הצועק קול אומר קרא!

28.

בגליון אר' לראש העלם הבא מורה כואת: להמציא לקוראינו חרשות

האדרת נ"ב, כי כן הוא כלל ברקוק שפת רוסיא, אשר שם העצם ארבי תארים שונים רבים יבא בסימן הרבים, כמו למשל הרוסי יאמר, онъ имѣетъ Онѣ: красный, черный и бѣлый *столы* ; כן אמר שם הכותב במדע къ которыхъ 3 пишутъ на : Почт. русскомъ языкѣ, 3 на нѣмецкомъ, 2 на французскомъ, 2 на италіанскомъ и 3 на *еврейскомъ языкахъ;* אך כיון הסופר אך לשפת אחת, והיאיה בי אמר : на *еврей*- ולא на *еврейскомъ* языкахъ, *столы* ; איכ אין כל מקום להשגת המעתיק, אשר לא הבין דברי הכותב . . .

26

בגליון הזה יבא מאמר יקר אחד עמילן של סופרים מאת ה' סלאנימסקי, אשר בו יספר לנו איך טורא מצב המתברים העברים, כי לרוב לא ימכרו הספרים ולא יוציאו גם בכפי ההוצאות, כי המובנים ישלמו אך החצי או השליש, ולמעשים לא דוקות לא ישלמו כלום. מן יגיעת הסופרים בארצנו יאכלו רק המדפיסים, ומתי ותגריהם; יאמר ה' סלאנימסקי, והמתבר ישבע עמל ויגיעה לאסוף ולכנות על העתקות הדפוס ולא יותר. ובאמת אין רע ומר מגורל סופר עברי! צא וראה, כי זה האיש סלאנימסקי, אשר רוח המשכילים, המתנגדים, הסוחרים והפרושים נותה היטנו, ובכל זאת ישבע (לפי דבריו) עמל ותלאה ולא יצא שכרו בהפסדו. ספרי בוכבא רשבים מהדורא תנינא, יאמר ה' סלאנימסקי, הדפסם בשנת תריט, בעת אשר פחד הקאמעט נפל על המון העם בארצנו; ומכל צבר זמנה שאלו אחריו, מסרתי נ"ב להמדפיסים בעד 300 עקזעמפליארין; הוא מכרו לאלפים, ואנכי שלחתי את ה' עקזעמפליארין לעיר ב'. ושמה נמכרו כלם בפחיד יקר, אבל לידי לא הגיע רק כיס רוק, מה ששלח לי גביר אחד מסבבתי, אשר יגע כי מחיר הספרים, נבלעו שמה בידי הסוכן. . . . ד' תורה חז שכרה! אך אחת זרה בעינינו, בקצה דבריו יאמר ה' סלאנימסקי:

. . . אך זה חלק פות נתן אלהים לבני האדם והם המבקרים (מאחר גם אנכי הכותב), כי המה יירשו להם העטרה להתגדל על המתברים, בלי יגיעת נפש ודאגת כסף.

אולם אנחנו לא נבין, במה יפלא המבקר העברי מהמתבר? הלא יאמר, כי המתבר ישבע עמל ותלאה מספריו, והאומנם המבקרים אינם מתברים? הלא כראשונים כאחרונים ישוחו מעוצר רעה ויגון ברבר מכירת ספריהם (אם ירפסו ספריהם)! ואיזו עטרה ירשו להם המבקרים להתגדל על המתברים בלי יגיעת נפש ודאגת כסף? הלא יש גם להם יגיעת *נפש ודאגת כסף, ונודלים שר*

ק...ץ, אולי אמצא פה אוהבי החכמה ומנוח לנפשי: ואבא ואראה הה! (בלי הה! לא יוכל כל כותב להציע יד ורגל), גם פה עיר הגדולה לא זרח עוד נוגה המאה התשע עשרית (גם בלי המאה התשע עשרית כותבים כאלה כנוף בלי נפש); גם פה ישתרר כח האנטאיזם וכו' וכו'".

ואודי אשר יעלה גרה אשר נשנה ונשלש בכל ספרי העברים החדשים, כי אין איסור לישראל ללמוד שפות זרות, ואודי אשר יאמר כי רשי הצרפתי היה בקי בטוב לשון צרפת (חדוש נפלא!), ואחדי אשר יפער פיו לבלי חוקי (דברי הבותב בעצמו) ליסר אנשי ק...ץ שבע על חטאתיהם, וישם אל חכמי שופרי זיקרא:

אך למה זה אנכי? מרוע אכביד מלין ללא יועיל, ומרוע אתן את נפשי לחרים עמי נגדם. לכן אמרתי חיש מהר אצא מאת פני העיר (פנה זיוה, פנה הדה!) ימין שקול ענות גבורה (!?) נשמע אלי למרחוק לאמר: לך לך אל עיר מולדתך. אל הקול הזה הקשבתי ובאתי אל עיר מנורי ופה מצאתי מפלט לי ליום כי יעבור עלי זעם.

בלי כל ספק שכח הבותב הנפלא הזה כי כתב בראש מאמרו "שאנשי עיר מנורו בוזי חכמה המה, וגם עליו נטרו איבה בלבבם... או אולי אנשי עירו שמעו גיב את קול ענות גבורה הנשמע (משמים, מארץ; מים? לא זכינו לדעת) אליו כי ישוב לעיר מולדתו, לכן השלמו עמו...

אך צא וראה כי ב"תיבת נחי להעלה הזה נאמר בהשכל ודעת: "ובכלל נאמר לסופרים שלא שמשו כל צרכן ושפת קודש איננה שגורה בעטם ברקדוקה ובסגנונה, ועשתנותיהם לא נזרכנו עוד, לדעת, כי לא כל הנפעל בפה יוכל לבא בכתב ומכ"ש ברפוס, וכי אך למחסור הקדמות והבות וכנפי מליצות חידות, וכי רק תוכן העניינים יבוקש כיום במשכילים". ובכל זאת עוד בעלה הזה נאסף המאמר מרינוויץ, המלא רעות רוח כאלה...

25

בגליון 22 יבא מאמר "מפקד היהודים" הנעתק מהמ"ע .Свв. Почт. בין יתר הדברים הנעתקים יבואו הדברים האלה:

"בין היהודים נמצאו שם (בארעסבא) 13 מחברים מהם 3 בשפת רוסיא, 3 בשפת אשכנז, 2 בשפת צרפת. 2 בשפת איטאליא (?), 3 בלשונות (?) עבריות".

על זה יאמר המעתיק בשני חצאי לבנה: "באמרו לשונות נראה, כי כונתו לשפת יהדית, והיא איננה עברית אך ערמאנית וכו'".

אך באמת שנה פה מאד המעתיק; הבותב לא אמר בלשונות עבריות, אך въ еврейскомъ языкахъ, והמלה языкахъ מסבת על כל השפות

דאלווין וכרומה; לכן נקרה לו שם עולם עדי עד, וכבר יהיה עדי נצחי.

דאלווין וכרומה. ואלי כונת שערשעווסקי בהשלמתו, רק בתנוע ללשוני ותיכור בביו אוי לו לדור ששער שעוכבי הוא ספרנו והכליון מתורגמנו אות ביות...

23.

בגליונות 20, 21, 22, 23, 24 יבא מאמר ה' צעירפוים "השקפה כוללת על חברת מפיצי השכלה בין היהודים ברוסיא, משנת 1865". המאמר הזה יקר ונכבד, ודברים רבים בו נאמרו בהשכל ודעת, אך על אחת אעיר את נפשנו. בהערתנו להמאמר הזה (גליון 24) בהביאנו דברי "החשבון" על דבר "הצפירה" אשר לא יכלה, לדאבון לבב, לצאת אל הפועל, מסבות שאינן תלויות בהועד, יאמר:

"עוד הפעם עלינו להעיר, כי גם אנחנו נקיים ברבר הזה. מצרנו עשינו כל יכלתנו ונקדיש חצי הגליון למאמרי "ידיעות העולם והטבע", אך כאשר נ ב א נ מ ר א ש, כי לא נצלח באופנים כאלה לבוא למרחו הרצוי, כן היה עמלנו לריק".

וזה ללא אמת! מי לא יזכור את הבשורה "אור חדש להתחלת החלק "ידיעות העולם והטבע", אשר שם אמר בפירוש, כי השנוי הזה יביאו אור חדש אל העברים, והדבה שם להלל את הדבר החדש, אשר הביא במ"ע, כמו הביא גאולה לעולם; בין כה יתהפך פה כתומר רותם לאמר "כי נ ב א מ ר א ש, אשר לא יצלחי, ובאמת עמלו אשר היה לריק, הוא הוא אשר אנף עליו להשליך אחרי ג ו את המחלקה "ידיעות העולם והטבע"...

24

בגליון 20 יבא מאמר אחד מאת ג'ר אד, המתחיל בדברים באלה:

"דיניוויץ. זה כשמונה ירחים אשר עזבתי עיר מגורי ואת אנשיה עיר קטנה היא בפלך פאדאליען, ובאתי הלום לשקול בפלס האמת (מה?) ולתור ולדרוש את מסבות הזמן מראש ועד סוף".

איך הוא בעינוך, קורא יקר? איש אחד בא לדיניוויץ לתור ולדרוש את מסבות הזמן מראש ועד סוף?!! כל חכמי חבל ילאו זה כמה לדרוש אף חלק האלפי ממסבות הזמן, ואיש אחד בא לדיניוויץ לתור ולדרוש את מסבות הזמן מראש ועד סוף...

"לאשר ראיתי, יוסיף הכותב, דור הולך ודור בא על ארץ רבה והימים מסבותם יודעם ולא ידע אנוש שיכם, עד שכל היצירים למדו לשונם שקר ואון ועמל בקרבם, ועל הצדק ישליכו חרבם".

זאת היא מליצה! הימים מסבותם יתהפכו ולא ידע אנוש ערכם עד שכל היצירים למדו לשונם דבר שקר וכו. כמרומה שהמליץ הנשגב הזה בעצמו לא ירד אל עומק כונת מליצותיו הנשגבות...

"ואומר עם לבבי אחרי ראותי את אנשי מגורי כי בוזי חכמה הנה, גם עלי נטרו איבה בלבבם נמבלל שאני בכלל אוהבי חכמה...), אלך לי אל שיר

כי הרוזה חוזנות הראשון מאפו לא הוציא עוד את חלק האחרון מספורו הנפלא „עיט צבוע", יען כי אין לו לבסף מוצא. ועל זה עשה ה' צעדערבוים הערה נפלאה, ובין יתר הדברים יאמר:

„ולדבר הזה (ר"ל להרחיב את הבעללעטריסטיק), אף למותר לעשות הברה מיוחדה (אם לא להחזיק בידי מתברי ספרים מעולים), כי לו רבו לוקחי מה"ע או היה ביד המיל להוסיף כהנה וכהנה, כאשר אמרנו זה כמה, ובכן אחרי אשר צלחה עליך רוח קנאות לקנא לשפתנו ולמדע, קום נא ואסוף בעירך וסביבותיה חתומים רבים על „המליץ" וממך יראו אחרים ויעשו כמוך, ואז תראה מה נעשה למלאות הפצך ויפץ כל שופטי פעולות המיל (בטרם הגיש למקומם), ואף כי רבו הדעות בישראל נתאמץ לצאת חפץ כלם.

יחי ה' צעדערבוים! פה הסיר מעליו את הלוט הלוט, פה הראה לעין השמש את הפצו ומטרתו במ"ע. המטרה הראשית הוא לאסוף חתומים הדבה על „המליץ", ואז נראה מה יעשה לנו למלאות את חפצנו: „אף כי רבו הדעות בישראל נתאמץ לצאת חפץ כלמי הדברים המעטים האלה המה המפתח לבא אל מטרת „המליץ" ומהלכו; הוא אשר דברנו (18 ג) כי הערות ה' צעדערבוים לכל המאמרים אינן „לתת רוח אחד ומהלך אחד למכתב שהו" כאשר חשב ברוכו ה' מרגליות, אף יחפוץ „לצאת כל הצדדים"—ודבריו פה כמאה עדים דמי לדברינו. ופליאה מנו, מדוע הציב ה' צעדערבוים על דגל מכתב שהו „שלח אורך ואמתך המה ינחוני" ולא הציב את הדברים הקדושים והטהורים האלה: אף כי רבו הדעות בישראל נתאמץ לצאת חפץ כלמי...

22.

בגליון 19 יבא מאמר „ציון תמרורים" מאת צבי הכהן שערשעווסקי, אשר בו יודיע, כי בין לילה עזבנו הרב הגאון הגדול נזר עמו והפארת לאומו הגודע ומפורסם להתהלה מוה' שמואל אבינדור תוספאה". הכותב בהתלהבות רוחו יאמר: „מי לא שמע את שמעו, ומי לא ידע את שמו. וגם בלעדי זאת (בלעדי מה?) הן תהלתו על ארץ רבה כן הוא אמנם, כל הארץ מלאה תהלת הרב הגאון הגדול: באנגליא, צרפת, אימאליא וגערמאניא שמו כשמן תורק; בכל ארצות הברית באמעריקא הציבו לו ציוני עד (Монументы)—כי גדולים הן מעשיו ועלילותיו בעד המין האנושי בכלל ובעד העברים בפרט. הוא עזב אחריו ספרים רבים ותנא תוספאה, מנחת בכורים, מצפה שמואל, שאילות שמואל ועוד עמדו בכתובים בלילות שמואלי אשר לפי דברי הכותב „הוא מקור נפתח בדרכי החריפות והבקיאות מסודר עם איב בטוב טעם ודעת", אשר האירו לארץ הלחים אשר הפילו פני ניסמאן, נאלילי, שפינוזא, מענדעלסאהן

מרות עמו, תלמידו מצויק בדרך זו, אשר לא מצא חן בעיניו, איש נדול אחד ימליץ טוב על תלמיד־זה צעדערבוים יקבל את תאמר הזה וידפיסנו ... אלה מליציך יושר, ישראל! אלו נדוליך ואלה מוציאי לאור מכתבי עתך!

20.

ה' צעדערבוים הנה נאמן תמיד למטרתו ולמהלכו במכתב עתו להיות המליץ בין אנשים שונים. הן בא איש צעיר אחד לאדעסא, מילידי אימאליא, למרוח על פי הגבל; והנה ה' צעדערבוים (בגליון 18) יאמר:

"והנה השבנו לחוב קדוש (?) עלינו להעיר אזני אחינו פה, כי כל איש מישראל אשר לו לב להבין וכבוד עמו יקר לו, יחיש לבוא ליום המועד, ולבנו נבון ובמוח, יבי יתנו לנו אחרי כן תודות אלף (אות באות ככל יתר הסרסורים) על אשר העירונו אזניהם לדבר הזה."

בגליון 19 יספר לנו ה' צעדערבוים, כי היה על הקאנצערט, כי נפשו שבעה לראות את כל הקהל הנדול וכו'. ואחרי תהלות רבות להמנגן יכפר, כי מעיני רבים ובפרט מעפעפי נשים עדינות התנוצצו פניני דמעה כשהם ואולמה (?) על לחייהם; אין עלתה ביד ה' צעדערבוים לראות פניני דמעות מתנוצצים על לחי נשים עדינות, פליאה כזו! אחרי כן יתאר לנו את הדר תאר קאנסאלא (שם המנגן), כמו יחפוץ לשדך אותו לפני בת תלמיד חכם, — ואלה דבריו:

"נוסף לזה חופש מצבתו לפני קהל ועדה ותמרת תארו ישוו הוד והדר על זמרותיו; על פניו אשר שמש קרים שזפתם ועל חומתו הישר ישכון טהר נפש איש יהודי, על מצחו ילינו קרני שכל טוב ומחשבה עמוקה (ובגליון 21 יכנהו, לא ידענו מאיזה סבה, בשם "קל הדעת..."), עיניו השחורים ירוצצו ומפיקים רוח חיים למעלה להשכיל ושפתיו נוטפות צחוק מרחיב לב."

מי ציר כה' צעדערבוים?... אף לארזונה לא יכל עוד ה' צעדערבוים להתאפק ויבא אל מטרתו לתמלין, וכה דבריו:

"לבנו נבון ובמוח, כי בפעם השנית יוסיפו רבים מאחינו ויהיו זריזים להבין להם אותות המבוא מרם ימברנם".

21.

בגליון 16 יבא מאמר יקר אחד בשם "קול קורא" מאת יצ"ל ב"ד ב"ר, אשר בו יעיר ויעורר הכותב את אזן סופרי ישראל לפרוח את שרשת הבעלעטריסטיק, וירא בהשכל ודעת את התועלת, אשר תצמח מזה, ובקצה מאמרו יאמר, כי ראוי ונכון ליסד חברה, אשר תתמוך בידי הכותבים חזיונות, למען יצאו חזיונותיהם לאור וישיגו המטרה הדרושה, ולא יהיו ספריהם וחזיונותיהם בנפל אשת בל חזה שמש, כאשר לדאבון *נפשנו רואים אנחנו*.

עליו (על הילפערין) אחד מן הגדולים, ואנחנו אשר לא זכינו לדעת מי הוא הגדול הזה, לכן נחקור את גדלו עיי מליצתו על הילפערין, ובזה אביא מקום אחד מהמאמר המחוכם שת לחשות, למען יראה הקורא, מי הוא הילפערין ומי הוא הגדול, אשר המליץ עליו, ומי הוא ה' צעדערבוים, אשר אמם את המאמר הזה.

במאמרי "לא שלום ולא אמתי הנזכר אמרתי בהמשך דברי: "שמח לבנך להאות כמה דברים טובים וגבוהים בקול מבקר להי נאטטלאבער, ונפש היפה תקוץ לשמוע, איך הֶחָנָךְ הַנְּכְבָּד הזה יתפאר, כי האדון פאסטעלס הדבה לדבר עמו ביחוד יותר משלש שעות רצופות גם כבדהו וישגבהו כי ידע שמו (המליץ 31 שנה רביעית), כי ברוב חסדו של האדון פאסטעלס ומזבו גלה רצונו לבקרו בביתו, אבל לדאבון לבו הזכרת לבנך לו כי צר לו המקום וכו' כן מסר לו את האדרעססא כתוב בעצם ידו (תשובות נדולה ב', למען יוכל לבחוב אליו לפעטערבורג. (שם) וכו'. הראיתם שמחת האיש הנכבד הזה, כשמחת ילד, אשר הבטיחו לו, כי יביאו לו איזה בלי משחק-דאי, כי השמחה הזאת לא יכלה למצא לה גבולים בלב ה' נאטטלאבער. אך פרצה תעבור חק והבא גם ברפום..."

כל איש ישר הולך יבין, כי לא הפצתי בזה להשפיל את כבוד ה' נאטטלאבער, לחפך אקראהו "המחנך הנכבד" איש נכבד וכדומה; אך הראיתי לעין כל את הילדות אשר בספרים כאלה דהתפאר ברבים, ובן לא יעשה בלימעראטורי העמים. ונגה עוד בקצה מאמרי הזה עשה ה' צעדערבוים השרה נדולה ורחבה, ובין יתר הדברים אמר שם להצדיק את ה' נאטטלאבער לאמר: "למה נחשבתו ביהוה", בעת אשר נוכל להצדיק, כי בקש להלל עזחנותו של השר. אך הקורא המבין הלא יבין מה התה כונת ה' נאטטלאבער בהתהללות הזן... עתה בא הילפערין ונשמיענו דבר חדש לאמר:

"מה גם שפה (ריל עיר התפארות ה' נאטטלאבער) נוכל לאמר שאך להלל את ענות ה' פאסטעלס היתה כונתו, כי לא בזה ולא שקץ משן עני, ויואל בטובו לבקר את סופרי ישראל בָּמְגוּרם, אשר לא רבים מגדולי העמים יעשו כן".

אך כבר ידע הקורא, כי ההצטדקות הזאת לה' צעדערבוים הוא, והילפערין אמרה בשם כבודו ועצמו... אך מה ישתומם הקורא על ההערה, אשר הביא הילפערין בעצמו לדבריו, לאמר:

"אחרי אשר הואל הנכבד ה' אבינ לשפוט כבוד בתוכנו ואחרי הראותי לו את מאמרי זה, אמר לי שהצטדקותי זאת לא מצאה חן בעיניו, וכי פאסט יודע הוא בעצמו כי שגגה יצאה פה מתחת עטו, אך היה מצטער על אשר נתן מקום לבעל דין להלוקי. מה תציר לזה. קרא יקרא הבעל דין בעצמו יודה, כי שגגה יצאה

להשכיל שלומי דוע; אולם איך נפלו משמים ארץ, בראותם כי חזקים, תדת לשאת יחד את רגל ההשכלה, יתנפלו עליהם בלי כל אשמה ופשע, קמו כלם הבריים להחזיק מוסרות יהדות העברים, כמו אשר הצעירים יחפצו להדמם. אולם הצעירים בראותם כי האויטאדידאקטים לא יבקשו את האמת, יצאו לקראתם במלחמת תנופה וישתיקו אותם. המלחמה הזאת עודנה באבה; אם גם בלי משטמה כזאת; עד הלום שומעים אנחנו קול ענות נגד הצעירים, אולם לא קל נבדה אנחנו שומעים, לא קל נצחון, אך קל ענות מלחמה האחרון, קל מבשר, כי רפו ידי הלוחמים. (עלה 18, צר 218)

על זה תמך ה' צעדרבוים את יסורותיו, כי קרא והבין את הדברים: "אולם הצעירים בראותם, כי האויפאדידאקטים לא יבקשו את האמת, יצאו לקראתם במלחמת תנופה וישתיקו אותם בשתיד, ואת המלה יצאו קרא בצירה היוד, ולכן יאמר בהשרתו: "המבקר היקר הזה יעיד בהישישים לבלי יריגזו את הצעירים פן יצאו לקראתם במלחמת תנופה, וא"כ קשה מאד נפשך וכו". אבל מה יאמר ה' צעדרבוים אם נגלה את אזנו, כי כונת דברי המרגליות המה לא בשתיד אך בעבר, ותת המלה יצאו דרוש להיות קמץ תחת היוד כלומר יָצְאוּ כבר; וישתיקו אותם, פה ג"כ הואו בפתיח והוא יהיה ואז המהפך משתיד לעבר, ולא ואז התבור – ובכן תהיה כונת ה' מרגליות: "אולם הצעירים בראותם (כלומר, ראו כבר) כי האויפאדידאקטים לא יבקשו (הוא עתיד במקום בינוני ורל: אינם מבקשים) את האמת, יָצְאוּ לקראתם במלחמת תנופה וישתיקו אותם" כלומר כבר יצאו וכבר השתיקו אותם; א"כ אין כל מקום לפליאתו וקריאתו "חמה! חמה!" כי ה' מרגליות לא יעיד בהישישים שלא יצאו, אף יספר ממעשה שהיה... עתה עוד העם נשאלים: "איה איפו מבקר איידופי טרם בא עד תכלית דברי המבוקרים"?...

והנה ה' צעדרבוים בקצה השרתו הזאת יאמר "ונקוה כי המבקר ה מבין הזה יודה לדברינו". ואנחנו ג"כ נקוה כי ה' מרגליות מאהבתו לה' צעדרבוים יודה כי כיון יָצְאוּ ולא יָצְאוּ...

19.

בגליונות 13, 15, 16, 17, אחרי מאמר ה' מרגליות, כרוך מאמר אחר "עת לחשות ועת לדבר" מאת זעירא רמן תלמידי בית מדרש הרבנים בוימאמיר היילפערין, אשר בא לטעון נגדי בדבר מאמרי "לא שלום ולא אמת", הנדפס בהמליץ שנה חמישית (עלה 18, 19), ובדבר מאמרי "השני "השקפה קטנה וכו" והנה על דבר מאמר היילפערין לא אדבר מאומה, כי לכבוד יהיה לי אם אדבר אודותיו שנים שלשה מלים, וזאת היתה בלי כל ספק מטרתו מראש, כי אבא עמי בדברים, – והוא אחד מן חברת "בעלי הלהף" (עי' מאמרי "אין דבר") אך ינן ה' צעדרבוים, בהערתו לראש מאמר היילפערין, אמר כי למליץ

וללמנו ... ומה שנוגע לחכמת קבועות, הן ישנן רבות אשר באמת אין להעיד עליהן כמו חכמת החשבון, פוחזק, בעמיאה וכהומה; אולם ישנן חכמות אחרות אשר לא יתאדין שומר הבלי שוא לקבלן, כמו הכוכבים שביאו חכמים רבים שהעולם נברא זה כמה אלפי מיליאן שנה, שהאדם הוא נצר מקופים ובעלי חיים אחרים וכדומה. צא וראה כי לפני שנות מאות אחדות שרפו את האנשים חיים, יען כי אמרו שהארץ תסוב את השמש ולא השמש את הארץ; בין בזה אין שורה פה ומצפצף נגר זה כעת, שיש ישנן גם חכמות קבועות, אשר יש להן חזקה אחד ומפורסמות מיוחדת, אשר לא תמצא הן בעיני רבים ... והבן אם תובל ...

ה) בנליון 17, 18 תאר לפנינו מ' מרגליות ברעת נהשכל את היחס בין הזקנים והצעירים ויתן לפנינו מיוחה נאמן מהריב אשר התגלע ביניהם. יחשיב נא הקורא לקרא את דבריו וימצא נחת. הן רואה אנכי את הסארקאזם, השומר לשחוק השועלים: וכמנים לאמר: כי אנכי אהלל את ה' מרגליות, יען כי הוא יהללני בבקורתו ... אולם הן נשאתי וסבלתי חרפות וגדופים, אשר השליכו עלי אויבי לחוב, ואיך יפלו פני למארקאזם קטן כזה? ... לכן אסלח מקרב לב עמק להבהתל הזה, יישיב לבו ומה מני יהלוך? ...). על דברי ה' מרגליות בשני גליונות נדם עשה ה' צעדערבוים את הדשרה הזאת:

תמה תמה נקרא: כי המבקר הנבון באמת הזה, אשר כל מגמתו להשמיד את המוערים הנחשבים בעיניו לזקנים (ביחוסם אל בר בי רב דחד יומא) כי לא יתעברו על ריב הבקורת באמתית אם תגע בהם, ובמתינות ובהכנעת אהבת עצמם יקבלו עליהם את הדין; המבקר הנכבד הזה חמשבח ומאור מעלת בני הדור החדש, המרבים בלי שום איבה ושנאה, לא ברעש ולא בהתלהבות ותרון, ותק את אשר תשים האמת בפי תבונתם המוזקקה אותו ישמרו לדבר; המבקר היקר הזה בעצמו יעיד בהישישים (שקפצה אולי עליהם זקנה) לבלי ירגיזו את הצעירים, פן יצאו לקראתם במלחמת תנופה. ואם כן קשה מכה נפשך: אם יתרגזו גם הצעירים ויתערו ראשית אתם וכח עלומיהם לקרת נקמה מהזלושים מהם, הלא יעובו דרכם המשובח ויהיו כהזקנים האלה המתעברים על ריבם לבר, ואם רק ילחצו דברי מה שעצרו עד כה בפי לין, הלא יודה כי גם לפניהם משוא פנים, ורק קנאת הנצחון תלחיבם להוציא את כל לבם. —

ארוי אשר קראנו את השורות האלה השתוממנו באמת על ה' מרגליות מה היה לו לנפול במשגה כזאת? אולם מה מאוד השתוממנו, כי לא מצאנו, אחד חפרש רב, אף זכר להאשמה הזאת ברברי ה' מרגליות; ומה השתוממנו עוד יותר, ברוגלות לעינינו, כי ה' צעדערבוים, השמח לאי תיון הזה, אשר מצא ברברי ה' מרגליות, לא ידע פשוט קרוא את דברי ה' מרגליות, ולבן בא לכלל טעות ולהדעדה הזאת ... עתה אבאר את דברי ה' מרגליות, יאמר בהמשך דבריו:

הן הצעירים נראו עם דעות חדשות, עם שאלות חיים חדשות, אשר אליהן יחיו בכל לבם ונפשם, ויתאמצו להתאחד יחד עם הזקנים ללכת למעלה

ת מרגליות, יראה להתנדות אחד למכתב עתר בהשתדלתו על כל המאמרים, אולם לא מכל מקום תעלה זאת בידו, ולשמחים רבות ישועת בחמצר לתקן, אולם אנחנו כאנחה, אם נשתוק ה צעירי הבים לתקן . . . התעודתו לכל המאמרים אשתן לשת רזה אחד למסרב עתרי מי הבעל דין בעצמו יאמר, שכיון פרעבא במענין אחר אתר אלא בחזה לצד מן הקצוות, אך והא יחפוץ לאותו את הדבר בשתי הקצוות; ל דאות בידו כל תצדדים, כאשר יאמר הדמתני. אך מי לא יסכים אתנו, כי כל איש בחזוב ללחם בעד דשת נברות וקשורות בנפשו מכל לבבו וכשדו; אבל לא להשביע את הזאב ולשמור את הצאן, כי זאב עם כבש לא יעור בשלם, והארם ויחפץ לכרות ברית בינים אינו אלא מרמה, ולחבם יחבה בנפשו, כיצליח בידו להנצל את אויבים . . . .

אבל שת רק בשקלא וטריא של עסקי הפלל, יאמר כי צעירי הים, אמלל של דברי חכמות קבשות, וקדות היפים אין להעיר, כי המה עיף רעב השתקות, ועל השיל רק לשמש אם טובים הם אם רעים, אם קבלם בבי המכס שלחם ג ב כל דאת יש לפעמים גם הערות על מאמרים באלה הי . . . . .

הלא צחוק הוא איך יפחד כי צעירבים את דברו בעמצ תוך הנורא? מה יאמר כי של רבחי חכמת קבועות אינן להעיר, מודני בן יאמר כי יש לפעמים גם הערבת על מאמרים באלה, אבי יש להעיר? ויש סבות המסבבות את המעבות גם של דברי חכמות, אך למען לא תחזר כף לאמר עוד חמעט אין להעיר אבאר לך, כי יש ויש להעיר גם על דברי חכמות וקדות חמם. ישהשקפות שונות על דבר אחד ויש הבנות שונות בחמשל ישרה, יש אנשים אשר האינקוויזיציון חמצא חן בעיניהם עד חלום ויביאו ראיה לדבריהם, כי האפיפור ומרגנו חסבים לזה; אולם תחת לאל, כי נרצבו נאפקרסים ולא ואמינו עוד בקדושת האפיפור ומרגנו, ויאמרו, כי האינקוויזיציון הזחה הדעה היותר טרולה בתבל. חכמים דעתם יראו לך לדעת מן קורות הימים כי הסבלנות הביאה הדעה נחלה מאד לישבי תבל בכלל ולאנרספעצ- מדים בפרט; אולם בל אנש בבון יודע ויראה לך מן קדות הימים, שהסבלנות הוא עמד חשלם, מקד הדים ואשר גופני ורוחני; איב גם בקורות הימים יש מהלך מיוחד והשקפה מיוחדת, —ונם לעינינו יחלה מפרים רבים המאמרים את דבריני, מה רבו למשל הדעות אחדות נאפאלעאן הגדול! אלת אומרים, כי היה אנש אכזר עריץ וחפץ לדבא עמים רבים תחת ותלו; ואלה ישחו בשמים תרגלתו, יאמר כי חפץ להצניח את כל ישבי תבל, לדוטם משפל מצבם ולעשות למענם את האדץ לגן עדן — ואיך נוכל להוך את המחידות האלה? אך לבל אדם יש השקפה מיוחדת, בל אנש יבוש מנקדת דראות שלו; והקאנסעקוואנטאר יביא לך דאיות אין קץ מקדות השלום, כי דעתיו נאמנו עד מאד — והפרוגרעסיסטם יראה לך הפוך. איב נוצץ לדעת איך להבין מעשה שהות בקדות השלום ואיך לבדיל

לחצב לו מטרה מראש, אשר אליה יהיה, ואם יפנש על דרכו אבני נגף או עלי לתסיר וללכת וחזם אל מטרתו; למען לא יכשלו בזה ההלכים בעקבותיו; לכן יבאה המשל, אשר לפניו מטרה יהיה מרוחק, כי העובדים את בעבודה הזאת ילכו עמו שלבבי ודעולא יעזוב האחד השכים, והשני לא ירד הכפים, והשלישי לא ילך אחורנית כמשל הנודע Heß, Шуга и Разъ. והנה במטרה אחת ומהלך אחד יוכלו להיות דעות שונות; זה יאמר למשל, כי להשיג המטרה הזאת דרושים אלה האמצעיים, והשני יאמר כי האמצעים האלה לא טובים המה ויתן לפי דעתו אמצעיים אחרים טובים מהראשונים,—ואז אם המיל יקבל דברי האחד ולא יקבל דברי השני, או יהיה באמת בושה לאחד מן הקצותי; אולם אם לא יקבל דברים נגד מהלכו ומטרתו, תבא עליו ברכה,—כי זאת היא תהלתו. ונבאר את דבריני עוד יותר: נניח כי איזה מ"ע שם לו למטרה מראש להראות כי העוואיטים (או הדסידים) ירשו וישחיתו מאד, או יתאספו המון סופרים, אשר דעתם גיב כי העוואיטים רעים לכלן האנושי, וכל אחד ואחד ישתדל להביא עצות איך לברוח מהם ואיך להתיצב להם לשטן; או התשבה על המיל לקבל דעות מתנגדות, איך לעמוד נגד רעת העוואיטים,—ואם יקבל דברי האחד ודברי השני לא יקבל, יהיה בושה לאחד מן הקצותי, יען כי כל סופרי הלא בדעה אחת, כי העוואיטים צרעת מסוכנת בבשר האדם, לכן עליו לקבל כל דברי סופריו, למען יצא כנוגה משמש. אולם אם יבא איש, אשר לפי אולתו או לפי התנאים אחרים ימצא, כי העוואיטים מועילים מרבוי מאד והמה פאר מן האנושי,—אז כל איש יודה כי אין כל צדקה להמיל לקבל דברים כאלה במטרתו עתו, ואם יבואו במכתב עת אחד, או עליו להתקומם נגדם, יען כי המה נגד מהלכו ומטרתו; ואם יאבה המיל לקבל דברים נגד מהלכו ומטרתו ולעשות השרות השטרמען לתרי אנפין, או ירמה את הסריות, או אין לו כל מטרה ואך את נפשו ישמור . . . והנה לך עוד משל אחר: זה כמה שנים אשר יתוכחו החכמים איזה שטה היא משובחת להפיץ השכלה בין המון העם, אם שטת והדסיח ללמד, או שטת הדופש והדרור; הללו אומרים זאת משובחת והללו אומרים זאת משובחת, אבל כונת שני הצדדים, כי החמון יראה אור ההשכלה; אולם אם יבא איש ויאמר, כי מות בהשכלה להחמון, כי טוב הוא אשר יהיו עורים וכדומה,—הגם אז תאמר, כי המיל דרוש לאסוף דעות מתנגדות? . . . ברוח זה אמר הי מרגליות, כי אין רוח אחד במהלך המליץ ומטרתו: זה בא וצועק מרה על תועבות החסידים, וזה בא (ה צעדשרבים בכבודו ועצמו, עי' פרח ז) ואומר אין לנו עסק בזה אם יאמין העם באחד קדוש (ז)?, הצדיקים רובם חכמים מוכחים וכו"; זה בא ואומר, כי המשכילים הצעירים אנשים טובים וישרים המה, כי יש להם מטרה מועלת, אשר אליה יהינו,—וזה בא ואומר, כי הצעירים מוכשרים אך לגלח את זקנם לצאת במיל משחקים עם בנות עם הארץ ורוחם לא נאמנה עם אל ועם קדושיו (עי' המליץ 1865 עלה 9, 10) ובדומה. זה הוא באמת משגה ארוכה לאחד בב"ע שהי קצוות רחוקות כאלה . . . ואם גם המיל המליץ, יאמר

מצרים. עתה צא וראה, קרא יקר, מה היא ה ת מ א ה ה ג ד ו ל ה שרמזתי בזה... הן אני, כי לא אוכל לעצור מצחוק פן למראה הפרשיון הזאת! אף כן הוא דרך ה' צעדערבוים תמיד להתנפל על הכותב, מבלי להתבונן על טיבן דבריו, ולבן ינפץ תמיד את מצחו... ועוד הפעם אשאלהו: אזה איפוי מבקר איזופי, פרים בא עד חבלית המבוקרים?...

אחרי התכמת, האמת והצדק, אשר נמצאו בהערה זאת יאמר ה' צעדערבוים ברוחב פה:

ובכן אם אתה לו שמענו (היימצא אויל כזה?) כלך מדרך זו, ואם תתאו להתחרות בסופרים, קום פשוט בגחזדי המחברים חדשים לבקרים צעירים ביסוד דבאה, וקח מהם את חליצתם, הם ישיבו אמרים וימזו לך אל חיקך גדפותם. (אפונה! אם יוכל מי להתחרות עמך וה' גאטטלאבשר בתכמה הזאת...) והגרולים יאמרו יקומו נא הנערים ויצחקו לפנינו, אך בגרולי אנשי שם, הדמים אחרי מותם, אל תגע לרעה.

מהערתך זאת אשר נתתה לנתחים, ברור נראה לפי לצחוק לפני פי? לא ידענו אם אחד מהצעירים מכשר להלאות את הקוראים בחכמת כאלה, אשר נמצאו בהערתך היקרה, אשר תשאר לדורות. ודברי הימים יביאו בחשבון מעשה' אם לא שפסת על כל ענין עד מקום שיד הבקרת הא מ ת י ת מגעת. אשרי הדור שזכה לך ולחכמותיך!...

ג) בגליון 16 יאמר ה' מרגליות: "והנה ה' קאונגר שכח להראות על חסרון אחד במליץ וקרם, והוא: כי אין רוח אחר במהלכם ומטרתם וכו', ואם גם המוליך המליץ יראה לתת רוח אחד למכתב עתו בהערותיו אל כל המאמרים, אולם לא בכל מקום תעלה זאת בידו, ופעמים רבות ישחית בתפזו לתקן; ומלבד כל אלה המוליך יגע אך בשאלות הקהל, אולם כל המאמרים המרעיים, או קורות היומים אשר יביאו אליו, המה יבואו במ"ע כמו שהם, אם גם אין בהם רעיון אחד ומטרה אחת".

"בנוגע לענין מה"ע, יעיר על זה ה' צעדערבוים, כבר השיבונו בעתו לידידנו האי"ש, אך על המבקר נתפלא אם ישמיענו חדשות (sic), כי לחסרון יחשב למ"ע בקבלו דעות שונות (אין כל רמז לזה בדברי ה' מרגליות; הוא יאמר כי אין רוח אחד, וזה הוא באמת חסרון, כאשר נדבר מזה להלן), ולדעתנו הוא להיפך, ומ"ע מתנבא בסגנון אחר, אינו אלא נוטה לצד מן הקצוות, וכל המרבה לאסוף דעות מתנגדות הרי זה משובח (הני מילי ברוח אחד ומהלך אחד, אבל במהלכים שונים, הרי זה גרוע ביותר, כי א"כ, אין זה מ"ע אך אסיפות דעות מתנגדות, ולמה לנו המוליך?...), כי יצא כגונה משפט, ורשות להמוליך לחוות דעתו כאיש פרטי, ובלבד שלא יאמר קבלו דעתי".

כפי הנראה לא הבין ה' צעדערבוים גם פה את דברי ה' מרגליות, לכן נבא ונבאר לו יותר: כל איש אשר עיניו בראשו יודע, כי מציא לאיר מכתב ערך דרוש

עשיתי, יען כי לעווינזאהן חפץ לכסות מטרתו. אך בזה אינני מסכים גם עם ה' מרגליות, יען כי לעווינזאהן בעודו בחיים חיינו, ובהיותו בתנאים אחרים עמל בכל עז להסתיר מטרתו; אולם אנחנו, אחרי מות האיש הדגול מרבבה הזה, נוכל לגלות מטרתו בספריו הרבים לעין השמש, למען יראו רבים ויחכמו... אך יהיה איך שיהיה, גם לפי דעת ה' מרגליות לא שגיתי מאד, אך לא יפה עשיתי, בין כה ה' צעדערבוים יאפר בקול מושל ומצוה, ובלי כל אות ומופת לדבריו, כי שגיתי מאד, ויתמוך עוד את יסודותיו על מבקרי... א"כ עור הפעם נשאלתו בשאלתו: "איה איפו מבקר איירופי, טרם בא עד תכלית דברי המבוקרים"?

זכה חטא חטאה גדולה (?) בהמעיטו יקרת שירי המליץ הנפלא אייכענבוים נ"ע, ראשון לדוברי צחות בקצרה בשפתנו, וחרוזיו טעמי הכמות רבי האיכות (?) הן העתקותיו נפלאים (נפלאות?) והגיוני רוחו מזוקקים, עד כי הדבו להללם כל כותבי העתים הגדולים באשכנז וישתומם גם יוסם על העתקת "הקרב בשפת ארצנו".

לא ידעתי מה היה לו להי צעדערבוים, כי בכל מלה ומלה יתמא נגד האמת והצדק? כפי הנראה יבא עלי בעקיפין וישת עלי חטאת לא אדע שחדה בזדון,—כי מלבד שאיננה חטאה גדולה להמעיט יקרת שירי משורר איזה שיהיה, אך אנכי לא עשיתי פואת משלם, ולמען תראה, קרא יקד, עד כמה יטפח ה' צעדערבוים את האמת על פניה, אביא פה כל דברי אודות אייכענבוים. "לא נוכל מבלי להוסיף את שם החכם הנכבד אייכענבוים נ"ע, אמרתי במחברתי "חקר-דבר" (צד 14), האיש הגדול הזה היה נכבד בעמו, דורש טוב לכל אדם ומהיר במלאכתו מלאכת הצנוע, אך בכל אלה לא נראה לעין את פעולותיו, כי רובם ככלם ילדי חריצות (קונסט) יתידה המה אשר לא הביאו תועלת נראית לעינים. ספרו "קול זמרה" מלא הוא שירים ערבים ונעימים מאד, אך אין איש אשר הוציא מהם תועלת לצדבי החיים; "הקרב" מעשה ידי יוצר נפלא, אך כראשון בלי תועלת. ואת שירו האחרון "הקוסם" לא אבינה,—הן נפלא הוא מאד מאד, אך לא ידעתי מדוע לא בחר לו המשורר הגדול הזה מחזה מחיי אחינו העברים? ולמה לשיר על ארצות מצרים, על אנשים גדולים כאלה, אשר יש לאל ידם לעשות ולא יעשו, ירבה עוד הקצף והחימה.—הלא זה האיש אייכענבוים אם אך חפץ, או הביא לנו תועלת רבה ושמו וזכרו היה בקרבנו לברכה עד שלם."

א"כ כל איש אשר עיניו בראשו יראה, כי לא נגעתי בכבוד אייכענבוים אף כמלא השערה, אדרבה הרבתי יתר מדאי לספר בשבחו; ומה שאמרתי שספריו לא הביאו תועלת. הלא אין איש אשר יכזיבני על פני! אין איש אשר יוכל לאמר, כי "הקרב" הביא תועלת. כל איש יסכים אתנו, כי אייכענבוים הצייל הרבה יותר, אם בחר מחזה מחיי העברים לשירו, מאשר שר על ארמת

עת נכתרו, או אותה פה השאירו,
השאירו אותה הה! וכלמוכרת
כי היו(!) פה דרכם כסל · נכרת

הסר טעם וריח הוא, ואין בו לא יופי ולא שירה; אף שאלו נא את ה' מיצקן, אם לא יאמר לכם, כי גם השיר הזה נעים ונשגב?.. ולאדי שה מיצקן יחשוב כזאת, אף ישנם הרבה מיצקנים החושבים כמוהו, וה' לערנער יכנהו על אפי ועל חמתי "המשורר הנכבד", ובן בלי שם אחר צד"ה יאמר, כי יקום במדרה בימינו סופר אחד, אשה יראה "צדקת המשורר הזה"... א"כ ברברים כמו אלה אין להתוכח...

עתה נשוב אל הערת ה' צעדערבוים!

"עור נשאלהו ברוח איש איירופי, יאמר ה' צעדערבוים, מה עשה נעסנער בהאידיליען שלו, ודומיהם רבים בכל הלשונות העתיקות והחיות, האם אין גם להם העתקת התנ"ך? ולמה אחזת בקרנות המזבח לכסות על פשעיך"?

הבתלום או בהקיץ תדבר ה' צעדערבוים? על איזה פשעים תפצתי לכסות? איה איפו המה? ובאיזה קרנות המזבח אחזתי? ומה להעמים והלשונות עם העתקת התנ"ך? העברים יסתפקו בתנ"ך, יען כי בהם כל חיי רוחם ועמם, אבל איך יסתפקו העמים האחרים בהעתקת התנ"ך?...

"בכלל הרשה ה' קאוונער לעצמו, יוסיף ה' צעדערבוים, לבקר גדולים חקרי לב, ומה גם את הוגי התלמוד ומפרשיו, בעת אשר לפי שנותיו (עוד הפעם שנותי כעצם בגרונו!) לא יוכל להתפאר, כי קרא ושנה אף חלק האלפי מכל ספרי מאורי ישראל בכל ענפי הדינים והחכמות במשך אלפים שנה ויותר, ואיה מבקר איירופי, טרם בא עד תכלית דברי המבוקרים"?...

ואנכי ג"כ אשאלנו "איה מבקר איירופי טרם בא עד תכלית דברי המבוקרים"? איה איפו מצא במחברתי, כי יצאתי לבקר הוגי התלמוד ומפרשיו? הלא אין כל רמז לזה במחברתי! א"כ, מלבר שלא בא ה' צעדערבוים בכבודו ובעצמו אל תבלית דברי, לא קראם אפילו... כן לא אבין, מה היא העזות לבקר (כרבריו) את הוגי התלמוד ומפרשיו? הגם הוגי התלמוד כלם קדושים, כי כל הנוגע בהם ירה ירה?...

"כן שגה מאד בהשערתו על ריב"ל זל, יוסיף ה' צעדערבוים, כאשר העיר בצדק מבקרו"

שקר גמור! מבקרי ה' מרגליות (באותו צד) לא יאמר, כי שגיתי מאד, להפך הוא יאמר שם "אם גם היה הרשות להמחבר, לפי דעתו, להוציא משפט כזה על אודות לעוויגזאהן, בכל אלה לא יפה עשה, בראותו כי לעוויגזאהן עמל בכל עז לכסות על מטרתו". א"כ, מבקרי יאמר שהיה לי הרשות להוציא משפט כזה על אודות לעוויגזאהן, אף, לפי דעתו, לא יפה,

אך בא נא וראה, קורא יקר, איך לא הבין ה' צערשרבום (בפתיחת כבודו הגדול) את דברי ב"חקר דבר" ולכן בא עלי ברעם ורעש. הן במתברתי לא אמרתי משפטי על ספר "שירי תפארת", לא כתבתי עליו שם בקרת, אך אמרתי שם בדרך אגב, כי ר ע י ו ן "שירי תפארת" לעשות "העלדענגעדיכטע" (או Ироническая Поэма) כמתכונת שירי העמים, למותר, יען כי יש אתנו ספרי תנ"ך העומדים גבוה הרבה מכל "העלדענגעדיכטען" שנכתבו בשפות אחרות. א"כ לא הפציתי מעולם "להקטין פעלי ווייזל,—כי יוכל היות ששירו בעצמו מאד נעלה, אך ה ר ע י ו ן "העלדענגעדיכטע" למותר; ומה א"כ כל קריאותיו: "על איש כזה ירשה לעצמו איש צעיר ליטים לחות רעהו ולהקטין פעלו וכו', וכו'? אבל עכשיו כיון שבא לידי לדבר אודות "שירי תפארת", הנני אומר בפה מלא, מבלי הבט שווייזל היה "בצר מגדולי הפרזתים, תלמיד מובהק לרשכבה"ג וכו" מבלי הבט על התהלות ותשבחות שפור יאמט להשירי תפארת"—כי השירי תפארת אינם בשום אופן "נראמטעם העלדענגעדיכטע", וכי לבד שלמותר המה, עוד עומדים המה בשפל המדרגה בערך הרעיונות ובערך הרוח החיים אשר בקרבם. "שירי תפארת" המה אך מליצות ראמות ונשגבות, מראשיתם ועד אחריתם מלאים המה תהלות ותשבחות לאלהים, אשר בלי מספר נפוזו על כל ספרי תנ"ך ואשר לא יגיע לקרסולם ביופי ונועם. חדוז אחד מהשירה הנשגבה "שירת הים", יכריע את כל "השירי תפארת". בכלל רוח שירה מרחפת על כל קורות העברים בספר תורת משה, רוח אשר ממנו ימלא לב הקורא ויצהל—ורוח עברון וכהה יחלוף על פני כל "שירי התפארת", עד אשר לא ידענו אם יוכל בעל נפש היפה לקרות אותם להחילם ולגמרם עד תומם בפעם אחת, כי המה יפזרו קרחם על הקורא (המבין) ברוח הבהה המרחף עליהם ובהמליצות הדמומות זו לזו ואשר נשנו אך במילים שונים. הרעיון האחד, אשר יעבור בכל "השירי תפארת" הוא כי אלהים גדול ונורא, עושה נפלאות וכרומה; אולם כל זה ידענו מספרי תנ"ך, אשר כל דבריהם מלאים שלהבתיה, נאון אל ועזו.

והנה ידענו, כי רבים יקומו עליגו, יכחישו אותנו, ויאמרו, כי "השירי תפארת" נעלים ונשגבים, כי שיריהם נעימים לאון שומעת, ועונג אין קץ שבעה נפשם לקרא אותם, אך כבר נודע, כי לא חוק כל אדם יתענג על מה שיתענג משנהו; ובדבר הזה נאמר: во вкусахъ не спорятъ; את אשר ערב בעיני זה מגונה ונתעב בעיני משנהו; לכן לא נוכל מעולם לאמר משפט תרוץ על דבר התלוי בטעם. הן ה' מיצקון, בכתבו שיריו, חשב בלי כל ספק כי משורר הגהו וכי שיריו נעלים ונשגבים,—והנה באתי אנכי ואמרתי למשל, כי דרוז כזה: (בנור דוד, שיר "תשועת עולמים", בית 7)

הם עליה את אלה ישרי דרך
לחצו, עשות רעה עמם הכבירו,
ובהבנעם עת לטי ברעו ברך,

איש יהודה, כי בדברי הדם לא אשמתי, לא זדתי, לא פשעתי—אך אמרתי כי לעשות „העלדענגעריכט מאזעס" על תבנית שירי העמים, למותר, יען כי יש אתנו ספרי תנ"ך, הגבוהים והדבה יותר בשיריהם וברעיוניהם מכל שירי העמים בדרך זה.—אך לא כן ידמה ה' צעדערבוים! בהערתו הנוראה לדברי ה' מרגליות יאמר, כי דברי אלו במחברתי „תקך-דברי המה „חלול כבוד נדולי ישראל שוכני מרומים בצל כנפי השכינה", אדרי כן יכנם עור, „דברי פלסתר על ראשי עם קודש"; אדרי כן יספר כי ווייזיל היה „נצר מגדולי הפרתמים (!) בעמנו, תלמיד מובהק לדבשכביה מוה' יהונתן אייבשיץ זל, תלמידו של המרקדק המפואר ר' זלמן הענא זל, אוהב ואוהב להדמבמ"ן נ"ע, כמו אשר חפצתי אנכי להגיד בדברי הדם, כי ווייזיל לא היה „נצר מגדולי הפרתמים, תלמיד מובהק וכו'", ועוד לא יסתפק בזה ה' צעדערבוים ויבא עוד לסתור את דברי ברברי יאסט, המרבה לספר בשבח „שירי תפארת" ואשר יכנם, גראסס ע העלדענגעדיכט מאזעס „שירי תפארת"; ומלבד כי ה' צעדערבוים כתב את הדברים האלה בצחותיות נדולות וטרוכעות, יוסיף עוד בשני חצאי לבנה: „השמעת מבקר „העלדענגעדיכט"? ברוסיא (כלומר בשפת רוסיא?) Ироническая Поэма

ואם גם יכול להעתיק Героическая Поэма, או גם מבלי להעתיק מאומה—אך בזה תפץ בלי כל ספק להראות לי: א) שיוכל היות, כי לא אבין מה הוא „העלדענגעריכט"; ב) כי מאימת המלה Ироническая, חיל ורעדה יאחזני; ואחרי כל אלה יתן עלי בעז קולו לאמר:

„על איש כזה ירשה לעצמו איש צעיר לימים (אדה! ד' אלהים!) לחות דעה ולהקטין פעלו, על נבר חכם בעז כמוהו, אשר ספרי הקודש היו שעשועים כל ימיו יאמר מבקר חדש, כי לא נתן אל לב, כי כבר על שדמת ליטעראטור העבריית יש כרם חמר כזה וכו'", אין זאת כי אם שלא קרא „שירי תפארת" בעת כתבו בקרתו (!), כי לולא זאת הבין לערוך מליצות המשורר האלהי הזה, אשר גלה מצפונות בלשונו וכח מליצתו בכספרי הקדש".

ומה אעשה אנכי האומלל אחרי אימות ופחדים כאלה יוצאים מפורש מפי ה' צעדערבוים? הלא עלי לדמם בתחילת עפר מפני הדר גאונו!... אך הירעתם אזני הקראים, כי איש צעיר לימים אנכי (כאשר הודיע לכם ה' צעדערבוים ברוב חסדו זה פעמים רבות), וכבר נמנה ומקובל, כי הצעירים בימינו אלה עזי פנים המה! ולכן אתפאר לפניכם, כי גם אני עז פנים, ומלבד שלא נפל לבי מכל קריאות ה' צעדערבוים, אך אעיז לאמר גם אחרי שהשמיענו, כי ווייזיל היה „נצר מגדולי הפרתמים, תלמיד מובהק לרשכבהיג"ר יונתן, אוהב ואוהב להרמבמ"ן, כן אחרי תהלות ותשבחות יאסט, וכל יתר הפחדים—כי כבר יש כרם חמר כזה (בשירי תפארת) על שדמת ליטעראטור העבריית, והמה ספרי תנ"ך, אשר אין ערוך עליהם, וכי לשוא עשה ווייזיל את ההעדענגעריכט" או Ироническая Поэма, כי חיי משה וזמנו, כבר מתוארים בספרי תנ"ך,

ברית, אף מעמנו מהפת מאפה חמאה של ששיינעד הגיל, ומצאנו כי לא נופל הוא משל נחתום אינו יהודי (איכ אכל לחם אשור עד כה? ...).

18.

בגליונות 12, 13, 15, 16, 17, 18, תבא בקרת ה' מרגליות על מערכתי „חקר דבר". והנה יש אתנו גם להעיר רבות על הבקרת הזאת, אף פה נדבר אף מן הערות ה' צעדערבוים, אשר הקיף בהן את כל מאמר ה' מרגליות, ואשר תכלנה להחשב להפרחים היותר נחמדים בין כל „פרחי המליץ".

א) ה' מרגליות יאמר בהמשך דבריו (גליון 12) „כל אשר קרא שאמרי ה' אבראמאוויץ והשפיל בזכותו נגד הארקאווי, יסכים אתנו, כי בכל דבריו, אשר נמצא בהם גם דברים טובים, מרוב שיחו וכעסו ידבר". על זה עשה ה' צעדערבוים את ההערה הזאת:

„רב לכם מבקרים צעירים (!) להתקלס בה' אבראמאוויץ, כי גם אנחנו לא נשאנו פניו במקום שמצאנו לנחוץ להעיר עליו, אף לא שכחנו כרגע כשרונותיו הטובים, ולו גם התרנו עלינו ויכתוב מרוחות נגדנו, נסלח לו בגלל הטוב אשר פעל".

אף אנחנו לא זכינו להבין מה יחפוץ ה' צעדערבוים בזה? האומנם שכח ה' מרגליות את כשרונות ה' אבראמאוויץ? הלא באותו צד אמר בפירוש ה' אבראמאוויץ, אשר באמת יש לו כשרונות טובות, אשר יוכלו להביא רב תועלת, תפץ לעמד בראש המבקרים. איכ לא שכח ה' מרגליות את כשרונות ה' אבראמאוויץ—אף סלבר זה, מה לכשרונות ה' אבראמאוויץ עם דעת ה' מרגליות, כי הראשון „כרוב שיחו וכעסו ידבר" נגד ה' הארקאווי? הן ה' צעדערבוים, הלא לא יכחיש את דברי ה' מרגליות בזה; איכ מי בקש זאת מידו להיות מליץ יושר לה' אבראמאוויץ לפני המבקרים הצעירים? כן מי בקש מידו לזכור לו עונות ראשונים, כי כתב מרורות נגדו? בלי כל ספק תפץ להראות, כי רב סליחות הוא וכי לא יקום ולא ישוב לה' אבראמאוויץ. אף מי לא יראה, כי לא פה המקום ולא עתה שעת הבושר!...

ב) בגליון 15 יאמר ה' מרגליות: „וביתר יקרו דבריו (של החקר—דבר) על אודות „שירי תפא"ת" ואלה הם: „ופה המקום להעיר עד כמה שגה וייזיל לנשוא הכרם הזה בשפת עבר למען התרמות אל ליטעראטורי העמים, ולא נתן אל לב, כי יש כבר על שדמת ליטעראטור העברית כרם חמד כזה, אשר אין ערוך לפניו, הלא הנה ספרי תנ"ך, ומה לנו לעשות עוד כמעשה העמים, אם כבר יש בידינו אבן יקרה כזאת (אחד, צד 41)".

מעולם לא אמרתי קבלו דעתי בנדון זה, לכל אדם יש הזכות להסכים עמדי ולהכחישני בדבר משפטי על ר ע י ו ן „שירי תפארת". (ובפרט ה' צעדערבוים, אשר בהכחד ר בטיע ויוצל לנתוב בו בכל העולה על רוחו...); אולם מל

שהקב"ה צר קלסתר פניו של אברהם בקלסתר פניו של יצחק ; לפי שהיו ליצני הדור מרננין מאבימלך נתעברה , מה עשה הקב"ה צר קלסתר וכו' ; ואיתא ג"כ (ר"ה דף י"א) , תנא אותה שנה מעוברת היתה (ר"ל השנה מיום שאברהם היה אצל אבימלך עד שילדה שרה את יצחק) ; א"כ ברור כשמש , שאשה תוכל ללדת אחרי הריון משלש עשרה חדשים , שאם תמצא לומר שהוא דבר הנמנע , למה היה לו להקב"ה לצייר קלסתר פנים של אברהם בקלסתר פנים של יצחק , מפני שהיו ליצני הדור מרננין מאבימלך נתעברה שרה ? אימתי היתה שרה אצל אבימלך ? בפסח ! אימתי ילדה את יצחק ? בפסח השני ! והשנה ההיא היתה עוד מעוברת , א"כ איך יבלו ליצני הדור לרנן , הלא עברו כבר שלשה עשר חדשים , ולמה היה לו להקב"ה לצייר וכו' ? שמע מינה שאשה תוכל להיות הרה שלשה עשר חדשים , ולכן היו ליצני הדור מרננין , ולכן הוכרח בביכול הקב"ה לצייר קלסתר פניו וכו' " .

נגדה בפה מלא , כי אף גאון יוכל להוציא מרברים רחוקים כאלה תוכן כזה ; אולם ספרי המבע יוחונו למרי , כי הוא דבר הנמנע שאשה תהיה הרה שלשה עשר חדשים , ולא היה שוד מקרה כזה בעולם . ואחרי אשר נקח את המבע לחוק קים , אז באמת יפלא אחד מהמקומות הדם . . . ומניחים אנחנו לבעלי התלמוד לישב את הדוחק הזה שהמבע מתנגד להנמרא בר"ה ולהמדרש ,

16

לפלא כי בגליון זה (11) כן ביתר הגליונות יבא מאמר השמש והמוכבים באת ה' ליפאוסקי — בין כה המאמר הזה ומאת הסותב הזה נרפס כבר בלי כל שנוי בהמליץ לשנת 1864 (עלה 22 , 23 , 25) ! ? . . . האומנם פרח כזה דרוש להיות שתי פעמים ? . . .

17

לא לחנם קרא ה' צעדערבוים את מ"ע בשם המליץ , יען כי הוא באמת מ ל י ץ יושר בין אנשים שונים ולמטרות שונות . בגליון 12 יספר לנו ה' צעדערבוים , כי ביום השני לחג הפסח שמע באיזה ביהכ"נ זמרת אברך אחד , אשר ירד שם לפני התבה ; והנה אחרי ההתלות הרבות , אשר יפזר לו שם יאמר : ובהלך נפש אמרנו , מה טוב היה , לו הואילו קהל אחינו בשוק חרש לשום משרת ש"ץ בבית כנסתם על שכם האברך הנחמד לשמים ולבריות הזה . ראף אין זאת , כי זה קול מ ל י ץ י ו ש ר ? כן ימליץ לפעמים המליץ גם בעד מעשה אופה , ומעשה שהיה כך היה : בגליון 48 , 49 , 50 משנה עברה נרפסה הודעה מרבני המ"ץ באדעססא , כי מעשה אופה של הנוצרים , העשוים על תמאה , אסורים ; ולכן יפנו אל אנשי העיר , כי יקחו מאפה תמאה אצל ר' ליב שטיינער , חצובים ג"כ . על זה עשה ה' צעדערבוים את ההערה הזאת : „אין לנו להתערב

וללגלג על דברי חכמים והדותם ימצא הדבה – וואת השגנה אשר יצאה מתי מליץ טוב, כי מדראוי לעלות על דעתך כי איש כרינ (הוא בלי כל ספק הצדיק, אשר ידבר אדותיו כותב משא הוראדנא), לא יבמה דברים כאלה, אם אין בתלמוד מקום, ורינ מה כי תלינו עליו?.

איכ גם חי בירגער מודה שהצדיק רינ דבר דברי הבל ורעות רוח הדם, אבל הוא אומר, כי בתלמוד מקומם, איכ אין להתלונן על רינ. אך מלבד שבתלמוד נמצא אך המאמר הזר הזה, ולא השקלא וטריא שהוציא מזה רינ, והכותב משא הוראדנא לא ילגלג על התלמוד, אך על רינ שהוציא הבל ורעות רוח כזה, שהצדיק יוכל לעבר את השנה ובזה ישנה את השנה, ועוד תמך סודותיו על התלמוד, ועל זה היה לו הצדקה והזכות ללגלג ככל העולה על רוחו. ופה המקום להעיר, כי בכל מקום אשר מאמרי התלמוד (ומה גם שלא בדבר הלכה) מתנגדים לחוקי הטבע, אינם הלכה, וכבר דברו מזה קמאי דקמאי, והאחרון ריבל בספרו "זרובבל"; ולהוציא מהדברים הזרים הדם הלכה למעשה הוא אולת ורעות רוח, כי בכל עת יד האמת, או הטבע, על העליונה.

ומרי דברי בזה לא אוכל לעצור משחוק פי בהעלותי על זכרוני את אשר ספרו לי עוד כשהייתי תינוק שגאון אחד התיר ולד אחד, הנולד אחרי שלשה עשר חדשים, אחרי אשר הלך בעל האשה למדינת הים, מן התורה ריל: מן התלמוד. ויען כי הדבר הזה נכבר מאד מצד עצמו, אספרה בסגנון הספור ובלשונו. מעשה שהיה כך היה: אשה אחת שהלך בעלה למדינת הים, ילדה בן אחרי שלשה עשר חדשים, והוו מרננין אחריה, כי לא מבעלה נתעברה; אבל האשה היתה כשירה וצנועה ותבך על הלעז שתציאו על בנה, ותקם ותלך אל גאון הדור אחד. ויהללו אומרים: הגאון מוה' פלוני זיל, ויהללו אומרים: הגאון מוה' פלוני זיל), ותבך לפניו לאמר: רבי יודעת אנכי שבשידה אני והולד הזה הוא מבעלי שהלך למדינת הים זה שלשה עשר חדשים, ומאשר שמעתי מגאון תורתו ועצם קדושתו, הנני באה אל מעלתו, כי יוכיח מתורתנו הקדושה (אשר בה כל רז לא נעלם וכל החכמות נכללות בה) שאשה תוכל ללדת אחרי היות משלשה עשר חדשים: שלשה ימים ושלשה ליות הפש הגאון ההוא בכל הספרים ולא מצא, נחלשה דעתו עליו וחלך עיניו דמעות ונתנמנם. בחלומו נתגלה אליו אליהו הנביא ואמר לו אל תצטער הרבה בני, לך אל ארגז כפריך והוציא משם איזה כפר, או על הדף הראשון שיזדמן לידך, ובשורה הראשונה תמצא פתרון הסוד הזה. הגאון הקיץ משנתו והנה חלום! וימהר אל ספריו, ויוציא כשם כפר קטן, והנה הגדה של פסח, ויפתחה, ולפניו נגלו על הדף הראשון, בשורה הראשונה הדברים האלה: "דנת מלך גרר בחלום לילה" ופני הגאון צהלו מרוב שמחה. וזה פתרון החדות: דנת מלך גרר בחלום לילה, איסתי היתה זאת? בפסח! ואיתא בנכרא (ר"ה דף י"א ע"א). "בפסח נולד יצחק" ואיתא במדרש (פ' תולדות) "אלה תולדות יצחק, אברהם הוליד את יצחק, כלמד

ריבקין יקריש את המאמר הזה להחכם הנכבד ה' יוסף יהודה לעזנער מבערדיטשוב...), —חלילה! כי איה איפו יקח ה' ריבקין חדשות ונצחיות על אודות ניוטאן, אך הלא כבר ידעת את ה' ריבקין לפראזיאלאג, לכן אילן גדול מצא ותלה בו בוקי סריקי (פרחי מליצותיו), ויספר על אודות ניוטאן אך את המקרה שקרה לו עם התפוח, הנודע כבר לכל—ואת הספור הנודע הזה הלקוח משפת רוסיא הקיף פנים ואחור במליצות נשגבות וראשות (כמו: בן אדם שא עיניך וראה! השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו יגיד חשמש הירח והכוכבים, איה סופר ואיה מונה נפלאות הטבע? ומי) ועוד לא אמר די ויביא מליצות קשות מס' בחינת עולם—ואת כל זה הקדיש להחכם הנכבד ה'י'. לעזנער... ובלי כל ספק אחרי הדפסת מאמרו הזה, אמר ה' ריבקין: שישו בני מעי שישו, כי קניתי עולמי בששה ארת; על אודות ניוטאן, דברתי במאמר קצר אחד, וגם הוא מלא מראשו ועד סופו בפרחי מליצות ובכן מי ידמה ומי ישוה לי?...

15.

על המאמר היקר "משא הודאדנא", אשר כבר הזכרנוהו (פרח 3) בא בגליון 11 מכתב אחד מאת פלוני ה' ליב בירנער, אשר ישליך שקרצים על כותב המאמר הזה, יכנהו בשם "עמלק" ויבטלו כעפרא דארעא. ולמען תרע, קורא יקר, עד כמה יקרה האמת לה' בירנער אביא מקום אחד ממכתבו. בעל המאמר "משא הודאדנא" בהערה אחת (גליון 3) ספר חדוש אחד מרובי תורותיו של איזה צדיק (מבלי הזכרת שמו) בהודאדנא וכה דבריו: אציע נא בזה אחד מרובי תורותיו של הצדיק למען יתענגו גם הקוראים, למען ישמע בערינשטיין ויבוש, סלאנימסקי—וידחו פניו, כי הצדיק הראה לעין כל, כי כל חכמתם תתבלע וכלם מהבל המה יחדו. הן המה יעמיקו חקר בחכמת הטבע, ויבד הצדיק לשדד מערכותיו, ונתן עיז אות ומופת חותך מיניה ובידה: הן ידענו כי ילדה פתוחה מן ג' שנים בתוליה תזורין וזה עיז דרך הטבע, אך כאשר ימלאו לה ג' שנה, שוב אין בתוליה תזורין ואין כל חכמי הטבע יכולין לשנות מזה אפילו בקוצי של יוד; לא כן הוא הצדיק, כי יש לאל ידו לעבר את השנה עוד הרש אחד, ובזה החדש מצרחין בתוליה לחזור, כי הוא נחשב בג' השנים, עכ"ל. וידעתי כי רבים מקטני אמנה לא יאמינו, כי יצאו הדברים האלה מפיו של אותו צדיק. ואנכי אשר אזני שמעו ולא זר, הנני לתת דין וחשבון לפני דעת הקהל אם יכחישוני על פני". עיז ישיב ה' בירנער כדברים האלה:

"כן גם במאמר הזה אשר מצא המלגלג על דברי חכמים מקום להתגדר בו, הוא מאמר ר' אבין בירושלמי (בתובות פרק א' הלכה ב'), לא נמנע גם הגריא זצלהה להביאו בחדושיו במשניות (בנתיה דמר שמואל), ובלי הפונה אם יחזה המלגלג ימי תרח (מי הגיד לו כי תרח חיה הרבה?) לא יגיע עד קרסולין בדעה,

תעריכם (?) אל תעריכם ולא ישמעו וכו׳. אף בפיהם דברו (השוחטים) וברגליהם נגפו ואין רופא אותם. הן באין תפוחה פתח ורחב לבם (אם פחד מאי רחב? ואם רחב מאי פחד? אין פחד ורחב אלא שמחה פתאומית, אשר תביא גם פחד בלב האדם בדעים הראשונים, -לשמחת השוחטים מה זו עשה?) מחמת הרב וכו׳. ויהי רעב בעיר, לא רעב ללחם, כי אם רעב לבשר, כי קרא הרב הרחב לרעב ונם בא אל העיר; שני שבועות ובשר לא בא אל פי יושבי העיר (שני שבועות! אי שמים!) (נם הקריאה הזואת לא לי היא); אז ראו כל בשר יחדיו כי אין בשר לכל בשר, וכל האנשים בשבתם על סיר הבשר בשכבר הימים אמרו בלבם: מה יעשה הבשר לנו? (השמעתם? האנשים אשר ישבו על סיר הבשר בשכבר הימים ורעבים עתה לבשר, אמרו בלבם: מה יעשה הבשר לנו?), ולהם עיני בשר ולא ראו מה תלד השעה אם הרב ישפוך חמתו וקץ כל בשר (לאכול) בא! ועקה בשרם עליהם יכאב, כי הרב אכל בשרם ומתה פיהו ואמר: דבקה עצמי לבשרי! אשאל גם אני: איך הדבר הזה לא יהיה לדראון לכל בשר"??

ואנחנו נ"ב נשאל: איך הדבר הזה לא יהיה דראון לכל בשר, כי קאראמבודי בשר כאלה יבואו ברפום?... אף נפלא הוא נ"ב קץ המבתב הנפלא הזה,

"וחלילה לך, ידידי," (נם זה מוסב לה' צעדערבוים) להעיר אזנו של הרב למוסר, הם כי לא להזכיר, כי מה בצע אם נהבירה עליו מילין ואנכי מילין לא תברחן וישים לאל מלתנו!!! (כל השלשה אותות האלה מידי ה' ריבקין בעצמו יצאו), אף זאת מנמתי: אשים דברי בפי מליצה, למען דעת כל רבי הארץ, כי בזרתנו זה (חר דעה) (נם זאת לה' ריבקין) יציץ רב פועל און (?) (זאת לנו!) אמנם בעיר מצער ואנשים בה מעט, אשר ליהודים חשק במושבותם! אשרי ה' צעדערבוים! כי לו כותבים כאלה, אשר יכנהו שוד ברעש גלי: ידידי!...

14.

קודא יקר! אם תפנוש בעלה 10 מאמר "ניוטאן", לפני המאמר כתובת גרולה ורחבה. מבחינת עולמי, המתחלת ברברים כמו אלה "השמים לרום וארץ לשחק ורוחב לב נבון אין חקר, היכלכל לב שמים וכו׳, וכו׳, וכו׳, ואחרי כן עוד לכבוד אוהבי ואהובי רע יקר לי החכם ה נ כ ב ד ה' יוסף יהודא לערענזי בב"ד—ואחרי המאמר תפנשנה עיניך פראזען כאלה: "זאת תורת האדם הגדול בענקים, אשר לכבוד שמו יקר יתן כל אוהב הכמה, כי לו ההכמה לו הדעת, לו שם reniß, לו תבינה, לו תפארת—כי לו נאה." אחרי כל אלה אל תקוה לשמוע חדשות ונצחיות מפי ה' ריבקין אודות הדבם הגדול הזה ולך ראה הבזוח לקוח בצו אלה, אחרי כתובת גדולה כבהיתת עולם, ובפרט אשר ה'

בביתו ולא יעמים את עליו לאשר לא ישאלם מאתו ; ויען אשר יורה בפה מלא כי אין לו כל פעולה על ערת הקוראים, ולחפוץ המה יעשו אף החפץ-א"כ לא יוכל לתת בקרת אמתית על כל ספר היוצא מתחת הדפוס-לכן בא ה' צעדערבוים אל הדעיון הנפלא הזה, ליסד חברת משען סופרים", אשר משרתה תהיה לתמוך בידי מחברים הגונים, ואז למותר יהיה לכתוב בקרת אמתית על כל ספר, כי יצאו אף ספרים יקרים, אשר ישינו משען מהחברה-וספרים אשר לא השינו משען מהחברה לא יראו אור, "כי מבלי הצר (בידים) למחברים להוציא ספריהם, אף ממילא לא ימצאו קופצים על ספריהם אשר לא השינו משען מהחברה-ועוד מי מהמחברים יוכל עמוד נגדם בממכר הספרים"? אנחנו מצדנו נברכהו מקרב לב עמק, כי החברה היקרה הזאת תעלה ותצליח ביחי, למען כבוד קדושת ספרותנו ולמען הצלחת כלל ופרט ישראל...

13.

עוד בגליון הזה יבא פרט נחמד אחד והוא מכתב ה' ריבקין אל המליל אשר בו יאמר: מקצר רוח ומעבודה רבה, אשר לא אוכל לקרא לי דרור, הייתי באלם לא יפתח פיו ולא הודעתיך מכל הנעשה תחת שמש עירנו (אם תחפוץ לדעת, קורא יקר, מה שם העיר הגדולה הזאת, אשר ה' ריבקין יצמדק, כי לא הודיע מכל הנעשה תחת שמשה? ידוע תדע, כי העיר הזאת היא בערעזאווקע הבירה, רבתי במדינות ושרתי ברוסיא!), ויען כי שנאה נפשי להיות מוכיח בשער לא היה עם לבבי להתעבר על ריב לא לי; אף שמעה אזני ותבן לה, כי האמת מקיר תזעק: למה אתה מחשה? גם עלה באזני קול אחי צועקים אלי: היה אתה לנו לפה' ואען ואומר":

והנה עד שאנתנו משתוממים, איך שמעה אזנו ותבן לה כי האמת מקיר תזעק: למה אתה מחשה"? כי אם האמת מקיר תזעק, הלא היא בעצמה תזעק, ולמה לה לזעוק אל אוהבה ריבקין" למה אתה מחשה"? אך נניח שהאמת מקיר תזעק: למה אתה מחשה, אך מה היא הצעקה והזעקה, הסכת ושמע קורא יקר! הרב מבערעזאווקע, אשר קבל עד הלום ששה רו"כ לשבוע "יפער פיהו לבלי חק ומבקש כי יוסיפו לו עוד שני רו"כ לשבוע!!! "שמע ידידי (הוא ה' צעדערבוים, אשר אליו נכתב המכתב הזה) והשתומם יקרא ה' ריבקין. אף ה' ריבקין לא יאמר עוד די, ישפוך מליצות אין קץ ויצב ברבריו בעצמו (sic) ואותיות הכריאה למכביר והנה ראוי ונכון היה להביא כל המכתב פה' אף נסתפק באיזה מקומות:

"ירא הרב כי הוא קורא ואין עונה (לתת לו עוד שני רו"כ לשבוע) ויחשוב את עדתו לערת קשה עורף (sic) (קשה) הזה לא לי הוא, אף מעשה ידי הכותב בעצמו), ובתחבולות אשר לא יעשה (עאכ"ו רב ומו"ץ!) (גם המאמר המסגר הזה ושני אותיות הכריאה לא לי המה), ותאמץ כי ישיבו השחתים את

מ״ע לא יוציא לאור בקרת אמתית, אף המוציא לאור הוא המוציא לאור בקרת במ״ע; אי״כ שים לבך, קורא יקר, אל ענות רוח ה׳ צעדערפוים, האומר כי יאשימו אותו על אשר לא יוציא לאור בקרת אמתית על כל ספר, כמו אשר יש לאל ידו להוציא בקרת אמתית על כל ספר...). אולם הפרס תדעו כי קצר כח המ״ע בישראל לתקן את המעוות. מלבד אשר רבים מהמחברים יחשבו את עצמם לעומדים למעלה במצב הדעת ממה״ע, וספריהם למביאים יותר תועלת ולא לפבור להם לשלוח ספרם למשפטם (פה ג״כ תרת מה״ע יבין ה׳ צעדערבוים את המיל, כי אין מצב הדעת למה״ע, ואין איש אשר ישלח ספר למשפט מ״ע; אי״כ שים לבך עוד לענות רוחו, כי רבים יחשבו את עצמם לעומדים גבוה, כמו הוא דבר הנמנע...' ומלבד כל אלה ראה כח היזון של ה׳ צעדערבוים, כי אם רבים יחשבו את עצמם לעומדים גבוה במצב הדעת ממה״ע ולא לכבוד להם לשלוח ספריהם למשפטם, לכן לא יוכל המה״ע להוציא בקרת אמתית על כל ספר?!...); ואלה אשר ישפילו את עצמם לכבד את המיל (פה נאמר ברוך ומפורש: המיל, אי״כ גם שם המיל, כאשר הזכרנו.) בתשורה— חוברת אחת, אשר מחירה עולה מספר קאפ׳, ומה גם אם כתבו עוד בכתב ידם בשער ספרם מורים אחדים להדגיש את המיל ומכתבו עתה ולהללו בפניו, הלא יאמינו כי קנו אותו כעבד להם, ולא ידעו, כי נוח לו להמיל לשלם להם המחיר הקטן משנה כנדבה הגונה ולא יצטרכו לבלות עתותם (?) היקרה להם למקרא הבליהם (sic); והיה אם לא יוסיף המיל (עוד הפעם המיל) להגיד עליהם כל השבחים המפורשים בלפיכך וכו׳. יקדישו עליו מלחמה ויקראו מלא על מה״ע היוצא מתי וידם תמיד על העליונה, כי חציפתם(!) עצומה ונבליה (?!) ארירים מכבוד המיל, המתכבד לשבת בביתו ולא יעמים עליו לאשר לא ישאלם מאתו ואתבינו? יד המחברים אשר לא הגיד עליהם המיל כל השבחים המפורשים בלפיכך, על העליונה, יען כי המיל מתכבד לשבת בביתו ולא יעמים את עליו לאשר לא ישאלם מאתו!... זה הוא היזון וזה הוא שכל ישר!...); אך מלבד זאת מה יועיל המיל (בחר ומפורש המיל) בבקורתו? הן עולם הפוך היה בימינו: אם יוסיף מ״ע (עוד הפעם מ״ע! הלא מהמיל ידבר?...) לפאר ולרומם ספר יקר ממחבר רב הושיה לא יעלה על לב איש לקנותו; אף כאשר יוציא משפט תרוץ על ספר שאין בו לא טהרת הלשון ולא רעיון נאמן, לא מטרה נכונה ולא סדר ישר, ומה גם אם יעיד עליו כי משחתו בו לחבל פרם האמנה ולהתעות את הצעירים; או אז ירבו הקופצים על הם׳ הזה והסופר הנבער והקל שבקלים יזרם ויסנה במחברים מצוינים, או גם במשליכים את נפשם מנגד בשביל קדוש ספרות העברית ומצוה לקרבם ולתמכם, וכל המוסיף ללעוג ולחרוץ לשון על עתיקים וכן שלמים, הרי זה משובח.

לכן, יען אשר ישנם מחברים עזי פנים, אשר יחשבו את עצמם לעומדים גבוה מהמיל לא ישלחו את ספריהם למשפטו, ויען אשר המיל מתכבד לשבת

ב) להזהיל מחיר הספרים לכל אנשי החברה ולהפיץ בעם ספרים מועילים במחיר מצער ; ג) להבין באדעססא בית מקרא ספרים עבריים". אי"כ לפי ההשקפה הראשונה הדעיון הזה יקר מאד ותועלתו מרובה ; אבל בא ואראה לך את תכונה הרצופה בזה." להגיע אל המטרה הזאת, יאמר ה' צעדערבוים, נחוץ לבחור ועד ראשי ושוד ועד שני לעבוד על כתבי יד המחברים והמה יחוו משפט צדק בלי משוא פנים אם ראוי לתמכם או לא". והנה אם גם בזה לא תמצא חן אשר תמצא, אך בסוף דבריו, הסיר ה' צעדערבוים בבלי דעת את המסבה הנפוצה על החברה הזאת: "כי מבלי הצר (בירים) למחברים להוציא ספריהם, יאמר ה' צעדערבוים, אך מ מ י ל א לא ימצאו קופצים על ספריהם, א ש ר ל א ה ש י ג ו מ ש ע ן מ ה ח ב ר ה, כי לא יארכו הימים והועד יקנה לו אמן העם לדעת כי באמונה הוא עשה ; ועוד מי מהמחברים יוכל עמוד נגדם בממכר הספרים ? אי"כ ברור כשמש כי מטרת ה' צעדערבוים איננה לתמך בידי מחברים הגונים, אך ליסד כעין אינקוויזיציאן על ספרי עבר, והיה אם המחבר יצא חן בעיני הועד, אזי יהיה מחבר הגון וספרו מעיל ויזכה לראות אור הדפוס ; אולם אם מאיזה סבה מן הסבות (אשר רבות הנה מאד) לא ימצא איזה מחבר חן בעיני הועד, אז יוכל לשרוף את ספרו בידו, כי לא ימצאו קופצים על ספרים, אשר לא השיגו משען מהחברה ועוד מי יוכל לעמד נגדם בממכר הספרים ? את המטרה הזאת נראה גם בראשית המאמר "משען סופרים", אשר אביא לך ממנו אמם קצתו, למען תראה ישרת לב ה' צעדערבוים, מחשבתו הרצויה, דבריו המחוכמים ומשפטו הצדק.

"עינינו הרואות יאמר ה' צעדערבוים, כי בזמנינו זה נפרזה קנאת סופרים בישראל, המחברים יפרצו לרוב וספרים ירבו לאין קץ (זה הוא אמנן גדול !!) , אך היש אדונים לאלה להביט אל פעלם ולהיטיב תעודתם אל תכלית נרצה ? מי יכחיש כי אין משים! (איך אין אדוניך ? הלא תל הבקרת (zensyra) עודה חיה וקיימה, וגם דעת הקהל לא תדריש...). כל הרוצה לטול את השם מחבר יבא ויטול, אף אם לא קרא ולא שנה ולא שמש תלמידי חכמים, ובלבר שירהב בנפשו עז לאמר "מחבר אני".

אך מה לך ולהמחברים הנבערים האלה ? אם ישנם באמת פרחי המחברים אשר ישחזותו (לפי שיטתך) רגשות הדור החדש ונטיותיו וכח משפטו, אשר לא קראו ולא שנו ולא שמשו תלמידי חכמים, וכי כל רעיון בריא וכל הגיון ישראלי בקרבם — אז הלא המה בעצמם ישמעו קלון מבבוד, ואין איש אשר יקרא את ספריהם, והוא הוא עשם, ולמה עוד לך לשרת דבריך הנעימים ? אך נבא נא אל יתר חכמותיו !

"ידענו כי ימצאו באלה אשר ישימו אשם את מ ה י ע על אשר לא יוציאו לאור בקרת א מ ת י ת (sic) על כל ספר שיצא מבית הדפוס, למען ידעו הקוראים לקרב או לרחק (בונת ה' צעדערבוים במלת מ ה י ע, הוא השלל, כי

בין כה מציאי לאור מכתבי ערים עברים יעשו כזאת, אי"כ רשאתם בראשם ולמה איפו יתאוננו רע באזנינו? ... ובפרט אשר המליל יאמרו בעצמם: "ואלה אשר גם בפעם הזאת ישכחו אותנו, נלמוד ממשפטם לדעת, כי לא יתנו לב למ"ע (אות יגלו לידע גם אחרי חודש ימים, ועוד לפני העת ההיא, וקרוע אחרי עד שלשה חדשים?...) ולא יהיה בנו חטא, אם לא נאבה להיות להם למס, ונחיל פחדם ואלאה לשלוח להם את העלים, עד אם יחסרו להם ויפשפשו במעשיהם וימצאו הפשע באסתרותיהם (?) ויתקנו שניאתם וייטב גם לנו.

כבוד ותהלה למליל מ"ע עברי, כי ישלח את עליו שלשה חדשים בלי כסף, ישלח בפל פעם את ציורו לננוש בם, ואחרי כן יכתוב בקשות ואזהרות אחרונות, ועוד יקוה, כי יפשפשו לזקתי "המליץ" עד הלום בעל כרחם במעשיהם, ויתקנו שניאתם וייטב לו... בין כה פה המקום להעיר על דבר אחר! מדברי המליל נראה, כי עד הלום היה למס על לזקתי "המליץ" ושלח בכל פעם את ציורו לננוש בם, בין כה צא וראה, קדא יקר, את דברי ה' צעדערבוים במאמרו הנפלא והמתוכם "משען סופרים" ("המליץ" 1867 עלה 8), אשר יאמר שם כי קצר כח סהיע להוציא לאור בקרת אמתית (sic) על כל ספר שיצא מבית הדפוס מפאת כמה וכמה סבות ומהן גם זאת: "כי אם לא יוסיף המליל להגיד עליהם (על הספרים החדשים) כל השבחים המפורשים בלפיכך, יקדישו עליו (המחברים) מלחמה, ויקראו מלא על מה"ע היוצא מתחת ידו, וידם בכל עת על העליונה, כי חציפתם (!) עצומה ונכלים (!) אדירים מכבוד המליל, המתעבד לשבת בביתו, ולא יעמים עליו לאשר לא ישאלם מאתו." עכ"ל. בלי כל ספק שפח ה' צעדערבוים את דבריו בגליון הזה, אשר אסר בפירוש: "שאלתנו ובקשתנו מאת היחידים מקבירינו בעירנו, אשר תלקנו להם הכבוד הדאוי להם, לשלות להם העלים משנה זאת טרם שלחו המחיר, כי יאבו במובם לשלחה לנו כעת" אי"כ "העמים עליו גם לאשר לא שאלם מאתו". אך אין מקפידין על דברים קלים כאלה — ובפרט את ה' צעדערבוים! ...

מדי דברי על אודות המאמר הנפלא "משען סופרים", הנני להדהיב מעט הדבור אודותיו ועל המטרה הקדושה, הצפונה בקרבו; ותקותנו חזקה, כי בל יתרה להקוראים אם הבאנו פרח אחד משנת 1867 בין הפרחים לשנת 1866, כי השעה צריכה לכך.

בעת אשר כל בר דעת יודע ומודה שרבוי הספרים בליטעראטור הוא סימן טוב, וכל אשר יפרצו הספרים, תפרוץ הדעת בעם, בא ה' צעדערבוים במאמר "משען סופרים", אשר בו הוא מעודד ליסד חברת "משען סופרים", אשר מטרתה תהיה להמעיט מספר הספרים, אשר נתרבו, בעונותינו הרבים, בשפת עבר. ואם גם ה' צעדערבוים לא יאמר כזאת ברור ומפורש, להפך הוא אומר עוד, כי מטרת החברה תהיה: א) להמשך בידי סופרים הגונים;

ותפארת בארץ אשכנז כיום. האומנם, נשאל אנחנו, שה' בערנשטיין, החכם הטבעי המפורסם הזה לא שחר את בית הרכבת הבעמיא (לאבאראטאריא) ולא עשה בעצמו נסיונות? האומנם כל הספרים הרבים והעצומים שכתב ה' בערנשטיין המה אך ילידי קריאת ספרים הרבה, ובלי כל נסיונות הגיע עד הלום? לא טבעים אנחנו, אך כמדומה לנו, שאי אפשר ללפוד וללמד תכסת הטבע מבלי עשות נסיונות בלאבאראטאריום; בין כה תכמינו הגדולים ברוסיא, יכתבו אנאטאמיא, אם גם לא ראו מעודם עצמות אדם מת. לכן כמדומה אין להביא ראיה מה בערנשטיין על ה' אבראמאוויץ, כי הראשון עשה בלי כל ספק הרבה נסיונות, אם גם לא שחר את האוניווערזיטעט, —והאחרון . . .

11.

בגליון הזה, למאמר אחד „קול קורא", אשר כותביו, תלמידי ביסהד בזיטאמיר, יפנו אל נדיבי עמנו לעזור להתלמידים העניים בבית המדרש החזא, יגא השיל בהערה, אשר בה יאמר, כי ראוי ונכון לתמוך בידי התלמידים מכמה טעמים, ובתוכם גם הטעם הזה: כי אם לא יתמכו בידם, אז יבואו רחמנא ליצלן אל בית האוניווערזיטעט. הלא כה דבריו:

„כי בראות הצעירים האלה את מצבם הנוכחי, כי ברע הוא וכי כבד עליהם לשבת על התורה והעבודה, יוסיפו לראות אל תבליתם למרחוק ויעצב רוחם למחזה נחל אחיהם הרבנים והמורים כי ברע הוא (מה ענין מצב הרבנים והמורים לזה? הלא בתלמידים, התפצים לדיות סדים ורבנים, הבותבים מרברים! . .) ויאמרו אל לבם, למה אנחנו עמלים? ויעזבו את בימדר הרבנים לבקש להם דרך אחר, אשר ייטב להם בהוה ובבא (ראין זאת רעה גדולה?), או עכ"פ אם ירעבו ללחם שחה (ר"ל בבקשם הדרך האחר), ידעו כי תקוה נשקפת להם לימים יוצרו. וכה עינינו ראות. כי מבחר התלמידים ילכו להאוניווערזיטעטין (גם זה אסון גדול!); לא כן אם תשיבו להם יד עזר, לא ידאגו לפיהם, וינעם להם להקדיש ימיהם לתורה ותעודה.

שמע מינה, כי תלמידי האוניווערזיטעטין לא יקדישו ימיהם „לתורה ועבודה".

אי"כ חובה על כל איש לתמוך בידי תלמידי בית מדרש הרבנים, למען בל יבקשו להם חלילה „דרך אחר, אשר ייטב להם בהוה ובבא"..

12.

בגליון 9, 10 יש „בקשה" ובגליון 11 „אזהרה" אתרונה" מאת ה' צעדערבוים אל התתומים, כי ישלמו בעד „המליץ" אשר נשלח להם עד הלום. והנה אם כי באמת דבר נבזה הוא, אשר התתומים לא ישלמו בעד המ"ע עד התודש השלישי (ועד בכלל, כנראה „מאזהרה האחרונה" בגליון 11), ומה גם אם ישלחו (לפי דברי המו"ל בעצמם) את ציריהם לנגוש בם בכל פעם; בכל זאת, לפי דעתנו, אך המו"ל אשם בזה ולא התתומים. הן לא שמענו עוד, אשר מו"ל מ"ע בשפה אחרת ישלח את עליו לאשר לא שלמו בעדו עד שני תדשים ויותר

כל לבו ולא יסיף המרבר והטיל לראבה עוד . מי יתן והיתה זאת בימינו .״

מי יתן ! נאמר גם אנחנו ; אך ההערה הזאת תורנו למדי , כי ה׳ צעדערבוים לא יחשוב את מ״ע למראות הצובאות , אשר כל איש יוכל לראות בו , ולאות , כי גם דברי ה׳ קולישער לא קבל , אם גם הודה בפה מלא שנאמרו בהשכל ודעת , בתום ואמונת אמן״ , וכל זה מפני ״שלא יבא הצד שכננד לתמוך בידו״ . בין כה מזה נוכל לראות ג״כ , כי ״מצטער הוא ה׳ צעדערבוים על הטוב אשר עשה (לפי דעתו) , יען כי לא יבא הצד שכננדם לתמוך בידו , והבן . . .

9.

שם יבא מאמר קטן ״בשורה טובה׳ המתחיל בדברים כאלה : קראתי דבר נפלא אשר כמעט היתי כנרדם משמחה פתאומית.״ ומה הוא הדבר הנפלא, אשר בקרא אדותיו ה׳ ניימאן היה כמעט כנרדם, — הוא כי מצאו חמשה חומשי תורה במעבה האדמה במקום אחד! . . . ״תקותי בטוחה, יסיים המבשר הנרדם בי הבשורה הזאת תרנן ותשמח את לבב כל איש דורש תושיה ואמת, ויודה לה׳ כי לעולם חסדו, להיטיב עמנו ולשמור אותנו (מאי אותנו לענין הזה ?) ושפתנו לבל ידח ממנו נדח (איזה נדח ? הלא יש אתנו תל חמשה חומשי תורה ! . . .)״ וידוע תרע, כי הדבר הזה הוא שקר גמור, כאשר כתב דאקטאר לעוי מלונדון (עיין הברמל שנה זאת).

10

הילד שעשועים ה׳ אבראמאוויץ לא טעה במחשבתו, כי יבואו סופרי ישראל לבכות ולהתחנן אליו כי לא ישליך את עמו מידו. ה׳ סלאנימסקי אשר לפנינו בבכה ה׳ אבראמאוויץ, כי יניד לו את משפטו על פעולותיו וספריו. הנה בא בא במכתב נעים ונחמד , המתחיל . לירידי התכם המפואר סופר מהיר ודובר צחות מוה׳ שלום יעקב אבראמאוויץ נ״י והמסיים: אתת היא על כן אמרתי אל תרף את ידך מלעבוד עבודת הסופרים וכו״ , איכ שישו ושמח ספרי ישראל , כי לא הודח מכם נדח , ובפרט ילד שעשועים כזה . . . אך באמצע מכתב ה׳ סלאנימסקי פנשנו מקום אחד אשר יחשוך את ה׳ סלאנימסקי , כי יחתל בה׳ אבראמאוויץ , שם הוא אומר : ״ולמה איפוא יקל בעינך העתקות ספרי תולדות הטבע , אשר תועלתם רבה , ובפרט אשר בספרך זה נמצאו הערות רבות ומושכלות הנוגעות לירישות הארנימהאלאגיע אצל חזל בתלמוד ומדרשים , והם ישרים למתאי דעת.״ האף אין זאת כי צחוק הוא, אשר בספר ״תולדות הטבע״ יהיה הפרט הערות הנוגעת לדברי חזל בתלמוד ומדרשים ? . . .

אך על אחת נתפלא על ה׳ סלאנימסקי . הוא אומר לה׳ אבראמאוויץ , ״שלבבו לא ידאג בקרבו , כי אינו חכם מומחה בידיעה הזאת ויביא לו לראיה את ה׳ בערנשטיין , שהוא אויטאדידאקט ולא ראה מעודו את פני האוניווער־סיטעט, בכל זאת שנה הרבה ובתב ספרים הרבה , עד כי שבו יצא לתהלה

מ"ע דרוש להיות איש חכם ונבון, אשר עיניו בראשו להבין־דבר מתוך דבר, להבחין בין הבל ורעות רוח ובין דברים נכבדים, לשקול כל דבר בפלס שכלו אם ראוי הוא לדפוס או לא, אם יביא תועלת או הפסד וכדומה; אולם לעשות מ"ע "למראות הצובאות" אשר בו יראה כל איש את פניו, או לבית מרזח, ששם יתאספו אנשים שונים רחוקים מן הקצה אל הקצה, וכל אחד ואחד מהם יקרא בקולו—יוכל אף איש, אשר לא ידע מימינו לשמאלו, ולא יבין־ערף מכתב עתי ופעולותיו... אף מזה נדבר עוד בהמשך דברינו.

"והלואי, כי ישמור ד' אותנו מספרים מחללים באמת כבוד עמנו וקדושת אמונתנו, כדברים המשחיתים את טוסר העם, ולא יבואו כותבי פלסתר לדבאיש ריחנו במאמריהם בשפת נכר בעיני שכנינו (עיד "כותבי פלסתר בשפת נכר", עי' פרת 3), ולא נבוש באספנו מאמרים כאלה (ככו מאמר ראזאווסקי, כבוד ותהלה לה!) ואולת חסרי לב אך חיקם תשוב ואנחנו נקיים.

בהדברים האחרונים "ואולת חסרי לב א ל חיקם תשוב ואנחנו נקיים" נוכל ללמוד שני פנים: א) כי זאת נאמר אל הכותב הזה, כי הוא חסר לב על תלונותיו, והוא ה' צעדשרבוים, נקי; ב) כי זאת נאמר על ה' ראזאווסקי, אשר כתב מאמר נבער, וה' צעדשרבוים קבלו, בכל זאת הוא נקי, ין כי "ואולת חסרי לב (ה' ראזאווסקי) אל חיקם תשוב (עיי הכותב), ואנחנו נקיים", לפי שטתו הראשונה: "אם ענה כחש יבא השני ותקרוי". אך בין כהוכה לא צדק ה' צעדשרבוים: באופן הראשון, לא ידענו אם הכותב זכה לשם "חסר לב"—ובאופן השני אינו נקי ה' צעדשרבוים, כי לו אמר "וכזב חסרי לב אל היקם תשוב. אז יש לו עוד מליץ אחד מני אלף (אם גם חכם עדיף מנביא...); אולם אם יאמר "ואולת חסרי לב אל חיקם תשוב"—אז אך בו העון, כי למה יקבל אולת במ"ע, למען אשר תשוב אחרי כן אל חיק כותבה, הלא טוב הוא שלא תבא לעולם לנמרי...

8.

בגליון 6 יבא מאמר קטן מאת הדר קולישער. אל המאמר הזה עשה ה' צעדשרבוים את ההערה הזאת:

"ראשית מאמרך נאמר בהשכל ודעת, בתום ואמונת אמן, אך אתה יקרי סלח אם הדלטנו לגנוז אותו, כי עוד לא בא מעד, לגלות יותר מטפח. גם אנחנו כמוך ידענו כל זאת, ודבריכו אשר השנת עלידם רגילים בפי הפוסחים על שתי הסעיפים. אך גם על זאת אנו מצטערים, כי הרבינו שונאינו ומגדינו ותמלחים לא יבא הצד שכננדם לתמוך בידינו (זה הוא העיקר! זה הוא האבן פנה כי יבואו לתמוך בידו!...), ועלינו לשקול, כי המליץ הוא הראשון בין מ"ע לעמנו בלשוננו, "אשר יצא ברוב נסויה (מתי?) נגד המימינים (ונם זאת לצדקה החשב לו?) ונגד המשמאילים. עוד יבא מועד, כי יותן דרור לכל איש להגיע אל

משעמים לפי דת העברים וכי שלח שנית את שר צבאו לבקש איש עברי אחד? אין לך בזיון מזה, וכדי בזו וקצף! שר צבא הצענשראל—מובשרנאמסער, הוא ג"כ שר גדול ונכבד, ואיך לא יועף לב שניהם, אם איזה כותב יספול שקר לאמר, כי הג"ג שלח את שר צבא (?) לחלות שנית, אשר לא היה משלם מקרה כזה, כי ישלח ג"ג שנית לבקש על המשרתה, ומי יוסיף עוד השליח? שר צבאו! איכ יש הוכות והמשפט לקצוף על שקרים והבלים כאלה... ומה ענין זה להדבלים הרבים, הנמצאים בבל מהג"ג? מה לג"ג עם הקפוץ צפרדע חי? אולם במקום ששכר והבל נוגע בבבודם, כמ' המקרא הזה לאמר, שהג"ג שלח את שר צבאו לחלות שנית את אחד הקרואים, אז יש לו הזכות והמשפט לקצוף ולהביא במשפט את הכות בואת המרל, אשר לבו לא יבין, כי הוא דבר הנמצע וקבל זאת בט"ע, ולא עשה על זה כל הערה. עתה בא וראה, כי מלבר שבראת לך קצף הג"ג ברוח רמוזה תחשא עד בא נגר התנין עד כי התאדמו גם פני... אך נבא נא אל יתר הערתך.

ועל השנות הקריאה, לא נכחר, כי היה לפלא גם בעינינו ומדוע לא הערות מאומה, כדרכך תמיד (?), אך אמרנו, אולי שכחו הו בראשונה וישלח אחריו שנית."

חי אני! כי לא תשמע בעצמך מה שתכתוב! הן אם שכחו בראשונה א"כ איך שלחו אחריו שנית? הלא אז יהיה זה הפעם הראשונה!... ומדוע לא הזה לפלא בעיניך אשר שלחו אחריו שר צבא? ומדוע תעשה את עצמך כלא יודע ברבר הזה גם כעת? הבה ענה על השאלות האלה! הצדק את עצמך ואת הג' ראזאווסקי על השקר הנראה לעין כל הזה! הלא עמרך חבילות חבילות של תשובות ותירוצים...

ובבן הרגיעה איש יקר, יאמר ה צעדערבוים, ואל תראג לכבודנו כי יקל ואתו גם כבוד ישראל תניחא על כבודו! אבל איך ימחל על כבוד ישראל (?) כאלו אנחנו ערבים בעד כל לוקח לשונו וינאום נאום שקר ותרמית לבו ומי ערב? אם אך תקבל שקר ותרמית לב (?). וכבר אמרנו לא ארת כי נחשוב את מדעי למראות הצובאות, יבא כל איש ויראה פניו ונפשו ויכירו אחיו את מעלותינו ושגעונו, ואם ענה כחש יבא רעהו וחקרו."

מלבר כי אין כל קשור וחבור באלה הדברים האחרונים, כי איך יכירו אחיו את מעלותיו ושגעונו במראות הצובאותי? ואיך יענה האחר כחש במראות הצובאות ורעהו יבא וחקרו? ומה לנו מראות הצובאות להביט על אחרים? אך מלבה כל אלה לא ידענו מה היא המרה הקדושה, אשר בה יתפאר ה' צערערבוים, כי בתוך שם לו והבטחה נתן לאסוף דברי כל איש ואיש? איכ יוכלו כל החיטים הגדולים, פרטים וכרומה להיות מציאים לאור מכתבי עתים! הלא כל אחד מהם יוכל לאסוף מן כל הבא לידו, ואם האחר ישקר, או ידבר הבל ורעות רוח יבא המצי ותקרו... בין בה נמנה ומקובל בעיני כל מביני דעת, כי מיל

ליום פקודה אם יודע דבריך אלה להיגג מפי עושי רצונו, היודעים שפת עבר, וידוש ממך לאמת את דבריך? נאמרו אליך, ובאמת נאמרים הם להי ראזאוסקי, ולא חרדה היא אך שאלה. ומה שאמרת בשאר השמנר, כי מיל עברי אינו אלא שומם וכו' ותורה אין לו וכו'—כבר אמרתי, כי קריאות כאלה למותר! "הדג יבקש מים עמוקים, והאיש—את הטוב לו' יאמר משל הרוסמי, והמיל העברים יתאוננו פעמים רבות למה נעמול לבה־לי' ובכל זאת לא ישליכו הלאה את מלאכתם זאת, הלא דבר הוא!... ואם נאמר כי יחידי הדור המה, אשר יקריבו את נופש ונפשם עולה כליל על מזבח הטוב והמועיל—אך כבר ראיתי בני עליה והמה מעטים: אם שנים הם, לא מציאי לאור מיע עברים מהם. אם מאה הם לא מציאי לאור מיע עברים מהם, אם אלף הם לא מציאי לאור מיע וכו' ואפילו אם רבבה הם...

המעטים שקרים. ותהפוכות בכל מהיע, ורק על המיל העברי יזעף לבו? ומרוע לא יתאנף בכל פוהיע, אשר האמינו לדברי הכותב מרעטישצע כי נס גדול היה שם, כי הנער הנוצרי אשר תפשוהו היהודים והביאוהו בכוורת בריתם, שב לאמונתו ביום קדשו הוא יום איזואן חקדוש? ומי דבר תועה על האר' וויעסטניק, באשר הדפים מקרה שקריה בקישינוב, כי אשה נוצרית אחת אשר חלתה מחלת האיצטומכא ימים רבים ורק בתכמת הרופא וו... הקיאה צפרדע חי לעיניו? האף כי הוא נגר הטבע, כאשר הוכיחו אחרי כן? ועד כמה וכמה ענינים המתנגדים אל השכל ואל הטבע, ואין בכך פלום, ורק על המיל העברי יצא הקצף, כי האמין דברים שאינם מתנגדים לא אל השכל ולא אל הטבע, ואין כהם משום מכשול להשכלת העברים, כי לאו בארנבת וחזיר תליא מילתא (מי דבר פה להשכלת העברים, ואיזה מילתא תליא בארנבת וחזיר, לא זכינו להבין...)."

אחרי אשר ה' צעדערבוים ישנה וישלש, כי הכותב אמר שהגיג יזעף עליו, עברנו עוד הפעם על המאמר הזה ולא מצאנו מלבר הדברים האלה מאומה. אולם צר לי מאד כי המיל, אשר עיניו בראשו (בלי כל ספק לא ידע עוד הכותב כי יסתוב המיל העדה נפלאה כזאת...) יקבל מאמרים נבערים כאלה במיע, אשר מלבד כי לא יביאו כל תועלת להעברים עוד יוכלו להדע להם. כי מה יאמר הגיג, אם תקח אזנו שמע מדברי הבל כאלה, אשר העברים יתפארו נגדה נא לכל עם שנתבבדו להיות קרואים אל המועד ויוסיפו עוד שקרים ופתיות, שהזכן לפניהם שלחן סלא מטעמים ומגדנות לפי דעתו, וכי שלח את שר צבאו (!) שנית לקלות את ה' טולטשינסקי. הלא בזה עוד יקלו בעיניו וכו'. ובקצה המאמר נאמר "ובימים הבאים ישמוד את מיע מלעבוד בקרבו דברי הבל וחלומות, אשר נער יכתבם, כי מלבר שיפגום בכבודו, עוד ימשוך עליו לזות שפתים." איכ כל איש אשר עיניו בראשו, יראה, כי הכותב לא אמר דבר וחצי דבר מקצף הגיג על המיל העברי, וה' צעדערבוים ברא לו זאת ברוח דמיונו הכביר. אך לו יהי כדבריו, כי הכותב אמר, שהגיג יאנף עליו, גם אז צדק הכותב. האומנם לכבוד הוא לגענעראל־גובערנאטאר, אשר יאמרו עליו שקר במיע, כי הכי

אף להתרועע את ארגני המשתה או את הקרואים, וכל אחד ואחד יוכל לאכול כאוית נפשו או לחדול, והעברים, היודעים מראש, כי אי אפשר להם ליהנות מהסעודה הכללית, ילכו לביתם ולא יחכו על מאכלים המותרים להם...

יהן הכותב לא אמר, כי שלח לקרא אליו שוחט ומלצר עברי וקנה כלים חדשים למעניהם; או עזה באכסניא יהודית להבין להם בשר ודגים וקנעל כאשר אהבו, ומטעמים ומגדנות יוכלו להיות גם צוננים, לפתן, פירות וכדומה — ובפרט כי כפי שידענו בבירור תהלוכות שני הגבירים הנכבדים לא ננש בתבשיל ובצלי שאינם משל יהודי, ומדוע איפוא לא נאמין, כי הושיבו להם המותר להם?

אף ה' האזאוסקי אמר בפה מלא, כי לפניהם הזכן שלחן מלא מטעמים ומגדנות לפי דתנו. א"כ שלח הנ"ג אחרי שוחט ומלצר ועשה להם דגים וקנעל כאשר אהבו! כי אם תמצא לומר שלא כן היה, מאי לפי דתנו? ואם זה קאי על פירות ולפתן המותרים להעברים, מאי קא משמע לן; ובמה יתפאר ה' האזאוסקי בהסליק? הלא הדברים האלה עומדים הבן לפני כל הקרואים! ומי אמר לך כי הגבירים האלה ננש חלילה בתבשיל וצלי שאינם משל יהודי?

"ובפרט כי רוח סבלנות כזאת לא תרשה היא אתנו ולא אחת פגשנו במהיע כי הביאו שרים ואלופים משתה ליהודים עיד דתם".

פשיטא! אם שרים ואלופים יעשו משתה ליהודים, הלא על כרחם לעשות עפ"י דתם; אולם אם יעשה נ"ג משתה לא ליהודים ואף בקרבם היו איזה יהודים, אז לא שמענו עוד כי יכינו למענם שלחן מיוחד!..

"גם פה בעירנו הנאוה קרה לפני שלש שנים למערך הזה, כי עשה הבאנקיר המיללינאנער, הנאוד קאנסול פרס, יחי מכמן ה' ראללי, משתה לבוחרים להיות ראש מזמרים, וידע כי נמצאו ביניהם יהודים אחדים שמקפידים על מאכל כשר וימן להם מאכלי כשר מדת וכדין".

גם משם אינה ראיה! כי אינה דומה משתה אשר יעשה המזמר למזמרים, אשר ביניהם נמצא עברים, למשתה אשר יעשה נ"ג לאחדים וברובם שנים (לפי הבריקה) שלשה עברים.

"ומה כל הדרדה הזאת אשר תזדר לנו, מן יודע הדבר להגיד: כי לו היה אמת כאשר יכלנו להאמין אחרי אשר חתם עצמו הכותב, וכאשר הוא איננו יוצא מדרך הטבע, לא לבושת ולא לכלמה הוא לו; ואם טפל שקרים, יצרוף השר לפתיות הכותב, כאשר יצחק על כל בודה דבר במיע, ולא יאנף על המהל, שאינו נביא (ואף כי מהל עברי אינו אלא שומם, כי למה יעכול לבוהלה ותעודה אין לו לא מן המתפלספים ולא מן המתחכמים, ואינו פוחיב להחזיק לו חוקר דין לשלחו לדרוש ולחקור אחרי מוצא כל דבר".

מה תהלתם אשר תלמה, ה' צעדשרבים? מי הרד לך תדרה? מי הניד לך כי הגיד יהדד עליך? הלא אין כל רמז לזה בדברי הכותב! ואף צל הדברים אשתה ראוה בהם, בלי כל ספק חשבת, מי דברי הכותב יומה תעשה

והלא תמיד בקשתליאנץ במעט בבל נוטל ושוטל ישים כבוד השלשים לעפר, ומלבר
כל אלה אף כל הוכיחו, שאין לנו הקדמה אין לחם מקום בשלישית בקישור,
כמו עיד הבעלי מלאכות: אשר לא יתנום לעיע להשתף בקישור, וכפי תשכחנ
נשאלה שאלה אחרת זה—ומבל זאת האיש האוזנוסקי בכשרות ענל יתהל וקרא
בנתוך דאמת! מה זאת תראיה עיניו וכו', שזו הסכות שחסם מאשפות ומרי
ובכן: יראה בכבוד, כי האיש האוזנוסקי, מלבר שעשבחו ותהלותיו הבל ורעות
רוח: תהה, שר יוכל בשקריו לדעע לבצל, ולבן ממשל עלבבות להדפים את
הדברים האלה, ולהראות לעין כל, כי שנאה יצא מלפניו, באספו את מאמר
האוזנוסקי: מבלי הקור אם אמת הדבר: ובימים הבאים ישמר את מיע מלצבור
בקרבו נבזי הבל והלומות, אשר נער יכתבם: כי מלבר שיפנום בבבודו, שר
ימשוך עליו לחות שפתים, ובזה שלום.

ומן המאמר הזה נראה, כי הכותב יתנפל על ה' ראזאוסקי: א) כי שקר
ענה במפרש, כי הנ"ג בכון להקדמאים העברים שחוק לפי דתנו; ב) כי לו גם אמת
היה, כי עזה אין שזה הדבר להתפאר בו, כי מה בכך אם נקראו איזה עברים
והדתפארות האזת תראה, פי עומדים אנחנו עוד בשפל המדרגה... כלום מתפארים
האדריכים?.. ג) כי שקר ענה בכבוד הנ"ג לאמר "כי שלח שניה את שר צבאו
נשמש נא, שר צבאו" לה' טולטשינסקי יקרא לו, וכן לא יעשה! אחרי כל אלה
יעיד הכותב את אזן המזיל כי לא נמנו לקבל מאמרים כאלה בכלל "יען כי לא יביאו
כל תועלת להעבריים ואת מאמר ה' ראזאוסקי בפרט, המלא עוד שקרים ופתיות,
על זה תעשה תי צערערבים את ההערה המתוכמת הזאת.

ומה שקראת תמר על הכותב הברוי צדקת, כי אם שקר בפיהו, כאשר תעיד
אתה ואיש אמנים אתר לפניו, מלבר שלא עשה בזה כבוד לארונו, נבלה היא
לברות מלבו ולכזב בכתב. אף בהתלוננך עלינו על אשר אספנו דבריו, אתך תלין
מ"שדנתך", כי אם מת נגד הוא למו ש ג ן: אין בזה שום דבר מתנגד אל
חזה תכבלנות השוררת בעת בלב מלכים ושרים, ובאשר שמעו, נמנה בהם גם
השר הנ"ג, והוא בתפצו לקרא אל שלחנו מכל אום ואמונה וירע מראש, כי היהודים
השנים (בדעת אף שנים? הלא הכותב הוסיף גם שלישי!) מחזיקים מעשי אבותיהם
בידיהם ולא יאכלו מאכלות אסורות להם עפ"י דתם, ולמען לא ישבו בטלים לתביש
אל לוע הסבובים, הכין להם מאכלים מותרים להם.

ומה התלום הזה אשר חלמת, ה' צערערבים? מי הניד לך, כי מתנגד
הוא למו ש ג ש. הכותב? הלא הכותב יאמר ששקר הדבר, אי"ב זה מפת
נאמן, אשר גם אתה תאמין בו? אף הכותב יוסיף עוד, כי לו היה גם אמת, כי
עתה אין בכחו להתפאר, כי בלום שפלים אנחנו מיתר האנשים? וכל אשר נוסיף
להתפאר נוסיף לחדאות, כי אין אנחנו ראים לזה... אף מלבר כל אלה מדבריך
לפען לא ישבו בטלים להביש אל לוע הסבובים. נראה, כי לא תדע אף מנהגי
משתה ושמחה אצל שרים ונכבדים, כי הקבואים לא יבואו את לאכול ולשתות,

לפי דעתנו – עדיף הסיפור הזה לעין העם. כי הן אתה ומשפטו אתך בעיניו ליהודים ונוצרים, כי בהודעתו כי אחרו פעמי הגביר טולסטשינסקי שלח אליו את שר צבאו (?) לחלותו שנית. "הנוחה נא סופר מהיר, מי שם בפיך דברי הבל ורעות רוח האלה, ואיזה רוח נשאך לשלוח דברך אל המליץ? אם מטרתך היתה לרומם את העברים, כי גם המה נתכבדו להיות בין הקרואים, אין מדוע פסחת על הסורר הנודע הי קופשיניק, הראש והראשון לכל דבר טוב ומשעיל בקיעו אשר גם הוא היה בין הקרואים ואשר נתכבד לא פעם ולא שתים, עד מרם השתקע אחנך בקיעו, להקרא אל מעדים כמו אלה? ואם אמרת בלבך: הן המ"ע פתות לפני, אצא בהתלות אין חקר לאחרי, למען יהצע את אוני במחצע והיתי לו עבר עברי כל ימי; אולם המרם תדע, כי לדרפה היא בעיני אנשים משכילים בעת הזאת להתפאר בדברים כמו אלה, זחק התסידים והבטלנים, המבלים כל ימיהם בספורי מעשי הבל תחת התנור והכיריים בבית המדרש, אך המה ישמחו שמחה בלי מצרים מדברים שלא היו ולא נבראו. אך מלבר כל אלה, הלא מאמרך הקטן מלא מן הקצה אל הקצה שקרים וכזבים; באמרך בשמחת עגל לא לומר כי לפניהם הוכן שלחן מלא כטעמים ומגרנות (פי דתנו וכי בראות הג"ג כי אחרו פעמי הגביר טולסטשינסקי – שלח אליו את שר צבאו (?) לחלותו שנית", הלא צחוק עשית לנו בזה! האומנם תרמה, כי בבית הג"ג נקבצו חסידים ואנשי מעשה, ושם הכינו להם תבלין וחמים למען יומרו זמירות? .. וכי לסעודת מצוה נקרא אדוננו כי ישלח אחריו הג"ג פעם ושתים, אשר לא כן יעשה גם להשרים התרולים עמ"פ תוקי העטיקעטע, ומה תעשה ליום פקודה? אם יורעו דבריך אלה להג"ג מפי עושי רצונו, היורעים שפת עבר, ויוכלו שמך לאמת את דבריך?

והנה בל אתמה על האיש ראזאוועסקי, אשר בחפצו להתראות בשש ולהתאבק תחת רגלי אנשים, אשר מצנפתם היא הותרם וחכמתם, ובנדיהם הארוכים – צדקתם וישרת לבם, יצא בלבבים ברוים; כי לפניהם יוכל לכתוב לחניף ולספר כטוב בעיניו, כי המה גם במשפחים יאמינו וכל בינת אדם רחקה מהם; אולם צר לי מאד, כי המדיל אשר עיניו בראשו יקבל מאמרים נבערים כאלה במ"ע, אשר מלבר כי לא יביאו כל תועלת להעברים, עוד יוכלו להרע להם; כי מה יאמר הג"ג, אם תקח אזנו שמץ מדברי הבל כאלה, אשר העברים יתפארו נגדה נא לכל עם, שנתכבדו להיות קרואים על המוער ויוסיפו עוד שקרים ותפתות, שהזכן לפניהם שלחן מלא מטעמים (פי דתנו, וכי שלח את שר צבאו (?) שנית לחלות את טולסטשינסקי? הלא בזה עוד יקלו בעיניו ויראוה שנם נשיאי ישראל, לא ידעו אור השכלה טהורים ובחשך יתהלכו; ומה יאמר על עמא דבר?

ועל דבר מצב היהודים בקישעוו, הלא שחוק עשה לנו הסופר הנדול הי ראזאוועסקי בהביאו את דברי הספר [illegible] שאין היו מעולם עד שעוי הזכיות,

למאמרך הזה, כי „לא נאוה ויאוה לאיש מצוין (!) כמוך לחדף ולנדף את מתנגדיך כי לא נאלה יזדם כבודך". הגר נא איזה תועלת הבאת להקוראים במאמרך „רבים אחדים" אשר אין בו כל רעיון חדש ודעה טובה ונכונה והמלא חרפות וגדופים, ליצנות וברתנות ולא יותר? לאשרך המוליך הזה ה' צערערבוים אשר יודה בפה מלא כי „לא מצא ברוב דבריך לא חריפות ובקיאות, אך חרופים וגדופים ודקדוקי עניות ובכל זאת קבל את מאמרך, אבל לו היה מיל אחד, כי שתה, חי אני! שלא קבל את דבריך, אשר אין בהם כל תועלת להקוראים. בן אשאלך: הזאת היא בקרת? האומנם לא מצאת בכל מחברתי אף רעיון אחד טוב ובריא, כי הצאת משפט חרוץ כזה, שכל דברי „הבל הבלים ודברי בלעג? שים-ידך על לבך, או תראה כי רע עין הנך, ולבן עשית מעשים, אשר לא יעשו...

6

פסדתי על מאמרי „השקפה קטנה" אשר הדפסתיו עוד הפעם והנני לעבור על יתר המאמרים.

בגליון 5 יבא כותב אחד מלאחוויץ, אשר יפזר לכותב אחד פרחי תהלות כאלה:

„כותב כזה, עוד הדהבת בנפשך להעיד שקר ולבזות עיר מושב בישראל ולהיות כמשחק מבן (!) רב אחד אשר עפר רגליו לא תשווה (!!), בזה לך, לעג לך משכיל לדעת, דבר שקרים ומפיח כזבים, הוי! נבער מכל דת ודין, הוי חוטא! ושד, ועוד, ועוד".

„והמליץ ברוב חסדיו קבל את המכתב הזה ואמסרו אל קרבו, אם גם ישיל בעצמו מסך (בהערה) באמרת הכותב הזה...

7.

בגליון הזה יבא מאמר קטן אחד „אולת שמחה לחסר לב". ויען כי ה' צעדערבוים עשה עליה הערה גדולה, הראויה לנתחה לנתחים למען יראה הקורא עד כמה מגיע כח הגיון שלו, הנני להביא גם את כל המאמר הקטן הזה. ואלה דברי המאמר:

אולת שמחה לחסר לב

אך שמתי עיני על השלח 47 מן המליץ ומחזה שוא נגלה לפני, ראיתי איש אחד ושמו יצחק ראזאוסקי פשר פיו לבלי חוק למאר ולרומם, לעלת ולקלס ברברי בן ישי את מפעלות השת החיה, את מצב העברים בקישוו, וביהוד את אדוננו ה' יואל נתן טולטשינסקי, אשר, לפי דבריו „עת תנג השור הניג בעזאק אחד ממועדי ביתו, בין קרואיו היו גם הגבירים ר' יואל נתן פולטשינסקי ור' משה וויינשטיין, ולפניהם הוכן שלחן מלא ממעמים ומגרנות

האחדים יאמרו ברור, כי האדמה היתה במשך אלף שנה במצב הקפאון, להזכיר זאת גם דברי ביכנער (פיזיאלאגישע בילדער) אשר יאמר כדברים האלה: „קודם זמן הקפאון, אשר האריך ימים אלף על פני כדור ארצנו, רדף על צואר את החיים בעלי האברים אל מקום קצר משני עברי קן המשוה, והוא היה הסבה לקץ משפחות צמחים וחיים שונים, אשר ספו תמו אז מן הארץ, ואך בעת אשר הקור נמשך, אך אז החלו החיים עוד הפעם לפרות ולרבות על פני כל האויר מאיזורים החמים, ואך על הדגים הגב והים נשארו תמונות החיים והדם, אשר יעידו לנו, כי היה מצב כזה." ע"כ. אי"כ יעיד ביכנער שהיה מצב הקפאון כמעט על כל האדמה מלבד האיזורים החמים, כי הזמן הזה נמשך כאלף שנה, אי"כ אין מקום לשתי טענותיך הראשונות,— ומה שנוגע לטענתך השלישית, כי עשיתי את מצב הקפאון נרדף עם מצב-האבני, הצדק אתך ואתי תלין משונתי. אולם הלא ידעת כי לא באתי במאמרי הזה להראות את ידיעותי בנעאלאגיא, אך לחשוב כמדה אחרת, ולמדרתי החיא לא ירע המשנה הזה מאומה. והבן...

ו) עתה אבא ליתר דבריך; אחרי אשר הוספת לעג ולהכ הדבה בסגנון ה' נאלובאוו, אשר מהם נראה כי תחשדני שהייתי עמדו בעצה אחת, ובאמת לא ידעתי ממנה מאומה, תאמר, כי במאמרך האריך הוכיח, כי דברים אחדים מחכר-דבר לוקחו ממיע Современникъ, מאמרך „עמק יהושפט" וממפרך „למדו היטב". והנה, ידידי הנחמד, מלבד כי לא הואלת בחסדך הגדול לציין את השנה, את החודש ואת הדף מהמיע הזה, מלבד כי בזה נראה את שנאתך, אשר הודעת דבר כזה ברבים מבלי אמת את דבריך ותמכת יסודותיך על מאמרך הארוך, אשר ה' אלהים יודע מתי נזכה לאורו; מלבד כי דברים רבים שכתבתי נשנו ושלשו באמת בבר בכל ספרי העמים, ומשלם לא חפצתי להגיד כי אני בראתים, אך אני הבאתים בשפת עבר; מלבד כי דברים כלליים כאלה, ככו עיר האידעאליסטען והדעאליסטען, עיר פעולות הליטעראטור וכדומה, ידועים וגלוים לכל, ולכל אחד ואחד יש הרשות לספר מה שראו עיניו, מבלי הגיד שראה זאת באיזה ספר; מלבד כי ישנם העות רבות ברורות ומקובלות אשר כל הסופרים ידברו מהן ולא יזכירו איה איפו ראו אותן, ככו כי האדם דרוש ללמוד, לדעת ולעשות, כי ראוי ונכון לכסוך נופלים, להשביע רעבים וכדומה, ובכללם גם הדברים על דבר הליטעראטור ופעולותיה; מלבד כי גם בעת אשר כתבתי מאמרי החם לא זכיתי לקרא את מאמריך הנחמדים וספריך היקרים—מלבד כל זה הן תסתור את דבריך בעצמך! פעמים אין מספר תאמר במאמרך ההוא, כי „כל דברי הבל הבלים ודברי בלעי, אי"כ איך תאמר שלקחתי דברים ממך? בזה הלא תודה, כי גם דבריך „הבל הבלים ודברי בלעי ראוי איך נוקשה באמרי פיך!...

ובקצרה דברי אומר לך, ידידי הנחמד, בדברי ה' צעדי־עבים בהעריצ

אותה, וכן לא יעשה, אולם איך העשה לנו צחוק בשנותך את טעמך כי משות הדפוס הוא, בעת אשר כלנו יודעים ש ט ע י ת, ואתה לא תאבה להודות על האמת עד היום.

ד) הערתך ותלונתך על קאלומבוס נאמנה עד מאד, ואוהה ולא אבוש להגיד בקהל רב, כי שגיתי לאמר, שקאלומבוס גלה את אמעריקא ואוסטראליא בקצה המאה הארבע עשרית, בין כה הוא היה בקצה החמש עשרית, ואוסטראליא נלה לראשונה מאגעללאן ואיריכן קוק; אולם, ידידי הנחמד! אם כתבת את מאמרך זה בלי איבה ונקם, בלי תרפות וליצנות של הבל, כי עתה לא העסקת עלי את התשאת הזאת מפאת גדלה באמת. כל הנערים יודעים שקאלומבוס חי בשנת 1492; יודע אתה ג"כ שגם אנכי יודע וידעתי זאת גם טרם כתבי המאמר הזא, אך אתה מצאת מקום לשפוך עלי כל זעמך, ותשטח על זה כמוצא שלל רב, תשנה ותשלש בלי מספר בראת קאלומבוס חרש; ובאמת סבת השגיאה הזאת היא, כי לא כתבתי באותיות המספר: לו כתבתי באותיות המספר, כי עתה לא הצבתי 1392 תחת 1492 אך בכתבי אז נדמה בעיני ששנת 1492 היא קצה המאה הארבע עשרית, ולכן יצאה השגיאה הזאת, אולם מעולם לא חשבתי שקאלומבוס חי וגלה את אמעריקא בשנת 1392: ובונוע להתגלות אויסטראליא, לא באתי אז להעמיק חקר מי ומי דמגלה, אך דברתי על אודות התגלות ולא יותר, וקאלומבוס היה המגלה הראשון ואחריו התרו החזיקו עוברי ארחות ימים אחרים. ועתה ישפטו הקוראים בלי משוא פנים גם ברבר השגיאה הנוראה הזאת...

ה) למאמרי במה שני מציאות וכו" תעיר על דברי שאמרתי שם "האדמה היתה ב א י ז ה זמן מן הזמנים, במצב כזה אשר נקראנו מצב הקפאון או במצב אבני, אשר יעידו על זה כמה וכמה בעלי חיים נקפאים או מאבנים, הנמצאים בתפירות הרבה מקומות", כרברים האלה: "אך מאד השתוממתי אני הצעיר לשמוע מבעל "חקר-דברי" הדוגה לבאר מאמר שליידען, חדשות ונצורות כאלה: א) כי כל האדמה היתה במצב הקפאון, ב) במצבה זו היתה פעם אחת בזמן ידוע, ג) מצב הקפאון נדף עם מצב האבני!!!-קודם כתן "חקר-דברי" היו סבורים וכו".

והנה כמה יגיעות שיגעתי להבין יתר דבריך ולא עלתה בידי, כי אין להם דבר עם יתר טענותיך, ובלי כל ספק הפצת לזרוק אבק בעיני הקוראים הפשוטים, כי הנך גם נעלאג נדול... אך זאת הבנתי, שתכיא ראיה מרברי שליידען, שהאדמה לא היתה כ ל ה במצב הקפאון ואך חלקים ממנה. ותמים ברברים האלה "ועוד נראה, כי במצב הקפאון לא היתה כ ל האדמה פעם אחת ב ז מ ן י ד ו ע". אך מלבר שהחסרת ברברי מלה קטנה "כלי בזמן, אשר לא נאמרה במאמרי, ואמתי שהאדמה היתה, איך יוכל הוה כי חלקים ממנה היו במצב הקפאון, מלבר זאת הנה הוא אך דעת שליידען - אבל הנשגאים

את בבוקך הגדול? ... כמדומה לי שאין בוז וקלון מזה לשרות דברים ברבים אדות אנשים, אשר נכנסה בהם רוח שטות וכו'? ... כלום יש לך לדבר בסתום נדולתך אדות אנשים אשר נפשותיהם שרורות בעורב? ומה איכפת לך אם אנשים אשר נכנסה בהם רוח שטות יאמינו כי חכם אני? וי אני! כי אם יבאו כי האנשים אשר נכנסה בהם רוח שטות ויאמרו כי מבקר נדול הנך, כי חוקר, טבעי, משורר, מבאר אתה, או לא יתירה לי כמעם ... ולמה אי"כ לא נחת ולא שקטת, אם נם אנשים שנפשותיהם שרורות בעורב יאמינו כי חכם אני? ... אך בלי בל ספק נם האנשים האלה לא יהנו לך מנוח, יגרשו שינה מעיניך, לכן קמת נגדם—אי"כ מה לך לדבי נבוהות נבוהות, רדה אליהו ונתראה פנים! איכ נרוד כשמש. שהשנאה מרבית סתוך נדולך, לכן הנני בא להשיב לך כפעולתך.

אז הן אם צדקת מאד, בצעקך חמס עלי, על אשר בּ א ת י בחקדמתי, כי סער נדול יתחולל על ראשי מעבר מזה ומעבר מזה, וזה הוא באמת התחללות ותתפארות; אבל איך לא שמת לבך, כי נבואתי זאת נתמלאת עוד ביתר שאת? הראה לי איזה סער נדול בימים האלה הביא סער כזה, אשר התחולל עלי מעבר מזה ומעבר מזה? כמה התנפלו עלי מנקודת מורדי אור והיה: לעינשר, נאפטאלבער, המניר, צדיה, נודלאנד, צעדערבוים וכו' וכמה יצאו לשטן לי מאלה אשר במשכילים ימנו! ... אי"כ נבואתי נהייתה,—נאם אודה כי שניתי מאד בכתבי או כדברים הדם, אך בא וראה, כי שנאתך עורה עיניך לדאות, כי דברי נתקייטו. אך מלבד כל אלה, מי הוא המוכיח? אתה, אשר כל מלה ומלה היוצאת מפיך היא התהללות והתפארות! ... על דברי בהקדמתי "אם משכילים עיד אמת ונמט (הקוראים) הלא בלי מליצות רמות ונשנבות ימשכוני חסדי אמרת ותור בית המדרש, כי זה לעילא ולעילא מן כל תשבחתא והתהללות דאמירן עד כה בעולם הספרותי—ואנכי לא אבין, האומנם חטא נדול מנשוא הוא, אם אמרה, כי משכילים עיד אמת ימשכוני חסד, כלומר יסביבו לדברי? יעידו נא הקוראים, איפו יותר והתהללות, בדברי הדם, או בדבריך "ניעי ו א מ ת י ל ע ו ל ם יעמדו, והוה הדור הבא לדיין. אשר באמת לא נשמע עוד כזאת מכל סופר שבעולם, ... אי"כ, ידידי הנחמד, לשוא הבטרת מלים, כי לא בצעקתך כן תנא ושול קורה מבין עיניך ...

ב) עיד הא י ח נ י ו ן אשר מצאת בהקדמתי "הצדק אתך, וכוונתי היתה באמת להניד זה וזה, כלומר שלמותר לשפוך מליצות, יען לר א ש ו נ ה אחת היא לי מה שלא יענו בי הקוראים, ו ב ש נ י ה, כי אם משכילים עיד אמת הנמו, הלא בלי מליצות רמות ימשכוני חסד, ואם בחשיכה יתהלכו, הלא אלפי הקדמות לא יועילו; אך אנכי לא בארתי זאת יפה, ואתה באת עלי בקולות וברקים, בליצנות ותרוני ביהמיד על עלה נדול, כמו הפצתי להדום תבל ומלואה...

נ) בנוגע להלוגתך ותרון אפך על אשר פרסמתי במתברתי את שניאתך "בנגון וירבעך". הנה אם צדקת בזה שהתצאתי משפט על ספר שלם משניאת

אחדישאליסטען לקחתי ממ"ש "מאורעמעניק" ותוכן דברי בראש "תשובתי לוקח פראש מאמרו "עמק יהושפט" ומדברי דוד על הספרות העברית בספרו "למרו הימב".

והערות המעטות האלה נמשכו בארבעה המשכים גדולים! ושה איפו ידבר ביתר דבריו? על השאלה הזאת ישיב גם ה' צעדערבוים בהערתו לקצה מאמר ה' אבראמאוויץ (1966 עלה 8) לאמר: "ואף אתת נאמר לף כי בבל תריפתף ובקיאתף במלאכת הבקרת לא מצאנו ברוב מאמרף "דברים אחדים" לא תריפות, אף תרופים וגדופים ודקדוקי ענינות". ואם ה' צעדערבוים יעיד על הרוב, אז נוכל אנחנו להגיד כאלה כמעט על כל המאמר, כי מלא הוא תרפות וגדופים, המצאות מבית המדרש ולא יותר. ומלבד זאת במאמרו הזה תראה ה' אבראמאוויץ לעין כל, כי עשה פרי אצל רבו ואלופו ה' נאטטלאבער במלאכת התרפות והגדופים: במאמרו זה יכנני "מצפצף", שה בן תרבות, נפש שחורה כעורב, נכנסה בו רוח שטות, אינו יודע מימינו לשמאלו, כל דבריו הבל הבלים ודברי בלע ועוד, ועוד." והנה כבר אמרתי, כי לא אענה מאומה על השקוצים אשר ישליכו עלי אויבי (באמת, כנראה מרבריהם), יען כי לא יוכלו לנגוע בבבודי אף במלא השערה, וישפילו את כבודם הרבה יותר; אף באתי כעת להראות לו כי אין כל יסוד בדבריו הרבים. אף טרם אשיב לו על העדותיו כסדרן אביא לפני הקוראים את הקדמת ה' אבראמאוויץ למאמרו זה, הנפלאה מצד כמה וכמה ענינים.

"זה לא כביר, יתחיל ה' אבראמאוויץ, הגיע לידי המחברת "תקר-דבר" ובקראי כל הכתוב שמה, מצאתי לנכון לעשות בהמחברת היוא (צ"ל בה) משפט כתוב ולבקר אותה במאמר ארוך, לא מפני שהיא ראויה לכך אלא מפני שהשעה צריכה לכך; ויען אשר לא בידי עתותי כעת להשלים את המאמר הארוך הזוא ולקבעו בדפוס זכר, לכן אמרתי (אני בכבודי ועצמי!) לדבר עד כה ועד כה דברים אחדים על המחברת הזאת ולהגיד לתמהבר פשעו ושמץ משגיאותיו, פן יהי חכם בעיניו ובעיני אנשים כגילו עד צאת מאמרי הארוך לאור."

מן ההקדמה הזאת תראה, קורא יקר, את ענות ה' אבראמאוויץ, כמו כל הליטעראטור העברית על כבודו הגדול עומדת, הוא הבונה והמותר ובלעדו לא ירים איש את ידו ורגלו; כל קוראי מהברתי דרושים ליחל למצא פיו ולמשפטו אשר בלעדו יוכל למעות ולאמר כי יש דבר טוב במחברתי, לכן, למען אשר לא אהיה חכם בעיני ובעיני אנשים כגילי, מהר להאיר עיני הקוראים במאמרו הזה—ועתה, אחרי דעתו ומשפטו, אם גם בקצרה, לא יעיז איש לחשוב חלילה אחרת, כי מי מבקר כמוהו?... אף בא וראה, ידידי הנחמד, כי לא יכלת לכסות את השנאה והקנאה המדברות מתוך גרונך, ולאות אביא את דבריך בעצמך. הלא לפי דבריך "נפשי שחורה כעורב, נכנסה בי רוח שטות, לא אדע בין ימיני לשמאלי "א"כ גם האנשים כגילי נפשותיהם שחורות כעורב, נכנסה בהם רוח שטות וכו', א"כ בעד אנשים כאלה ועל עת קצרה כזאת שחת דבריך *הנעימים והשפלת*

כלום ואינו מביא ראיה לדבריו." וכו'

ואיך נוכל להביא ראיה שלא עשו ולא כלום? אם לא עשו, אז לא נוכל להביא ראיה; אך ייטיב נא לראות את מאמרי "רוח משפט" הנדפס פה וראה, כי מלבד ששדל לא הביא תועלת ולא עשה כלום, אך עורר ריב וחרבה, ועל זה אביא שם ראיות ומופתים נאמנים לפי דעתי.

"ככה יש להתפלא על ה' קאונער, האומר, כי באה לפני כבודו צעקת תלמידי בית המדרש, על אשר הרחיק לערנער יכביד עליהם את אכפו בספרו "תורה הלשון". יגד לי ה' קאונער, הטוב מזה להעמים עליהם את התליע או המסלול?"

ואם לא טוב ממנו התליע, לכן "תורה הלשון" טוב?...

"ובנוגע לכל הספר חיד נראה לי שהדברים המעטים והטובים אודות שירי מיצקן (פליאה מני, הלא מורו החכם ווערזל לערנער יאמר כי גם דברי אודות מיצקן הבל הבלים?!) בטלים בחבורת הכלות (!) שבו, ומניח אני לאיש גדול ממני לאמת את דברי."

נאה ויאה לה' הירשבערג משפט קצר כזה על מחברתי כלה, ולהפך לו אמר משפט אחר כי עתה השתומטתי הפלא ופלא...

5.

האיש הגדול, אשר הניח לו ה' הירשבערג לאמת את דבריו עיד החקר־דבר, הנה בא בא מרם כלה עוד לדבר והוא מיודענו ה' אבראמאוויץ במאמר "דברים אחדים על דברי המחברת "חקר דבר". הנדפס בעלה זה ונמשך בעלה 6,6,3.

והנה מרם אשיב להי אבראמאוויץ על דבריו במאמרו הזה הנני נותן בקצרה את טענותיו עלי, ואלה הן:

א) מרוע אתהלל ואתפאר בהקדמתי, כי מראש אראה את הסוף הגדול אשר יתחולל על ראשי, ווה לא מדרכי הענוה. ב) בהקדמתי מצא אי הגיון, באמרי: "ותנה לא אשפוך פה רוחי בהמון מליצות, כיתר הסופרים, למצא חן בעיני הקוראים, כי אחת היא לי מה שלא יענו בי המה; אם משכילים עיד אמת תמו, הלא בלי מליצות רמות ונשגבות ימשכוני חסד, ואם בחשיכה יתהלכו, הלא אלפי הקדמות לא יועילו." א"כ, ישאל ה' אבראמאוויץ בצדק, או "כי אחת היא לי" למותר, או התנאי השני "אם משכילים עיד אמת" למותר. ג) מרוע אשים עליו עון השגיאה "תולעי הדבורים" בעת אשר הוא בעצמו תקן את ט עות הדפוס הזה בהמליץ שנה שלישית נומר 35 ? ד) יעיר על שגיאה גדולה אשר נפלטה ממני, באמרי במאמרי "במה שני מציאות האדם על פני האדמה" שקלומבום גלה את אמעריקא בקצה המאה הארבע עשרית, ובאמת היתה זאת בקצה המאה החמש עשרית. ה) במאמרי הנ"ל מצא איזה שגיאות בגראלאגיא

ו) בקצה מאמרו הוא אומר כי את דברי על דבר המשוררים האידעאליסטען

לו תשובת אבראמאוויץ בעצמו (הברמל שז), והשניה מי לא יראה כי אין אחת אמת במאמריו של מה"ז?

האומנם כן? ומדוע לא נתן כל מופת לדבריו? ילך ויקרא את דברי ה' אבראמאוויץ בעצמו בהברמל, או יראה, כי ה' אבראמאוויץ בעצמו יפזר לי שם, על אפי ועל חמתי, תהלות לאמר: זלכן קשה לי מאד לפנות בבבוד איש כמוך, אשר באמת אכבדך בלבי (ולעיל אמר כי הנני כסליפת השום בעיניו...), מפני שהנני רואה בך היכולת להזות כאחד מהמשכילים הדם וכו'.. אך אנכי לא שמתי להן לב, יען ראיתי שבאמת אין אות אמת בכל מאמרו הזוא, כן בדבר הביבליאטיק, כן בכל חלומותיו ודבריו, ולכן לא השיבותי לו מאומה, יען ראיתי שגם שם עור הפעם יתהפך כחומר החתם.

"כי חפץ היא, יוסיף ה' הירשבערג, רק להתרומם לפעלה למשכיל על כל מחברי ישראל החדשים (אף כי הקטן שבהם (ונם אתה בתוכם?) פעל ועשה יותר ממנו), ולהשפיל כבוד כלם לא[illegible] צודקות כי"א בדברי לצנות שאינם הודשים שום למוד רק רוח כביר בם[illegible]

שקר נמור! כמעט לכל דברי אביא מופתים נאמנים, הוא הוא אשר יעיר עלי חמת המופרים, כי קשה להם האמת יותר מספרת... המופרים העבריים לא ישימו לב אם יגעו בבבודם בלי מופת נאמן, אך אם יתנו להם אות ומופת או יתקצפו ויתנעשו, כי לא יאבו מעולם להודות על האמת. צא וראה, כמה יגיעות יגע ה' צווייפעל להצדיק את עצמו נגד מופתי ה' אבראמאוויץ אשר הביא נגדו! כמה יגיעות יגע זה האיש אבראמאוויץ בעצמו להצדיק את עצמו בדבר השניאה "ביננען-וירמער" ולא יחפוץ עד היום להודות על האמת! ולכן נתכה גם עלי חמת כל המופרים יען כי הבאתי להם מופתים נאמנים, אשר ינכרו עיניהם. כמה זלזולים דרפות וגדופים שפך עלי ה' נאטטלאבער על אשר נגעתי בבבודו (לפי דעתו) בהמופתים הנאמנים אשר הבאתי מדבריו בעצמו עיד פאסטעלם (עי' "מאמרי "לא שלום ולא אמת"), עיד תארו הגדול והנורא להי צווייפעל (עי' "חקר-דבר") ועיד תהלות פיו, אשר יאמר כי מקצה אמעריקא ועד קצה נודע שמו (עי' מאמרי "דוח חיים)! כמה יגיעות של הבל יגע ה' לשרעד להשיב את דברי פינסקער, הנאמרים באמת ובמשרים! צא וחשוב ותמצא עוד יותר... אך נבא נא גם אל השרת ה' הירשבערג המתוכמת.

"מדי דברי בה' קאונער, יאמר ה' הירשבערג בהערה, ראיתי להעיר את הקוראים המשכילים על ספרו "חקר-דבר" אשר יצא זה לאור מקרוב. צחוק עשה לי ה' קאונער בספרו וכו'."

הלא תשתומם קורא יקר, על העוות הזאת, כי התלמיד שלא שמש כל צרכו הזה יעיז להגיד קבל עם, כי צחוק עשיתי לו בספרי "חקר-דבר". כמו כתבתי את מחברתי אך בשבילו, ואך הוא השופט הראשון בספרות העברית!.

הזא אמר שחתכמים המשוררים: שלי"ל נאטטלאבער וכו' לא עשה ולא

צעיר הצאן לדעת את אבראמאוויץ בעצותיו הטובות? וכמה וזה הירשבערג, ומי ידמה ומי ישוה לו?!

אך מלבד כל הדקדוקי עניות, אשר מלא מהם כל המאמר, לפי דעתנו באיזה פלא, יבא שם מכתב פרטי מה' אבראמאוויץ אל ה' נאמטלאזער עיי מאמר ה' נאלובאוו,—ויען כי המכתב הזה וכה באיזה גם לבא בדפוס, הנני להביא פה ממנו דברים אחדים לשמרת לב הקוראים, כי הוא יוכל להיות הפרית היותר נחמד בלימעראטור העברית.

"ד' ערי וכל אנשי ביתי עדים, יכתוב ה' אבראמאוויץ להי' נאמטלאזער, כי בשרוק גדול (!) קראתי את דברי הגער (!) נאלובאוו וכל היום (נוזמא קייני!) לא פסק תוגא ממני. הן באמת לא מצאתי בי עון אשר חטא בעמלי וביגיעי למובת (sic) צעירי עמנו, וכל דברי מרדפי עוד יעלוני מעלה מעלה (?!) תחת אשר חשב להשפילני מטה. אורי קאוונער ורעיו המתקנאים (מה ענין אורי קאוונער ורעיו המתקנאים להי' נאלובאוו לא זכיתי להבין!) עוד יאורוני היל לכתוב, לעשות ולהועיל (sic.), ד' אורי וישעי ממי אפרד, ובקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי (לפי דעתם) אך המה יכשלו ויפולו. המה ומאמריהם זריקים כלבוש יחלופו ויגיעי ואמתי (?!) לעולם (sic) יעמדו, והיה הדור הבא לדיין! (יהי ה' אבראמאוויץ! כל זה יאמר הוא בכבודו ובעצמו, ואנן מה נעשה אבתריה? עלינו אך להודות ולהלל את ה' על כל הטוב שגמלנו ולא מנע ממנו גם ברוך הזה נביא, או תכם עדיף מנביאי, אשר ידע מראש, כי יגיע ואמתו לעולם יעמדו... והנה ארהיב עז בנפשי לשאול את ה' אבראמאוויץ הגדול והנורא, איך יסכימו דבריו אלה עם מכתבו הנדפס בעלה הראשון, אשר בו ישפך כי הביא עוד נזק לספרות העברית?... לאיזה מדבריו נתן היתרון, יבא בעל התירה ויפתר אותה!..), סוף דבר קאוונער וארחות מרעיו (עוד הפעם קאוונער וארחות מרעיו!! טוביא חטא חינך מנגד!...) כקליפת השום בעיני (ואיך חטא בעיניהם!) ושריקת עמם כאשר ישרוק הזבוב וכו'. גם אריבי(?) קאוונער וגאלובאוו אומרים כי בני עמנו יעמיסו עלי מטלען!! (מה ענין שני אותות הקריאה האלה, לא. זכיתי לדעת), לדעתי טוב ויפה (!?) הדבר הזה יותר מלקרות בעצמו שם ותהלה בשערים בדור אשר כל הפחץ יבא ויטול את השם בדברי רוח וכו'."

"מעתה, ימים החכם הגדול הירשבערג, יאמרו נא מסטינין מה שיאמרו! ובאמת מסטינים, מעתה, אחרי אשר ה' אבראמאוויץ בכבודו ועצמו אמר, כי יגיעו ואמתו לעולם יעמדו! והחכם הגדול הירשבערג המכים לזה,—מעתה עליכם באמת לתת יד לפה ולדום מהדד גאנו..."

והנה ה' הירשבערג לא הסתפק בזה שה' אבראמאוויץ הבנים גם אותי בעצמי ה' נאלובאוו, אם גם לא ידעתי מזה מאומה, וידה גם זה אנן בי. לא אניר לך פה מאומה, יאמר ה' הירשבערג בהמשך מאמרו, אודות ה' קאוונער, אשר התנפל גם הוא על אבראמאוויץ בהרסל, כי ראשונה היה

האנשים המקיפים עליו ידעו להודד מצנו ויבישו מעתה והלאה בשבע עינים על עלילותיו . א"כ אם יגלו איזה כותבים חסרונות העברים בשפת רוסיא , אז לא משנאה יעשו זאת , כאשר ידמו חכמינו הגדולים , אף הפציר המה להביא אותם לפני משפט דעת הקהל אשר בשפתו הוא כותב , וכונתם רצויה להועיל להיטיב , להתם תשאת ולכלות פשע . ולפי דעתנו ברוכים השופרים לשמצה בשפת רוסיא , ימן כי יראו שכל חכמינו הגדולים יצעקו חמס על זה "ובושה הוא בלבם כמרקרת תרב" ; א"כ כל אשר יזמו להביאם ולמרים (אם אף האמת נגד פניהם) הרי זה משובח...

אף מה נפלאת שאלת ה' צבאות בעדשרבוים : מדוע יחמדו לצון על מנהגים ואמונות טפלות בהמון עמינו, בעת אשר לא חפשים מכמו אלה ועוד מגרועים מהם גם העמים תאורים" ? אם יש אצל העמים התאורים גרועים . לכן לא נוכל לחכור לצון על מנהגים ואמונות טפלות בהמון עמנו ? הלא בזה שיש אצלם עוד גרועים, לא נעשו עור מנהגינו ואמונותינו הטפלות לחכמות , אשר בהן נוכל להתפאר ? הן יש לכל אדם הצדקה לדדוש מהפורעים לשמצה , כי לא יחמאו נגד האמת , אולם לצעק עליהם חמס , מדוע יעשו זאת בשפת רוסיא הוא אולת וזדון לב , ואף איש אשר "אין לו עסק בזה אם יאמן העם באחד קדוש להעריצו" יוכל להתמרמר נגד הפורעים לשמצה הבלי העברים בשפת רוסיא , ובזה יאמת את המשל הנודע xata поврышка , וידאה לדעת כי לבו בל עמו בכתבו על דבר התאחדות העברים עם החזסים...

4.

אחרי כן יבא מאמר "עצה תחת עצה" מאת פלוני ה' חירשבערג , והוא תשובה לה' גאלובאוו על "עצתו הטובה" . והנה כבר אמרנו כי ה' גאלובאוו שגה במאמרו הזה , כי ספרי בוכהאלטעריא בשפת עבר לא יביאו כל תועלת ואבוד הזמן הוא לא יותר ; אולם החכם הגדול הירשבערג לא מנקודת הראות הזאת יתנפל על ה' גאלובאוו , אף מצא מקום אחד במאמרו ומשם יצא עליו למלחמה . ה' גאלובאוו יאמר במאמרו הנ"ל : "קשה מאד על צעיר הצאן כמוני לבקר דברים שונים , ואנכי מה אענה אחרי אבראמאוויץ אשר קטנו עבה ממתני , ומי אנכי , כי אניד דעתי אודות מחבר , אשר קודאי ספרו ביראת הכבוד יזכירו שם אבראמאוויץ , אשר האיר לארץ במחברותיו ; אשר באמת מבל מליצותיו אף לצון חמר לו" . והנה כל בר דעת יראה , כי דברי ה' גאלובאוו פה המה דרך שחוק והיתול , אבל החכם הגדול הירשבערג הבין הדברים כמו שהם ועשה תבילות תבילות קושיות של הבל , ולאחיונה דמה בלבו , כי נצח את ה' גאלובאוו . הלא כה דבריו : מלבד זאת אתפלא עליך הפלא ופלא , בעצמך תתודה פעמים רבות כי נער אתה , תלמיד שלא שמש כל צרכו , ואיך ערבת את לבך להיות כיועץ ומורה דרך למי שגדול ממך ? מי בקש זאת מידך

המנוח (אם גם יודה בעצמו שלא ידע את הרב המנוח, אך שמעו שמע מפי ה' צווייפעל..) ויאמר, שהיה איש חכם ונבון, אוהב את ההשכלה וכו', ואשת היתר גדול ונאמן שלא היה הרב הגיל רועה רוח, יאמר ה' גאטטלאבער. הוא שידידי ורעי הרב החכם והמצוין הנודע הרד"א הכהן צווייפעל נ"י היה מאוהביו ואהביו כנודע לכל באי שער עירנו. אשרי האיש המאמין! נאמר אנחנו, אך אלה אשר מקטני אמנה הם יוכלו להסתפק גם במשפת הדוחק הזה, כי כבר נודע שהי צווייפעל נוטה לחסידות, ובפרט ליוצאי ירך הרב פליובאוויטש כנראה משירו והעיותיו על מות הרב הגיל (עי' המגיד שנה עשירית, עלה 23, בקצור מכתב ח' גאטטלאבער נחשד מכמה טעמים וכפי הנראה חפץ לאחוז את התבל בשתי הקצות, כי הואב יהיה שבע והצאן שלמים... אך נפלאה עוד יותר הערת ה' צעדערבוים על המכתב הזה:

"רב תודות לך איש משכיל ואוהב אמת, יאמר ה' צעדערבוים, כי יצאת לחסיר תרפת מעל איש יקר וחלק בלי שתו, אשר תרפו פלוני במע"ר רוסים. אך מתוך דבריך יוכלו חלילה אוהבי שטנה שלא קראו או לא יזכרו את דברינו להאמין, כי דברנו דופי באחד קדוש (sic!) אחרי עלותו לשרום וכו', ואנחנו רק על אלה תלונתנו אשר יצאו לחרף אותנו במע"ר רוסים, כאשר אמרנו, אנוה שברה לבנו, ונאמר, עד מתי לא ישבעו עוד מבשרנו המציאים דברתם רעה עלינו על הגייר במע"ר בלשון המרינה והמה רוכם מבני בריתנו וכו'. אולם בזה הקדמנוך לא אחת ונופיע את החוברים סרה בנו על פניהם, מדוע יחמדו לצון על פנהגים ואמונות טפלות בהמון עמנו, בעת אשר לא חפשים מכמו אלה ועוד מגרועים גם העמים הנאורים? ורחנו יעצב רק לכל דבר המחלל שם ישראל בפרהסיא."

אך בער אנכי ולא אבין, מדוע תשבר אנחה לבות חכמינו אלה, אם יראו כי ישימו לשמצה את הבלי העברים בשפת רוסיא? ולפלא כי התלונות האלה נשמע לרוב אך מפי המתפארים, כי זורעים המה אור בישראל, כי יבקשו קרבת הרוסים, כי יחפצו ששפה אחת ודברים אחדים יהיו לנו עם הרוסים?... ה' גאטטלאבער ידבר כואת במכתבו הנוכחי וה' צעדערבוים ישנה וישלש ואת בבל עלה ועלה, ובכל זאת שניהם יתקצפו ויתמרמרו על הפורעים לשמצה את הבלי העברים, בשפת רוסיא, ולא יתנו אל לב, כי בזה סותרים המה את דבריהם הנשגבים אודות התאחדות העברים עם הרוסים. מה הוא באמת העונש לאיש עול, נוכל, צבוע וכדומה, אם נסיר מעל פניו את הלוט הלוט ונגלה את ערותו לעין השמש? הלא איש כזה יודע הוא שעושה עמל ואון! אך הפורעים לשמצה יש להם שתי כונות: א) יחשבו כי אם יגלו ערות מי שיהיה על פני השמש, אז יבוש האיש ההוא ולא ישנה עוד במחלתו, כי לא בל מה שיעשה האדם בסתר, עושה הוא בפרהסיא, לכן יחד, ב) כי אם גם הפרוע לשמצה לא ישנה דרכו לטוב, אך למצער

תי צעדערבוים. כי לא טעות הדפוס הוא, אך בלתי ידיעה, ולראיה נביא את דברי ה' אבראמאוויץ בעצמו בגליון הנ"ל. שם במאמרו "שלשה ענינים שלים בקנה ארחי הענין הראשון הוא לתקן טעותי הדפוס, אשר נמלטו בספרי "תולדות העברי"; ותחת בכל מקום אשר יתקן יאמר, תדת... צ"ל.... אולם כאשר בא אל תקון השניעה הואת יאמר למותר, כי הדגיש תכונה הזאת (שֶׁבֶּ יִנְנְעָן הוא לא דְבוּרִים) בלחת תכפרשת ולכן החליט לעת עתה לקרוא אותם בשם "חדבריים עד אשר ישית עצות בנפשו לבקש להם שם אחר בחלק השלישי וכו', מי לא יראה איך, כי חסרון ידיעה הוא ולא טעות הדפוס, כי לו הייתה זאת טעות הדפוס, כי עתה תקן בקיצור "תורת "חדבריים" צ"ל "הדברים" ולא יותר; אך הוא לא כן עשה ויוסיף ללא צורך, כי הרגיש הכונה, כי לעת עתה יקרא אותם כך, וכי ישית עצות בנפשו לבקש להם שם אחר, בין כה כל תינוק של בית רבי, היודע שפת עבר ושפת אשכנז ישתוק בפעם אחת "תולעים הפנימים בלי כל עצות בנפש, ועוד הפעם אני אומר, שיען שה' אבראמאוויץ לא יחפוץ להודות על השגיאה תקטנה הזאת, לבן מרקדים עמו כרוע השערה.

אנב אעיר את אזן הקורא, כי העניו הגדול ה' אבראמאוויץ, אשר יחפוץ להשליך את עמו מידו, אם אך ה' סלאנימסקי יסכים לזה, שם במאמרו "שלשה ענינים" אינני ענין כזה, ולהפך היות נאות יתידה תלבישהו לאמר: "חלק השני (מתולדות העברי) נקרא על שמי, כי אנכי בעמלי פארתיהו וביתיהו וסידתי ענינו במערכי לב (!), אקוה כי חבמי עמנו יוקירו שכנו (!!) ויאמרו, כי ראוי הוא להעתיקו (!!!) גם בלשונות העמים... זאת היא ענוה! מחבר עברי, אשר לקח ולפי דבריו בעצמו, שם מעל ספרי העמים תולדות עוף השמים, יקוה, כי חבמי עמנו יאמרו שראוי הוא להעתיקו שנית ללשון העמים!... אך וכה לי קודא יקר, בהמשך דבריו תראה עוד יותר את ענות ה' אבראמאוויץ.

3

הגליון הזה מן "המליץ" מלא הוא פרחים מראש ועד סופו. בראשונה יבא באמת פרח נחמד והוא מאמרו "משא תוראנאי המתאר לפנינו ברעת והשכל ובלי משוא פנים את חיי העברים כמו שהם; אחריו יבא מאמר ה' נאטטלאבער המתחיל בסדרש ובתהלה רבה לה' צעדערבוים, ותוכן דבריו ללמר זכות על הרב מיטאמיר, אשר מת בחלי-רע ואשר כל המיע הרוסים ספרו אודותיו, כי יושבי זיטאמיר חפצו לפרותו מדרת שחת בכסף, אשר שמו מראשותיו, ובחלק שנות חייהם, אשר נתנו לו במתנה; אך מלאך המות לא אבה כל כופר (כי התחת צדיקים הוא?). והנה אחרי תלונות ה' נאטטלאבער, מדוע יפרסמו העברים את מנהגיהם הנבערים בשפת רוסיא, יפוד תהלות אין קץ לרב

לספרותנו ולצעירי בני עמנו ואשלוח את עטי מידי ולא אוסיף לכתוב מעתה ועד עולם.״

מי לא יראה כי ברברי ה׳ אבראמאוויץ האלה נראה שרירות לב ילד שעשועים, אשר הוריו הבלימוהו במשנה, והוא ירים תאניה ואניה, אם גם ידע, כי לא חשבו להבליטו, יען הוא חפץ שיפיסו אותו במנדנות או בבלי משחק... בלי כל ספק חפץ ה׳ אבראמאוויץ, כי יקומו כל סופרי ישראל כאיש אחד חברים, ירעו ברך לפניו ויתנצנו אליו, כי בל ישלוך עטו מידו והוא ברוב ענוגותו וחסדו הגדול יעתר להם, ולאשרנו ולאושר כל מין האנושי יוסיף לכתוב מעתה ועד עולם... מי לא יראה כי לבו בל עמו בכתבו כדברים האלה! האומנם ישים ה׳ אבראמאוויץ יד לפה ולא יכתוב מאומה, אם יאמרו איזה אנשים, כי לא הביא תועלת? האומנם לא יבין בעצמו לפעולתיו, כי יחשוב עוד שנים נוסף לספרות העברית?... לפי דעתי, איש אשר כתב מעט מועיר ונגע בשאלות החיים, כבר נתברדו ותלבנו דעותיו ופעולתיו אצלו, אשר לא תמטנה מרוח קל הנושבת בהן.—בין כה זה האיש אבראמאוויץ, אשר יבא עלינו כפעם בפעם בקולות וברקים, נפל פתע תחת מחלומות היתוש הזה והוא נבון להשליך עטו מידו!... לכן, ברור הוא כשמש לפי דעתנו, שה׳ אבראמאוויץ יתפוץ להיות ילד שעשועים, אשר כל סופרי ישראל יקריבו לו מכתבי תהלות ובקשות.

והנה אוסיף עוד עד אחד אשר יראה כי ה׳ אבראמאוויץ איננו ענו כזה וכי להפך הוא לא יחפוץ אפילו להודות על האמת, אם אף זה יובל לנגוע בכבודו אף כמלא השערה. כבר ידוע שה׳ אבראמאוויץ שנה בהעתקתו ״בינגען ווירמער״ תולעי הדבורים ה׳ גאלובאו במאמרו הנזכר העיר את אזן ה׳ אבראמאוויץ עוד הפעם על השגיאה הזאת. והנה לו חפץ ה׳ אבראמאוויץ להודות על האמת כי או כבר הודה, ששנה בהשתקת המלה הזאת, וזה לא פגם בכבודו אף כמלא השערה, כי שגיאות מי יבין, ולא בשביל שגיאה אחת או שתים, נוכל להקטין את פעלו; אף לא כן ה׳ אבראמאוויץ! הוא לא יחפוץ בשום אופן להודות על השגיאה הזאת, ויתרפה כחומר חותם, כדי שלא ישול מכבידו אף כחוט השערה, ולא יבין כי בזה הוא משפיל את עצמו הרבה יותר מאשר יחשבו מעירי על השגיאה להשפילהו. גם במכתבו הזה יאמר: ״ובסוף מכתבי אתמה מאד על המיל אשר לא העיר אזן צעיר הנאן בעל העצה השובה, כי טעות הדפוס ״תולעי הדבורים״ הנה טעות הדפוס הזה כבר תקנתי בעצמי בהמליץ נומר 35 שנה שלישית!!! איך שכח להעיר דבר כזה הנרפס והנתקן כבר בהמליץ? הלא דבר הוא!.... על זה אמנם השיב לו ה׳ צעדערבוים בהשרתו להמכתב הזה, כי אין לו לזכור מה שנרפס לפני שלש שנים, כן לא התקין בנומר הנ״ל כראוי ואף במקום ״הדבורים״ כתב צ״ל ״הדברים״, ובאמת ראוי להיות ״הפנימים״. אף אנחנו נוסיף על

תפעולת אשר יפעל ה' צעדערבוים על קרואו, בעת אשר הוא בעצמו ירדה כי אם יביא דעות נפסדות לחלוק עליהן, או ישעו בהן אלה שלא שמשה כל צדכם.

כן לא שמאת יהיו את מצוים על חכמת הקבלה ועל החזלים בעקבותיה, יתפאר ה' צעדערבוים בהמשך דבריו. גם לא המתינו דברים כלפי שמת החסידות החדשה אינו בעצמה, לא על תרכי הצדיקים זאסנת החסידים וחעם בנפלאותיהם כי אין לנו עסק בזה, אם יבטחו על אחד קוזש (?) להעדיצו ולהפקיד עתותיהם בידו, זבשכר זה ישחחו מכחם בעזו, לפען יוכל לשבת בשלוה לחקדיש ימיו לחורה ועבודה, לעשות שלום בין איש לאשתו, חתן וחזחנו, איש לרעהו, באמרנו, למה יגרע נהלתם מכל שפט, יעץ ודופא הלוקחים שכרם משלם".

שישו ושמחו צדיקים וחסידים; כי הנה בא מליץ יושר, אשר יאמר כי אין לו עסק בזה אם יבטח עליכם, קדושים, להעדיצכם ולהפקיד עתות בידכם ואשר יאמר בפה שלא קבל עם, כי לא נגע חלקכם מכל שופט, יועץ ודופא, הלוקחים שכרם משלם. מהרו הדדיקו ברכות על ראש מליצכם יושר, אשר בהמשך דבריו יאמר עוד למה לא תתנו חפש לעמיתכם להאמין באחד קדוש (sic.), אשר יבחר לו, הצדיקים חובם חכמים מחוכמים אמנים לאמונתנו ועמנו".

האף אין זאת, קורא יקר, כי מיץ במהלך כזה יעשה רבות לתועלת ישראל?.

2

עוד בגליון זה נמצא מרוז נחמד אחד ותוא מכתב ה' אבראמאוויץ, אשר כרי חיח לחביאהו כלפי פה, אף חם אנכי על הציר והזמן, לכן אספר בקצרה מה חניע לה' אבראמאוויץ לכתוב מכתב כזה. בגליון 46 להמליץ שנה חמישית בא פלוני ה' גאלובאוו בטאסר, עצה טובה, אשר יתן בו באמת עצה נבערה להי אבראמאוויץ כי יכתוב כפרי בוכהאלטעריא. והנה לו חכם ה' אבראמאוויץ, כי עדה התריש ולא ענת מאומה, ובזה חראה להי גאלובאוו, כי לא ישים לב לחלומותיו ודבריו; אף ה' אבראמאוויץ, מיראתו כי גם ה' גאלובאוו יוכל להרע לו ולהטעיט את גדולתו, בא בטכתב להי צעדערבוים לחשיב להי גאלובאוו, ובזה בזה את עצמו הרבה יותר, כאשר נראה מטכתבו. הלא כה דבריו:

... אנכי אל משכילי בני עמי אדברה, אדבר אל משכילים אנשי אמת, אשר בחנוני גם ראו פעלי בספרותנו ואדרוש מהם דין ומשפט, לדון אותי בצדק ולשפוט על ספרי ומאמרי במשרים, ובכל לבי ונפשי אדרוש מהם להניד לי באמנה, האם העלתי מעט בעטי, או אולי הפסדתי וגרמתי נזק

ישתמש בהן: "עוד מר אחד מדליק הערת נוטה לנפול בים הצחי, עוד מעט וגלי השכחה יבלעוהו ולא יודע כי בא אל קרבם. אך ננסה נא מרם תחול במי השטף להפיט בקני ראות המגדיל ומקרב לעיני בשר על הטפה הנופלת, אשר עינה כעין הברולח (?) ונשתומם לראות וכו' וכו'.

עתה נפסח על הליקות עלק, כי לא פאליטיקים אנחנו, ונבא אל דברי ה' צעדערבוים, הנוגעים לחיי עמו:

"אללי לנו, יקרא ה' צעדערבוים בפאטרן הזה, אם נפל חלקנו להיות מטיף לבני עמנו בעת הזאת, אשר יתנשאו הנטיות הפנימיות והדעות השונות בלב אחינו."

אך אנחנו לא נוכל לעצור בעדנו מבלי שאול את השאלה הקטנה הזאת: מי יבקש זאת מידו? מי כפה עליו הדר-כניות להיות מטיף לבני עמו? אם אללי לו, אם רע ומר גורלן להיות מטיף, הלא יוכל להשליך מעליו גזר את ירושרת הזאת! אך הוא לא. בן עשה, איב הקריאה "אללי למר לשחר" אך נביא נא ונראה את הישגעות הגדולות, אשר עשה אתנו ה' צעדערבוים אך הלום ואשר עוד בדעתו לעשות!

למה נדבר בחיות, יאמר ה' צעדערבוים, יקומו יעידו בנו כל יודעינו מאז היינו לאיש, אם לא הראמצנו בכל יכלתנו לקנות למו אוהבים נאמנים באהבתנו תמאמנה לאמונתנו ולכל בני בריתנו ובעמלנו להיות להועיל לכלל ולידידים. מאת מי עשינו? ומם שתה אחרי אשר נתן ד' בל בנו להיות מחבלים לעמי, ואם פגעם הלילה באחד ומלה אחד מעקרי הדברים המסורים אל הלב מטעים בנפש המאמין מאיזה מה עשה, ומה הועלת אשר תביא לכלל ולידידים? והלא גם תועבות המשוחות אל הלב ונטועות בנפש המאמין? ומה איכ המעלה הזאת כי לא פגע חלילה בהן?... לא יצאנו בורוע רמה (מל) נגד דעות השונים והמחדשים, אף כי המת פרקב בעצמינו מרעתנו כי בנע לריק שיב בבחי יתמאר? הלא יודע ומורה הוא: ביזעת לחיק! ולמה נביא לחנם את רעותיהם הנסתרות לחלוק עליהם: מראנה מן יקראום אלה שלא שמשו כל צרכם וירם עד אחריתם? איב בבת הראנה חואת לשוא כתב הימבים את ספרי "מורה נבוכים", לשוא לחם הרמבמן מלחמת תנופה עם מורדי אור, לשוא קמו לאלפים ובבבות חכמים ונבונים לסתור דעות נפסדות זלהאיר אור בהשכה; שמוע לא שמעו בלם לחקי הגיון של ה' צעדערבוים, כי לא נבון להביא דעות נפסדות לחלוק עליהן, מראנה מן יקראום אלה שלא שמשו כל צרכם ויעד אחריתן? אך בלי פל ספק לא תמצנו המה "להועיל לכלל ולידידים" לכן עשו מה שעשו. בין כה יכל הקורא לשער בנפשו את

פרחי „המליץ"

(לשנת 1866)

1.

לראשית „המליץ" משנת 1866 יבא כאבר ה' צעדערבוים „העמר המצפה" המתחיל בפרחי מליצה כאלה:

„עוד מר אחד מדלי העת נפל בים הנשיה, גם שנת 1865 למנין האזרחים נגוזה ועברה; בטן הנצח בלעה אותה ולא נודע כי באה אל קרבה. אף פרם תתבולל עוד בימי מלא קורות הימים, נחישה נא להביא את נטף הזמן הזה אל תחת בדולח מלטש המגדיל ומבדיל חלקי מים הנאחזים (במה?) כיד חכמת פלם האור השובה עלינו בדורנו זה, נמרתהו על פני זכוכית החלון מביה והקרח מחוץ יקפיאהו לחוות את הציורים אשר ישוו לעינינו כוכבי המשלשים, נביאהו אל כור המבחן (כעמישע רעפארשע) לדעת הרכבתו כמה מיסוד התמוצי ויסוד התנקי (סוד גדול השמיענו ה' צעדערבוים, כי בנטף מים, אשר ממנו הוא מהבר, יש גם יסוד התנקי... אשרי הדור שזכה להתגלות כזאת!) משרבים בו וכמה דבקו בו שיד ומלח ממערת רבצו (ממערת רבצו של מי?), נדע מחדתו וכתו, כמה הצליח לכבות להבות קנאת איש מרשה (?), אום מלאום, וכמה הדחיה לבבות בקיטוריו, לדריך כמשה גלגלי איבה ונקם במדת טפח הזמן, אשר סבבה השמש את מעגלה בחוג השמים מהצינו? גלגלי איבה ונקם במדת טפח הזמן אשר השמש סבבה את מעגלה בחוג השמים!), נשכיל נא אל מקצתו, אשר שתו ממנו בני האדם לדוות צמאונם ולהשיב נפש, להדלים רחם וגיום, ואל תשובותיו אשר באו אל קרבם להדליש ולבלע סדר מרוצת רגשותיהם ונטות רחם. ואז נבין לקרת מסר ליסים יוצר לזקק ולצרף המשגים פרם נבלעם, ולהשתר מכל מסך לא פרוד, לשוב לנו כל הימים."

זאת היא מליצה! מר אחד מדלי העת נפל בים הנשיה, ולמען לא יתבולל בימי מלא קורות הימים, יביא אותו תחת בדולח מלטש המגדיל ומבדיל, ימרתהו על פני זכוכית החלון והקרח מחוץ יקפיאהו, יראה כמה בו יסוד התמוצי ויסוד התנקי!!! כפי הנראה תרוחות המליצות האלה על לב ד' צעדערבוים בעם ברול, כי גם לראשית שנת תריד (המליץ שנה שלישית 33)

ע.

עגלים, עזים, עזי פנים, עטלפים, עכברים, עלגים, עמי הארץ, עקרבים, עקשים עריצים.

פ.

פרים, פרזים, פושעים, פראים, פרים, פריצים, פתאים, פתנים.

צ.

צבועים, צוררים, צלמים, צפעונים.

ק.

קוצים, קלים, קשי עורף.

ר.

רננים, רופאי אליל, רוצחים, רקים, רמשים, רעים, רשעים.

ש.

שבטי זעם, שרים, שובבים, שודדים, שוטים, שורים, שכורים, שעירים, שפלים שקצים, שרצים.

ת.

תולעים, תועים, תנים, תנינים, תעלולים.

ויהי רצון מלפני ה' צעדערבוים וכת דילוה, שאם הלילה פגמתי ושכחתי חיזוק וגדוף אחד מן האיב הקדוש הזה, שיקובל כאילו כתבתיו בכל פרטיו ודקדוקיו אמן סלה.

והנה ידעתי גם זאת, כי ימצאו גם אנשים כאלה, אשר יאמרו, כי למותר הוא להדחיב בדברי ה' צעדערבוים וכת דילוה, לברוח ולנתחם, — כי מי ישים להם לב? ... בן ה' צעדערבוים בעצמו ובל כת דילוה, בלי כל ספק, יתברכו בלבם ויתענגו לראות שדבריהם זכו לבקרת. — אך לו היתה כל עדת הקוראים מהאנשים הראשונים, כי עתה באמת למותר היה לכתוב; לו היתה כל עדת הקוראים מהאנשים כה' צעדערבוים וחבריו, בי עתה היה קולי נקול קורא במדבר... אולם הודות לאל, יש בקרבנו רבו קוראים מבינים כל דבר לאשורו, — אך לראבון נפשנו רבו עוד כאד (תשעים ממאה) הקוראים, אשר ילכו אחרי הרבל ויהבלו; לבן יש היכלת והחברח להבדיל בין אמת לשקר, בין טוב לרע בין אור לחשך...

בקצה „פרחי המליץ" יבואו מאמרים אחדים ממנו, אשר בבר נדפסו במ"ע ואשר לא נדפסו עוד. את הראשונים הדפסתי עוד הפעם למען אצא מתחת ידי אפוטרופוס של מה"ע, אשר שנו בהם כרצונו והקיפו עליהם פנים ואחור העירות רבות; כן שניתי בהם מעט או הרבה, ובזה אצא מאת פני מאמרי הזה.

וכת דיליה. יקללו המה ואני אשתק בקרבי, ירדפו ויגרפו ואנכי אדום...
ולמען הקל מעליהם את מלאכת התעמות והגרופים, הגני יוחן לפניהם אוב
שלם מתרפות וגרופים, כאשר עשה בערנע, וזה הזלי בעזרת ד' *).

א.

אויולים, אילים, אכזרים, אלמים, אנשי בליעל, אפקרסים, ארורים.

ב.

בוגרים, בוערים, בורים, בווים, בני בסר, בני מרעים, בעלי מדן.

ג.

גאים, גדיים, גזלנים, גמדים, גנבים.

ד.

דובים, דגים, דוברי כזב, דלים.

ה.

הלכי רכיל, הוללים.

ז.

זבובים, זרים, זוהלי עפר, זוללים.

ח.

חברי משחית, חורים חושאים, חללים, חמדים, חסידים, חסרי לב, חרשים.

ט.

טמאים, טפשים.

כ.

כבשים, כותבים, כלבים, כסילים, כרים.

ל.

לצים.

מ.

מביטים, מיחים, מרגנים, מרקשים, מרדי אור, מבזעים, מגולים, מגזרים, מצחי נחושה, מסרבים, מקנאים, מרעים, משוגעים, משחיתים, מתעים.

נ.

נבזים, נבובים, נבלים, נוכלים, נזנשים, נחשים, נמיים, נעדים, נפלים, נקלים נרגנים, נשחתים, נתעבים.

ס.

סובאים, סוסים, סוררים, עקשים, סכלים.

*) על סוד יזכר ה' נתטלחנער, מחר צמחמרו יגס חלה מפני מסלחנ. (המלץ 1867 עלה 4) סוטיל לי הרגה לחנר לח סחיב סוס, ומחר לקפח סכר סימס מלה...

(פרת 13, 33) ; איך הוא אומר כי אך למענו : ולא למענו יוציא את המץ ואיך הוא מבדיש את עצמו תוך כדי דיבור (שרש 28 , 52) ; איך הוא משבח ומשבר את עצמו (פרה 49 , 52) ; איך ישתמש בכח להשלוך שקוצים על אנשים אשר אין להקוראים עסק מאומה ואשר בלי כל ספק יחפוץ הוא לתקן מהם (פרה 48) ; בקיצור פה תפגוש הברים רבים אשר יפגישו מעט אכזבה בשציא לאור מכתב שתי ותחל לשקול מן הוא והלאה את דבריהם בטאזי שכלה ותמצא עוד יתר ...

ב

והנה ידעתי גם ידעתי, כי יתלוננו עלי איזה קוראים, מדוע הראיתי אך את הצד הרע בפרחי אלה. האומנם ישאלו המה, לא נמצא בכל דברי ה' צעדערבוים גם דברים טובים? על זאת הנני להצטדק מראש. ידע אנכי, כי יש בדברי ה' צעדערבוים גם דברים טובים (על איזה מהם הראיתי, יודע אנכי גיב-שאם עשקה אדם איזה שגיאה (אם גם גדולה), בכל זאת לא נוכל לשלול ממנו את ידיעותיו ואת כשרונותיו, ולא בזה ששגה מי שהיה פעם או שהיה נוכל להשכין כבוד לעפר; אך בטה דברים אמורים אם האיש הזה הוא איש כמוני, אשר אוכל להביאו תמיד במשפט על דבריו ולהראות לו את שגיאותיו והסרמותיו, והוא יוכל גיב לעשות כזאת עמדי, או באמת החובה עלי להראות על שני הצדדים, הטובים והרעים. אבל אם יבא איש ויאמר על כבודו ועצמו דברי הימים יביאו בחשבון מעשינו אם לא שפטנו על כל ענין עד מקום שיד הבלרת האמתית מגעת (עי' פרה 48) ובאמת במקומות רבים אינו יודע בין ימינו לשמאלו ולא יבין דברי אחרים, ולזה בידו עוד חרב חדה להבות על קדקד אנשים תמימים וישרים ככל העולה על רוחו, ואנחנו לא נוכל לעצת עמדו בפעם בפעם למלחמה, או התובה, לפי דעתי, להראות על הצדדים הרעים, המביאים הרבה הפסד ונזק... ובפרט כי הצדדים הרעים באמת מרובים על הטובים... לכן מצאתי לנחוץ להראות בשעת הבושר הזאת על הדברים החדים הנמצאים בהמליץ לשנת 1866, כי לא בכל יומא אתרחיש ניסא להזציא מחברת זלא בכל יום יש הזכרה הזה לפתוח עינים עורות ועוד הפעם צחוק על שפתי הקדא החכם...) ולהראות לשונה ומשנה, כי שונה ומשנה הוא...

ולבלי יחשוב הקורא, כי שנאה פרטית מרבדת מתוך גרוני להי צעדערבוים, עבדתי נגד על יתר המאמרים המפוזרים על פני המליץ ובכל מקום אשר מצאתי נדוץ להעיר העירותי, הלם שם ימצא הקורא דברים רבים הראוים לשים עליהם לב.

והנה ידעתי, כי המלחמה הזאת אשר ערכתי עם ה' צעדערבוים זכת דלילה בבדה מאד, זירם תהיה על העליונה, כי ה' צעדערבוים יוכל לשפוך עלי הרפות וגדופים בכל עלה ועלה ממכתב שתו, ומי יאמר לו מה תעשה? ואנכי הלא לא יהיה לאל ידי להשיב לו בפעם בפעם; לכן הנני מוסר פה מודעה, כי לא אשיב מאוכה על כל התגפות והגדופים אשר ישליך עלי ה' צעדערבוים

יצר עליו , על המע . לא יצלח וכי הוא תמיד הצדיק בריבו . ויש נא הקורא להדאות לי על בקורה אחד , שיודה המל כי שנה בוכר מה ?) פבל מקום אשר יביא דברים נגדו , הנה הוא תמיד הצדיק והמעדער לא הצין רפרי האומנם מלאך אלהים הוא , כי לא יצא משלם פתחת ידו דבר שאינו מיושקן . . . ראה העדות הי צעדערבוים למאמר ה' אבראמאוויץ "עין משפט" אשר בא לשכיחו ברברים אחדים , ותראה איך על כל מלה ומלה , הבוערת אל עצמו ובשרו עשה חבילות חבילות של העדות לבלבל את הקורא ולהשליך שקוצים על הבותב (ועי' "צרור פרחים" פרה 18,7 ג' , 54) . בקיצור מיל מע עברי חפשי מדעת הקהל : אם יבא איש לערער עליו , או אם לא יאבה , לא יקבל דברי המעיר לגמרי , ומה שיקבל ינפץ לרסיסים , עד כי אוכל לאמר בפה מלא שאינו מקבל כי אם דברים , אשר יוכל להשיב עליהם , ולהשיב שבשרים אל חיק הבותב . אם גם ברברים זרים מאד ; אולם דברים של טעם , דברים אשר יראו לעין כל , כי שגה ברואה , לא יקבל–והאות כי לא ראינו עד מיל מע שיודה על האמת ששגה באיזה דבר .

בין כה המוציאים לאור מבהבי עתים עברים , יציפו עלינו מבול של מאמרים והערות , המבלבלות את מח הקורא–ואין איש , אשר יוכל להשיב עליהם . הקוראים השוטים , אשר הסכינו להביט על המוציאים לאור כעל שרירים אשר רוח הזמן מעם בקרבם ואשר בידם לישר ארחות בני ישראל לפלם להם דרך ישרה בארח החיים , יאמינו בהם וברבריהם ולא ישנו מהם ימין ושמאל , מבלי שקול את דבריהם במאזני השכל , אם ראוים המה לקבלם או לא ; בין כה מלבר שהמוציאים לאור אינם ש ל מ י ם בהבליה השלמות , אף ישנו לרובם הדעה יותר מאנשים תמידים ופשוטים . . . , אי מובן מאליו , איזה רעה יוצאת מזה להמון הקוראים , הדולכים עצומי עינים אחרי מדיביהם אלה .

את זאת שמתי אל לבי , לקרתי שנה ארת "מרמליך" (1866) , ירדתי לגנו עברתי על תלמיו וקטפתי מהם פרחים , והנה יצא "הצרור פרחים" הזה אשר אביאנו אל קוראי "המליץ" , ואקוה כי יהיה להם לדיה נאות עפה אראה כבר צחוק איזה מבקר , אף בל ישבח , כי ה"פרחים" האלה לא אנבי זרעתים . . . ומצאתי ב"פרחי" אלה לדאות להקוראים , כי גם מוציא לאור מכתב עתי , יוכל לחטוא גם נגר האמת , והישר והצדק עד יותר ממנו . פה תראה איך מיל מע לא ידע לפעמים גם קרוא עברית (פרה 18 ד' , 39) איך אינו יודע ביום בי לשמאל וירבה לענ ולהג בכים מבלי דעת מה הוא חפץ (פרה 7, 18, 48 , א , ב , ג , ד , 32 , 39 , 40 , 43 , וכדומה) . איך רגע הוא מצדד בזכות הצדיקים (פרה 1.) ורגע הוא יכחיש את זה (פרה 48) ; איך יכחיש את עצמו ברברים יודעים ומפורסמים

*) תמהי כמני כזאת , כולם כ' נעדערבוים לדתנון נפשי על סניתה לחמ (עי' הליץ 1867 עלע 16) ; לך כגר נודע משל הרוסי : Отъ гостями вести не дается

ילמי הלאה ולא ישימו לחם לב. צא וראה כי המשורר הגדול ה' מיצקון נהיה ג"כ למבקר, ולא התחפק עוד בפקרת פשוטה, אך כמשורר העומד למעלה מן המצע כתב "בקרת הבקרת" בסליחות ראמות ונשגבות ובמלים שקולים וגם חרוזים... ואם גם בקורתו ושירתו אחיות הנה, כשם שהוא נאה מומר, כך הוא נאה מבקר — אך יהיה איך שיהיה שמחים אנחנו לקראת המופת הזה, כי גם משוררים נשגבים ומאד נעלים כה' מיצקון יצאו בבקרת...

אך עוד רעה גדולה ראיתי בליטעראטור העברית, אשר לא שמע עליה לב עד הלום ולא נשמע עוד קול מבקר אודותה. ארבר על אודות המ"ע בשפת עבר, דיל על דבר המוציאים לאור מכתבי עתים בשפת עבר.

ידוע ומקובל שמוציא לאור מכתב עתי דרוש להיות איש אשר שאר רוח לו בחכמה בידיעות העולם, במבט נאמן על כל דבר, באמת, בצדק ובמשפט. מוציא לאור מכתב עתי, מלבר שמקבל עליו אחריות דבריו בעצמו, עוד ישא עליו תמאת סופריו, כי הוא הוא באמת האשם, אם יבא דבר זר והבל בעליו, אם גם מאחרים, כי עליו לברור האוכל מן הפסולת ולתת לפני הקוראים. כן הוא בגוף שבעולם, אם ישנה איזה מוציא לאור מכתב עתי בשפת אידופא במשפטו, אז דעת הקהל תודיע את משפטה במ"ע שני, או גם במ"ע זה, ובין כהיתברדו ויתלבנו הדברים ויצא כנוגה משפט; אולם לא כן המוציאים לאור מכתבי עתים בשפת עבר; המה נקיים מדעת הקהל, כלומר אינם יראים אותה; המה ידברו ככל העולה על רוחם ולקחו למו הבח לעשות סדרים כטוב בעיניהם. מ"ע אחד לא יקבל על מ"ע שני גם דברים נחוצים מאד, כנים ואמתים; ואם גם חזקה עליהם בקשת אחד הסופרים להדפים את דבריו נגד דברי איזה מוציא לאור, אז מלבד, כי לא יוציאו מפורש את שם המ"ע ואת שם המוציא לאור, אך ישנו בדברים החם עוד כטוב בעיניהם, עד אשר יאבר כת החיים אשר בקרבם ולא יביאו כל תועלת, כי הקוראים לא ידעו כונת הכותב ואת מי שם למטרה. הן אם תתם מי שיהיה שמו על דבריו, אז יש לכל אדם, אשר איננו מסכים עם האיש ההוא, הרשות לפרוש בשמו ולשפוט אותו לשבט או לחסד; בין כה הסופרים העברים יראים לפרוש שמות המחברים, אשר רוחם איננה נותה מהם, וידברו תמיד בחרחת, ובפרט אם הדבר נוגע אל אחד המוציאים לאור, אז לא יאבו להציג גם את ראשי תיבות משמו, וזה הוא האות על קלות דעתם ופחד לבם לצאת לעין השמש ביד רמה...

והנה מכתב העתי "המליץ" יתפאר תמיד, כי יקבל דברים נגדו; אך מלבר שלא פל דבר יקבל נגדו, ולא כל מה שיקבל ידפים, כאשר יצא מעט הכותב—אך גם את שידפים יקוף פנים ואחור בהערות, ולקץ כל הקצים הוא תמיד הצדיק. והמערער—או לא הגיע אל עומק כונתו, או לא ידע בעצמו מה שידבר. ולפי דעתי מה שאיזה מ"ע יקבל דברים נגדו, הוא ג"כ מין ערמה ומרמה, ברי לעור את עיני הקוראים הפשוטים ולהראות להם, כי כל כלי

כתב אז או לא? – האוכל מבלי להכעים? שאלני הוא בתום רוח. "אכ, הבירה נא למי המכתב הקטן הזה?". שאלתיו אנכי, בהראותי לו את מכתבו השני למ-רן. פני ל-ר חפו ויאנק דום. ומני אז בקשתיו כי יעשה לי התסר הקטן הזה, כי לא ישחר עוד את ביתי.

כעבור ימים אחדים קבלתי מכתב מם-רן, אשר יכתוב לי בין יתר הדברים: "דע לך כי סמרו שערות בשרי לדברי ל-ר, ותחוק מכאיב לב עשה לי בבקשו אותי להבחיש את דבריך, ובאמת שגה בחשבו, כי צודה אנכי (כצד"ה) את נפשך לבוזתה, ונהפוך הוא: בקרתי על ספרך איננה מפץ וחץ שנון לנגוע בך לרעה, כי אם חץ תשועה, כי בה הכחתי, שכל דבריך בעצם תומם חזקים ומוצקים, והמוריע לך לא ידע פתרון בקרת, בחשבו, כי כל בקרת לרעה היא".

מן המעשה הזה נוציא את המוסר הפשוט, לבל נהיה אצים להאמין לדברי כל איש, אם גם יכתוב לנו תהלות ותשבחות כאלה; כל המוסיף להלל יוסיף לטמון פחים, ואם האמין איש בתומתו לדברי נבל ואויל משחיש, ינהם באחריתו, כי כל את עקוב יעקוב, וכל רע ישכר באמונתו — ואם לא נזהר, נלכד כצפור בפח...

עתה אבא אל מטרת מחברתי הזאת!

IV.

מחברתי "צדור פרחים" הזאת תביל בקרבה אך מאמרי בקרת. לדבר עוד הפעם ע"ד הבקרת אחשוב למותר, יען כי נוכל לאמר בפה מלא, כי הבקרת נעשתה כבר לאזרח נאמן בליטעראטור העברית, והאות על זה, כי הצועקים חמס עליה לא יצאו נגדה לעין השמש, אך יתפשו תחת שמלה חדשה והיא — בקרת אמתית, ובה יכסו שנאתם להבקרת בכלל. ימים היו לישראל, ולא רחוקים המה ממנו, אשר כמעט כל המיפרים קמו יחד חברים להמית את הבקרת אשר החלה להוציא צמח עוד טרם התפתחה, למען בל תהיה לאבן נגף על דרכם אשר ילכו בה: את המבקר קללו קללה נמרצת ועל הבקרת שפכו בוז וקלון; אולם הפעם, הודות לאל, המתמרמרים יראים לקלל את הבקרת על פניה, לכן התפשו כמו מבקשים המה בקרת אמתית, והבקרת הנראית בגבול ישראל, יאמרו, כי בקרת חצופה היא. ואם גם המה יכנו כל בקרת, אשר תעיז לנגוע בכבודם כמלא השערה, בקרת חצופה, ולא היה עוד מקרה אחד, אשר יסכימו עם איזה בקרת (יען כי כלן חצופות בעיניהן) — אך יהיה איך שיהיה, הדמיה הזאת בעצמה לכנות כל בקרת בשם בקרת חצופה דיה להוכיח לנו, כי הבקרת שלחה כבר שרשיה בליטעראטור העברית; והתחפשות הזאת היתה כבר לאות נאמן שהבקרת תתערה בקרבנו כעין רענן, ועקת הסופרים הזקנים תשוב לדממה, בראותם כי צעקתם ללא הועיל וכי הצעירים

מצד משפטך הבנוי על חוק היושר ודעותיך הנעימות המעידות, כי חוק לך לטעום כל ערב ומעיל ולתעב הבל ולעג הדבה, אשר יקוץ בו כל בעל נפש היפה. כן ידעת לבלבל דבריך מבלי לחטוא נגד נמוסי דרך ארץ, כאשר עשה ביעלינסקי העברי אשר קלל יתר את המבוקר מאשר הביאו במשפט, עד כי בקורתו תבלבל בתוכה מלתא דברדותא וליצנות בעלמא; אולם אתה לא התנהגת במדת הדין כזאת! דבריך בנחת נשמעים, לא קבות אף לא ברכת, אף הפלאת לירוח חציך השנונים, אשר ירדו חדרי בטן אנשי ריבך בעת ויפלחו כברם וכבודם המרומה ואהבת עצמם, כאשר נכיר מצעקתם, אנקת חלל, הבאה אלינו מן המתנה. סוף דבר דים המה שני מאמריך, אשר מתוכם נראה אופן חריצת משפטך. ואומץ רוחך העשוי לבלי חת, להוות עדים נאמנים על הבשורות שחננך ד' כמבקר אמתי. ולו הניפות את ידך לבקר את הספרים שיצאו לאור בשפת עבר במשך השנים האחרונות, כי עתה עשית חסד של אמת בעלותך ככורת על ראש אבטריטטים חדשים מקרוב באו. ולפי דעתי אין איש אחר יתר מוכשר ממך לעבודה כבדה כזאת הדורשת משפט צדק בלי משוא פנים, כי ימינך עושה חיל וכו'. הגדתי לך את כל אשר עם לבבי אודות מחברתך, ועדי בשחק כי שקלתי היטב דבריך במאזני משפט בטרם חויתי דעתי, אשר נתאמתה אצלי רק אחרי עיון רב.

ויהי אחרי הדברים האלה אנה המקרה כי בא ל-ר לסקום משבי והתוודענו פנים אל פנים, משכתי לו חסד, וברבות הימים היה נאמן ביתי, ולא היה דבר אשר כסיתי ממנו. והנה קבלתי מכתב מאחד מקרובי, כי פלוני מ-רן כותב על מחברתי "חקר-דבר" בקרת נוראה. את המכתב הזה הראיתי ל-ר ואמרתי לו כי לא יפול לבי בקרבי לבקרת מ-רן, אם גם נוראה היא, כי אם יתרף ויגרף אז לא אענה לו, כאשר לא עניתי לכל תוקפי דבר, ואם ידבר בצדק ובמשפט ויורני שגיאותי, אז אודנו בקהל רב. כעבור ירח ימים נגלה לפני מכתב ל-ר אשר כתב אודותי בלאט למ-רן, כדברים האלה.

"באמת האיש הזה הוא בור וגם רוח ורק עזות מצחו הביאתהו לכתוב מה שכתב, בין כך קראתי את כל המאמרים אודות מחברתו, וארא כי אין איש אשר ישים עינו עליה כראוי, ולהכחיש דעותיו במופתים נאמנים, ולכן שמחתי בראותי ביד ה' קאונער מכתב ובו הודיעוהו כי אתה כותב על מחברתו "בקרת נוראה" לפי דבריו, לזאת אבקשך, שתודיעני אם באמת כתבת בקרת כזאת ואז מובטחני בך שתעש בו כלה, כי אין בהספר הזה לא תורה ולא חכמה".

ל-ר בכל זאת התהלך עמדי עוד כרע כאתמול, ולא ידע כי נגלתה כבר תרמיתו. ויהי היום, כאשר נאספו אלי אחדים ממכירי, ול-ר בתוכם, הוצאתי מחקי את מכתבו הראשון ושאלתי את פיו, אם מכבים הוא עוד לכל דבריו אשר

„צדינו" ויאבה להתעבר אל הרבנים הזקנים (עי' המליץ 1867 עלה 11)... את מתנתי „חקר-דבר" נתתי לו בידי, הוא שמח בי שמחה גדולה, נשק לי באהבה (באשר יודה בפה מלא במכתבו הנמצא בידי, אשר יכנני בו ידידי, אוהבי ויברכני בו בברכת כהן), ופתע עבר עליו איזה רוח ויכתוב "משלי מהגלאל" מלאים תרפות ונדופים, נאצות וקללות נמרצות-ותחת ידידי יכנה אותי „בלב, בער, אויל, פתי, חסר לב" וכהומה.

ומה אומר עיד המארקאזמים והמאטירות, אשר יעופו על ראשי מכל עברים מבני בלי שם? האוכל לענות לכל איש ואיש כאולתו או כתכסלתו?... אך פה המקום להעיר, כי כל אשר יוסיפו לדבר ולהתגל בי, ידעו הדבה יותר להם בעצמם, כי בין כה יודע שמי ושם מתברתי ויתרבו הקוראים אותה. ויפה אמר אחד ממיודעי: אם באמת כן הוא, אשר החקר-דבר שמר ממה מכל בקדת, אז הטיבו מאד הסופרים העברים אם שתקו ממנו. הן בהקדמת החקר-דבר נאמר: „מראש אראה את הסער הגדול אשר יתחולל על ראשי, בצאת מתברתי הקטנה לאור", והיה אם שמו סופרי ישראל מחסום לפיהם ולא דברו ממנו כטוב ועד רע, כי עתה המיתוהו בשתיקתם זאת; אולם הם לא כן עשו, ומלבד שלא שתקו לגמרי, עוד התקצפו והתמרמרו, כנראה מכל דבריהם, איך ברור כשמש שדברי החקר-דבר בוטים אותם כמדקרת חרב; איך למה להם להתחפש ולאמר, כי אינו שוה לדבר אורותיו, בעת אשר אנחנו רואים, כי מרוב שיחם וכעסם ידבהו. לכן עצתי אמונה לסופרי ישראל אם יאבו, כי דברי לא יעשו כל פרי, אז ישתקו מהם ולא ידברו מאומה וייטב להם... ואת העצה הנאמנה הזאת ישמרו בצאת מתברתי „צרור פרחים" הזאת...

III

והנה טרם אכלה את דברי עיד החקר דבר. אספר אנעקדאטע את אשר קרני אורותיו עם נער אחד ל-ר.

אחרי אשר יצאה מתברתי לאור קבלתי מכתב מנער לא ידעתיו מתמול שלשום, אך שמו שמעתי (מאיזה מאמרים של דופי, אשר נדפסו ממנו במליץ) ברברים האלה:

„הרויתי שמחה שאין למעלה ממנה מדי קראי את מאמריך, אשר כותליהם יעידו, כי אהבת אמת נטועה בקרבך והיא הביאתך להגיד ברוש גלי דברים כאלה, אשר לא שמענו עור יוצאים מפורש מפי מחבר עברי בזמננו זה. ובאמת קשה היה בעיני להאמין, כי בדור זה וכו' אשר לרגל פרינציפים בלים מזקן נשבעו כמעט כל סופרינו המתפארים להרים קרנינו בבבור, ימצא איש, אשר יתקף נפשו להוציא מפיו הבחשות דעות כאלה, אשר מסוה קודש על פניהן, מבלי הבט על הסכנה הנוראה התופפת על ראשו, ברגזירו עליו חמת האנשים אשר כשאול קנאתם וכו', והנה בלי פה הנך אניד לך, כי דבריך מצאו חן בעיני עד למאד

למשל אומר אחד , אשר אמר החכם בשטפא דלישנא , אשר אין לו דבר עם הדעיון העיקרי , אז יצא הסכל הזה עוד הפעם בקולות וברקים על המלה ההיא ויקרא מלחמה חדשה וכה בלי קץ . כל מה שמוסיף החכם לענות , יוסיף האויל להתנפל—והאויל יגצח תמיד . יען כי מקור אולתו בל יבש ויובל לאמר על כל דבר טוב ונכון היוצא מפי החכם אלפי דברי אולת—ואז יאמר : שישו בני מעי שישו , כי נצחתי את החכם פלוני! . . .

II

כמקרה הזה קרני עם כל המתמרמרים נגד מחברתי "תקן-דברי" ! מה יכלתי למשל להשיב להי לערעור , אשר יצא הראשון לנקום ממני (יען אמרתי שספרו "מורה הלשון" לא יוביל אל המטרה הרחוקה בלמוד שפת עבר ואת דברי חזקתי במופתים נאמנים) בחימה שפוכה , בפטפוטי מלים ובתקון טעותי הדפוס ? על הדבר האחרון הנני משיב לו תודה , יען כי אנכי חשבתי למותר לעשות "תקון הטעות" והוא ברוב חסדו וביד הדקדוק המובה עליו תקן כל טעותי הדפוס , למען בל יטעו עוד קוראים כמהו . . .

להשני , ה' אבראמאוויץ , אשר יצא נגדי בקולות וברקים , בהמצאות וחדושים (אשר יש להם ריח בית המדרש) עניתי אף על איזה דבריו ולא על תרפותיו וגדופיו , כאשר יראה הקורא בפרח 5 .

להי צעדערבוים אשר קם עלי בהערותיו למאמר ה' מרגליות מהמליץ, 1866 עלה 15) , עניתי ג"כ מעט מזעיר בפרח 18 ב' .

ומה אומר עוד "המיד" ? חי אני , כי לתרפה יחשב לכל בר דעת לבא בדברים עם השוחט הזה . הוא יצא נגדי כמוסר גמור לאמר , כי במחברתי כניתי את התלמוד גל של הבל וכי התפארתי במחברתי שהנשתי מכתב בקשה לאסור את למוד התלמוד על בני ישראל , וזה דברים שלא היו ולא נבראו , כאשר הראיתי לדעת "בהמליץ" (1866 עלה 28 , ועי' פרח 35) . ומה שהגיע להתרפות והגדופים ששפך עלי , הנה מלבר שלא יוכלו לנגוע בכבודי אף במלא השערה—ישגילו עור את כבוד שופכם (אם יש לו כבוד) תרבה יותר .

להמנשמער החי בעולם התהו , לא השיבותי ג"כ מאומה , כי גם הוא אף ידרף ויגרף וידושׁ תלי תלים דרשות של הבל ושל דופי (כדרכו תמיד) על שמי קאוונער ; ולא ידעתי מה עשה הפילאלאג הנודא הזה אם היה שמי גורלאנד , צדוק , מללי , גללי ובדומה ? . . .

ועל דבר אביג אשר יצא "במשליו" נגדי למותר לדבר . כל איש היודע את האיש הזה ואת שיחו אף מעט מזעיר , יודע , כי הוא אחד מאוחזי עינים המצוינים , אשר יתהפכו לכמה וכמה גונים ברגע אחד . פה יאמר , כי הוא "זורע אור בישראל" . (עי' מאמרו "קול מבכר") . ופה ילמד זכות על הצדיקים (עי' המליץ 1866 עלה 2) ; פה יתרועע עם הצעירים וכלם אהובים , כלם ברורים , כלם ישרים בעיניו , ובה ישפוך עליהם בוז ותרפות מרבה להביל יבנה אותם בריש גלי

בעיניהם ;– והשני שיצא נגדי במחברת שלמה, הנה הוכרתי במאמרי «אין דבר» (עי' להלן), כי מבעלי הלדפק הוא, ר"ל, אשר יאמרו על כל דבר שעיניהם רואות: ל ה פ ק: א"כ כונתו היתה אק לאמר: ל ה פ ק ולא לצאת נגדי ולהבחיש דעותי במופתים נאמנים. נשארו א"כ המתנגדים האחרים–אק המה כלם נוגעים בדבר ועדותם פסולה; והיה ראוי ונכון שלא להשיב מאומה על כל דבריהם ובפרט שכלם יצאו אק בחרפות וגדופים וכל רוח אין בקרבם. אולם לא תמיד יפה השתיקה! אם המתנפל אחד הוא, וגם הוא אינו מקובל בעיני דעת הקהל למופר נכבד–או באמת השתיקה משובחת, אבל אם רבים יתנפלו, וכל אחד ואחד מהם נודע מעט או הרבה בליטעראטור העברית, ואחדים מהם עוד יתפארו, כי שמדים המה בראשה–או באמת החובה להצטדק לפני דעת הקהל' אשר היא עדנה אתנו כיונה פותה להאמין לכל אשר יאמרו סופריה, מבלי חקור ודרוש אם יש בהם בנותן טעם, או לא. אק אשאלך, קורא נבון, איק תאמר: להצטדק לפני איש, אשר יאמר עליק "נער נעור וריק, כסיל וב ער, עו פנים וכרומה? התקום עליו ותאמר לו "שמע נא! אנני נעור, אינני ריק, אינני כסיל אינני עו פנים"? המדם תדע, כי בזה לא תצטדק בעיני דעת הקהל, וגם המדרף לא יכלם ולא יבוש מזה, כי כונתו היתה להשליך עליק שקצים בראשונה, וידע מראש, כי לא יהיה לק במה להצטדק, ואם גם תצטדק לא ישים לק לב.

ומלבד כל אלה הנה המדפים לא ידעו בעצמם את מה יתרפו ומדוע יתרפו, וכן רואה אתה סופר אחד מתקצף ומתנעש, כתיף ומנדף, מקלל ומגדף,– והיה כי תבא אליו בלאם ותשאלהו: ידידי, מה אתה תפץ? מה התרדה הזאת אשר תרדת? או תראה, כי לא יוע להשיבך על השאלה הפשוטה הזאת, יען כי רוב המדפים מתחילים בהודו ומסיימים בבוש, ובפרט בעניני פאלעמיק, אשר שם כל ישעם וכל חפצם להוליק את הקוראים שולל, לסמא את עיניהם ולהסיר את לבם מעל הדעיון העיקרי, אשר ארותיו ראוי לדבר. ראה למשל מה היה לו להי צערשרבוים (המליץ, 1866, עלה 15 בהערה) אשר בא לסתור את דברי על אודות ווייזיל, לספר כי האחרון היה «נצר מגדולי הפרחמים בעמנו, תלמיד ותיק להגאון הגדול ר' שכבי"ג מוה' יונתן איבשיץ, אוהב ואוהב לדרמבמין, תלמיד ותיק להמדקדק המפואר זלמן הענא «וכו'? הגידה נא, האין זאת מלאכת רמיה תדשה לסמא את עיני הקוראים ולבא עליהם בענן כבד, בקולות וברקים, למען יבהלו (ועי' פרח 18 ב')?...

גם זאת ראיתי אצל סופרי העברים: הן בא פלוני ובנה שטה חדשה, הגיד דעות תדשות, והנה בא האחד, אשר לא ידע בשבבו ובקומו ותפין להתקומם נגד השטה ההיא או הדעות ההן ויפער פיו בלעג ולהי: כמים,–או אני לו להבותב להשיב להאויל באולתו ולהראות לו כי אין בכל דבריו כל יסוד, יען כי האויל ההוא לא יחפש בתשובת החכם יתר באור על דבריו, כי הוא בעצמו לא ידע מה שיחפוץ, אק יבקש עוד הפעם באיזה מקום להתנפל עליו, והיה כי ימצא

לימין המחפל און־הזה, וברנה ותודה יקדמו פני המדים והמנפץ הלזה. וכל תעלוליו יקדישו ויעריצו, ויקראו לפניו „צפנת פענח" (שרש דבר, בהקדמה); א"כ שכרי כבר עמדי, ומקטרגי הזה מבלי דעת העיר בקרבי רוח עז ואומץ ללכת רומם על דרכי מבלי פנות ימין ושכאל, יען כבר ישנם באלה התותים און קשבת לדברי, ויקדישו ויעריצו עוד אותם־א"כ רב לי רב!...

ראוי לשים לב כי כמעט כל מדפי אשר זפיתי לראות ברפום, נוגעים בדבר הם, כמעט כלם מרוב שיתם וכעסם ידברו על אשר נגעתי אנכי ראשונה בהם בקצה עטי: הי. ה'. אבראמאוויץ, נאמטלאבער, לערנער, הארקאווי, גולאנד, צעדערבוים, צדה. הירשבערג, „המגיד" אשר יצאו לקראת מחברתי, כמעט כלם נוגעים בדבר המה ופסולים לעדות, מלבד ה' הארקאווי, הירשבערג תדה, אשר התעוררו מעצמם לנפול על ראשונה. מה שנוגע לה' הארקאווי, אשר התנפל עלי „בהמגיד" (1866, עלה 30) ואשר עליו יוכל הקורא באמת להשען, יען כי הוא באמת איש נכבד, יודע ומבין — ה־ה יש אתי מכתב ממנו, אשר בו יתן לי הרשות לכתוב בשמו, כי כתב את דבריו „בהמגיד" טרם קרא את מחברתי ודן אך מפי השמועה; אולם אחרי אשר קרא את מחברתי ולא מצא בה ככל העלילות אשר שמו עליה רודפי, הוא מתחרט על דבריו. אחרי ההודאה הזאת צא וקרא את דבריו „בהמגיד" ותשתומם; הלא כה דבריו: „בהצופה עלה 24 העיר הרב המלי כי הטיב מטל על ראשי תברת מרבי השכלה בפעטערסבורג לסתום את פי הבער (B. M.), אשר יצא לחרף מערכות הספרות העברית במחברת „חקר־דבר"; אולם יסלח לי כבוד ידידי זה, כי לא כן דעתי, כי אין משיבין על הקלקלה הזאת, כי כלכלה פלאה דברי בלע ולעג היא, המעידה על מחברה, כי רוצה הוא בקב נערות (יען ששמי קאוונער?) ותפלות וכלרוח אין בהם. וזיה אם נסתם (בלשון רבים?) את פי הבאר הזה, אשר אין בו מים (תורה ותכמה), אבל יש בו נחשים ועקרבים, יפתח עלינו את פי התנין או המויקן, כי כלם (?) נבראו בעש בין השמשות." ע"כ. והנה אם יפלא בעיניך, קורא יקר, איך איש נכבד באמת כזה הדשה לעצמו לדבר קבל־עם אודות מחברת שלא קרא אותה ולקרא עוד את מחברה בשם „בערי" — גם בעיני יפלא, בבל זאת הנני סולח לו ננדה נא לכל הקוראים מקרב לב עמוק, כי הודאתו בפה מלא ששנה, מלמדת עליו זכות ותראה לעין כל, כי איש ישר ותמים דרך הוא. אין איש אשר הכריחו להודות, הוא יכל לאמר שקרא את מחברתי, מצא בה שגיאות, אשר לא נקיתי מהן באמת, ועליהן בנה את משפטו; אולם הוא לא כן עשה והודה על האמת, לכן אמלח לו בכל לבי ואודנו בקהל רב.

ומה שנוגע לה' הירשבערג ולצדה, הנה הראשון אשר התנפל עלי „בהמליץ (1866 עלה 2) אינו אשם בדבר, יען כי הוא תלמיד הברוך אחרי רבותיו ה' לערנער וה' נאטטלאבער, ובלי כל ספק חפץ בזה שזרק אבן בי למצא חן

אחרית דבר וראש פרחים.

Wie kann man mit Menschen siegreich rechten, die nie aus ihren Monologen heraustretten, die auf unsere Fragen keine Antwort geben, in die Luft antworten auf Fragen die sie nicht gehört, und auf ihre eigenen Fragen keine Antwort annehmen.

(Börne, "Menzel der Franzosenfresser„)

I

עוד לא נאלמו דומיה המן המתמרמרים נגד מחברתי העניה "חקר-דבר", עוד רבים יתרקו שן בגלוי ובסתר על דברים אחדים, אשר כצנינים המה בעיניהם, עוד אשמע מכל עברים צהלת סוסים, נחרת חמורים, אנקת ינשופים, שריקות עכברים, כי שודד רבצם; אף אנכי הבטתי עד הלום שקט ובטח על הבעירה (בצלוחית של מים) שהטלתי בין סופרי העברים, לא שמתי לב להמונם ושאונם. עתה הנני עומד עוד הפעם על שרה צופים, יודע אנכי מראש, כי חצים וברקים (חרפות וגדופים) יתמוללו על ראשי וגם ברבר מחברתי הזאת,— אף טרם אתן את נוי למכים שנית, הנני להשיב ד ב ר את חדפי עד היום.

רב יהר מאשר קויתי פעלה מחברתי "חקר-דבר" על הקוראים! נבאתי מראש כי סער גדול יתחולל על ראשי, ונבואתי זאת (אם גם לא מרדכי הענוה היא) נתמלאה עוד ביתר שאת וביתר עז. כקטן כגדול, כנער כזקן, כבעל כנבון — כלם ירו אבן בי; וכל אלה אשר זכיתי לראות ברפוס, אף כמה לא זכו לדראות בשער? כמה ימים של דיו נשפכו לחנם, יען שלחו מאמריהם למכתבי העתים והשיבו פניהם ריקם! בקיצור, כמעט כל סופרי ישראל ברוסיא קראו את מחברתי, כמעט כלם נשאו ונתנו בה, ואם לשבט אם לחסד—אחת היא לי! בין כה בשביל מחברתי זאת נתעוררו שאלות רבות, סופרים צעירים רבים התעוררו ללכת על הדרך, אשר סלותי ברחף נפש; המה הלכו עוד הלאה—ולבי ישמח בקרבי לראות, כי עמלי לא אבד בתהו, וכי דרכם נכון לפניהם. אחר מחורפי העיד בעצמו, כי "המצא ימצאון גם משכילים מהבילים (לשיטתו!) עומרים

תוכן העניינים

א) אחרית דבר וראש פרחים 5
ב) פרחי „הכליץ“ . (לשנת 1866) 17
ג) השקפה קטנה על מצב העברים בליטא ופולין 93
ד) אין דבר ! 120
ה) רוח משפט 111
ו) רוח חיים 120
ז) רוח באר 131

צרור פרחים

Дозволено Цензурою, Кіевъ, 12 Декабря 1868

Salo Lauer

צרור פרחים

והוא קבוצת מאמרי בקרת שונים

מאת

א. א. קאוונער

אדעסא

תרכ״ח

ЦРОРЪ ПРАХИМЪ

т. е.

БУКЕТЪ

Собраніе разныхъ критическихъ статей

А. Ковнера.

ОДЕССА

Въ типографіи М. Бейленсона.

1868.

צרור פרחים

והוא קבוצת מאמרי בקרת שונים

מאת

א. א. קאוונער

ארעססא

תרכ״ח

PJ 5019 .K63 T600
Tseror perahim :
Stanford University Libraries
3 6105 034 781 810

DATE DUE			
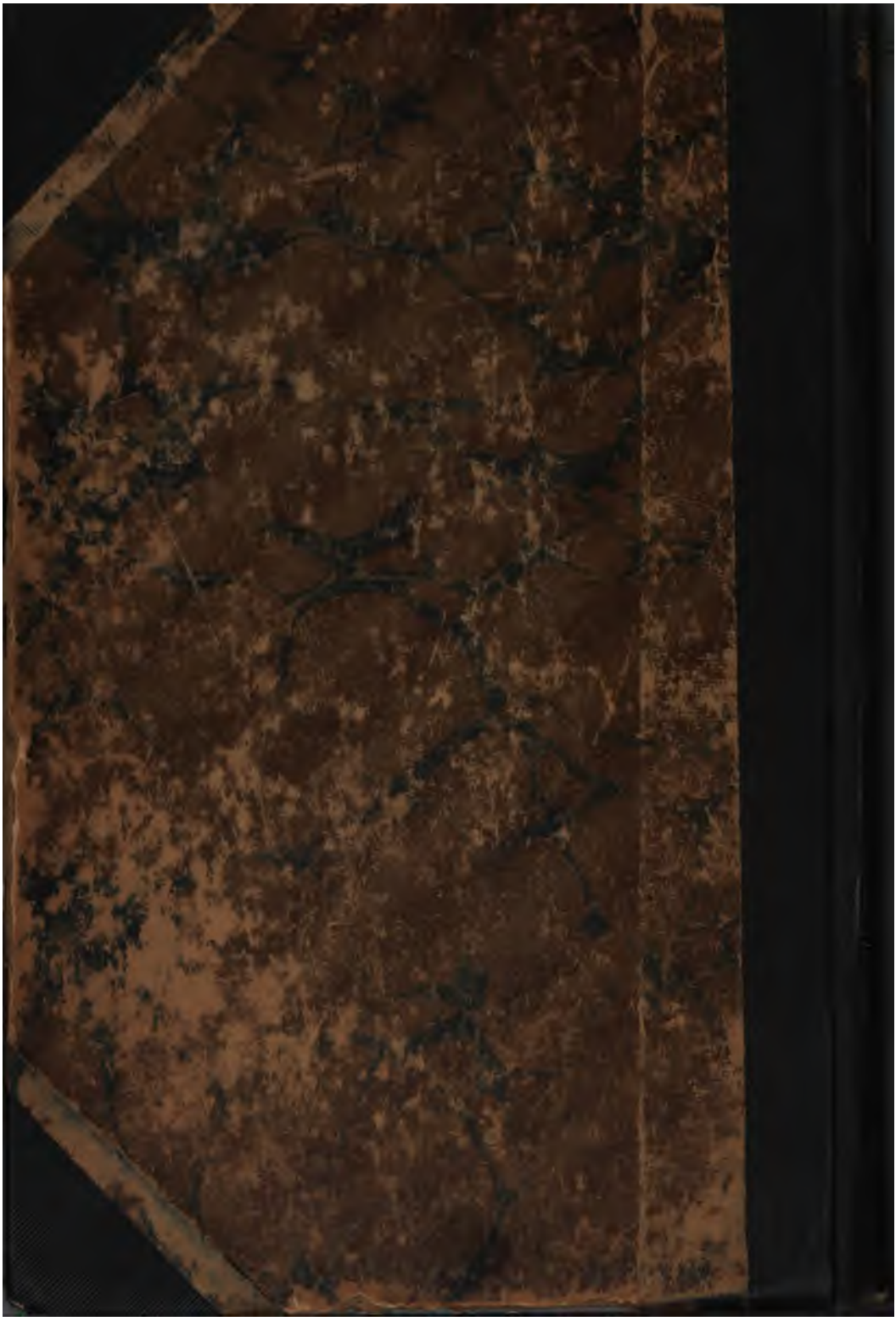
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004